

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 1 (64), 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Редакційна колегія

Датій О. І., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом – **Головний редактор**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора**

Андрющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну

Вербівська Л. В., канд. екон. наук, доц., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Галаченко О. О., д-р екон. наук, проф., Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Заяць О. І., канд. екон. наук, доц., Ужгородський національний університет

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка»

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Курмасв П. Ю., д-р екон. наук, проф., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Могилевська О. Ю., канд. екон. наук, доц., Київський міжнародний університет

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Негода Ю. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Удовенко І. О., канд. екон. наук, доц., Уманський національний університет садівництва

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Ящишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка

Małgorzata Okręglika, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland)

«Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 29 червня 2020 року № 735 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 31.03.2022 (протокол № 2)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24776-14716P,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2022. Вип. 1 (64). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2022. 84 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Видобора В. В. ЕКОНОМІЧНІ ДИСПРОПОРЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	5
---	---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Братусь Г. А., Мазур Ю. В. МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНИ.....	13
Мельник Б. Ю. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ....	22

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ігнатушенко О. С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	30
Каліна І. І. МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІДЖЕТАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА АГРАРНИХ ТОРГОВИХ МАРОК.....	38
Кривоберець М. М. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ПОСТПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАХОДИ ПІДТРИМКИ.....	48
Рибак О. М. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	54

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Лобач А. М., Скриль В. В., Лобач Д. А. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТА УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	61
---	----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Коваль М. І., Грибовська Ю. М., Скиба Г. І. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ Й ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В УКРАЇНІ.....	72
---	----

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Vydobora Volodymyr

THE IMBALANCES OF ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION..... 5

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Bratus Hanna, Mazur Yuliia

MODELING THE LEVEL OF INTELLECTUAL AND INNOVATIVE
ACTIVITY OF UKRAINE..... 13

Melnyk Bogdan

ANALYSIS OF TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE..... 22

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Ihnatushenko Oleksandra

THEORETICAL FEATURES OF THE ECONOMIC MECHANISM
OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 30

Kalina Iryna

MARKETING RESEARCH OF DIETALIZATION OF AGRARIAN ENTERPRISES
AND AGRARIAN TRADE MARKS..... 38

Kryvoberets Maryna

DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE POSTPANDEMIC PERIOD:
TRENDS AND SUPPORT MEASURES..... 48

Rybak Olga

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS
OF MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 54

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Lobach Anatolii, Skryl Vitaliia, Lobach Danylo

TRANSFORMATION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND MANAGEMENT
OF EFFICIENCY OF PRODUCTION ENTERPRISE PERSONNEL..... 61

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Koval Mykola, Hrybovska Yulia, Skyba Hanna

ANALYTICAL REVIEW AND THE WAYS FOR IMPROVEMENT THE STATE REGULATION
OF THE MINIMUM WAGE PAYMENT AND SUBSISTENCE LEVEL IN UKRAINE..... 72

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-1>
УДК 330.35.01

Видобора В. В.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський національний економічний університет

Vydobora Volodymyr

PhD in Economics, Associate Professor
Odessa National Economic University

ЕКОНОМІЧНІ ДИСПРОПОРЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

THE IMBALANCES OF ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

В роботі проаналізовано вплив глобалізації на досягнення макроекономічної стабільності з урахуванням чинників та особливостей глобалізаційних процесів у світі. Окреслено її позитивні та негативні наслідки. Визначено форми прояву незбалансованості економіки та виявлено, що їх першопричиною є вплив глобального капіталу – посилення боротьби між транснаціональними компаніями, промислово розвинутими та найбіднішими країнами світу за монополне право володіння та перерозподіл світових ресурсів. Визначено, що корекція економічних диспропорцій, спричинених глобалізацією, потребує забезпечення раціональних пропорцій між процесом відтворення та обміну, узгодженості темпів їх зростання, що вимагає розвитку реального сектору економіки, посилення інвестицій та розширеного відтворення, які мають реалізуватися зусиллями як високорозвинених країн, так і країн, що розвиваються.

Ключові слова: економічні диспропорції, глобалізація, глобальна економіка, транснаціональний капітал, економічна політика.

The article is devoted to identifying the impact of globalization of economic relations on macroeconomic balance and the ability to grow in modern conditions. The influence of globalization on the achievement of macroeconomic stability is analyzed, taking into account the factors and features of globalization processes in the world. Its positive and negative consequences of globalization are outlined. Among its positive aspects are: acceleration of scientific and technological progress and diffusion of its results; the benefits of the international division of labor; the effects of scale and the rapid spread of innovation in different countries; strengthening the international movement of goods, capital, labor, the movement of ideas. The negative effects of globalization include: the struggle for redistribution of capital, changing the international division of labor, accelerating the spread of economic and financial crises, dependence on global institutions, the development of cultural, economic and other issues. The forms of economic imbalances have been identified and their primary cause has been the influence of global capital – intensifying the struggle between multinational companies, industrialized and the world's poorest countries for monopoly ownership and redistribution of world resources. It is determined that the correction of economic disparities caused by globalization requires radical changes at all levels of the world economy, combining the interests of different categories of participants in economic relations, ensuring rational proportions between all elements of the economic system, the process of reproduction and exchange. It is required growing of real sector of the economy, increased investment and expanded reproduction. It is determined that the most important task for developed countries is the reindustrialization of the economy and reducing the dependence of the economy on government and consumer spending. The main goal for developing countries is to diversify sources of growth, in particular the reorientation of the economy from exports to domestic factors of development.

Keywords: imbalances of economy, globalization, global economy, transnational capital, economic policy.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті процеси змін у світовому господарстві суттєво посилюються та набули системного характеру. У результаті сформувалася глобальна модель економічного розвитку, що базується на поглибленні інтернаціоналізації

виробництва та обміну, формування та розподілу вартості, зростання рівнів інтеграції національних економік, модернізації технологічної основи сучасної ринкової системи, утвердження універсальних стандартів життєдіяльності та формування інститутів

глобального управління. Разом із тим, глобалізація економічних відносин поглиблює економічні диспропорції як в національному, так і в світовому масштабі, що відповідним чином позначаються на можливостях економічного росту. Зважаючи на це, виникає об'єктивна необхідність детальнішого дослідження причин та наслідків економічних диспропорцій в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання глобалізації економіки, а також ресурсів і моделей глобального економічного росту висвітлювалося у наукових працях Н.М. Далевської [5], М.І. Зверькова [2], М.А. Колота [3], Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника, Я.М. Столярчука [3], М. Кастельса та Ф. Уебстера [1] та інших дослідників. Проблеми дисбалансів у світовій та національній економіці з точки зору причин та способів їх корекції вивчав В.В. Видобора [8; 9], М.Д. Інтрилігейтор [4], Я.М. Столярчук [7], Є.С. Хесін [6] та ін. Водночас, не достатньо висвітленими залишаються питання першопричин та наслідків впливу глобалізаційних процесів на економічну рівновагу та можливість збалансованого економічного росту.

Мета статті полягає у виявленні впливу глобалізації економічних відносин на макроекономічну рівновагу та економічне зростання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах нинішнього етапу розвитку суспільства набирають силу процеси утворення нового посткапіталістичного ладу. На підтвердження цього корисно навести думку М. Кастельса, яку також констатує Ф. Уебстер, про те, що в глобальному масштабі інформаційна епоха породила системний капіталізм, за якого настають зміни у відносинах власності, розподілі ресурсів і перспективах на майбутнє. Більше того, лінія розподілу між працею та капіталом, яка слугувала основою політичних відносин (та іншого) до самих останніх років ХХ ст., розмивається [1, с. 146].

«Нові глобалізаційні тенденції прискорили розвиток капіталістичної системи господарства, надали їй нових сучасних рис... Протягом декількох десятиріч, відповідно до законів ринку, у багатьох високорозвинутих країнах відбувалося розширення попиту на продукцію капіталістичних підприємств за рахунок зовнішніх ринків, одержання дешевих ресурсів і забезпечення тим самим економічного зростання національної економіки... транснаціональна форма капіталу закономірно перетворилася на домінуючу економічну силу в сучасному світовому господарстві...», – констатує М.І. Зверьков [2, с. 4].

Проте така взаємодія учасників капіталістичного процесу має двоїстий характер. Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник та ін. [3, с. 13] зазначають, що глобалізація виявляється в діаметрально протилежних аспектах: з одного боку, в динамізації інтеграційних та інтернаціоналізаційних процесів, фундаментальній трансформації національних технологічних систем і способу виробництва завдяки впровадженню останніх досягнень і результатів науково-технічного прогресу у сферах промислових технологій, організації виробництва й методах управління, а з другого – у наростанні диспропорцій у суспільстві та загостренні суперечностей економічного розвитку на міжнародному рівні.

М. Інтрилігейтор, досліджуючи глобалізацію в контексті причин світових конфліктів наголошував про різномірний її впливи. Позитивна дія виявляється найвиразніше через ефект конкуренції, а негативні – через конфлікти, що виникають між суб'єктами глобальних ринкових відносин. Проте, на думку вченого, як би не ставились до глобалізації її прибічники та супротивники, потрібно визнати, що вона фактично змінила світову систему, породжуючи нові проблеми, але відкриваючи також нові можливості [4].

Джерелами глобалізації М. Інтрилігейтор називає:

- технологію, що виявляється як економічний прогрес унаслідок скорочення виробничих витрат, видатків на обслуговування тощо, досягнутого завдяки впровадженню нових технологічних розробок;
- політику, що виявляється в обмеженні заходів протекціонізму та поширенні лібералізації усіх форм економічної діяльності, передусім лібералізації торгівлі;
- інститути, що виявляються як суттєве розширення спектра впливу багатонаціональних підприємств та інших організацій (приватних і державних), які перетворились на основних акторів глобальної економіки;
- ідеологію, що виявляється як «глобальна однотайність» – процес ідеологічної конвергенції, котрий привів до єдності поглядів на існування ринкової системи господарства;
- культуру, що виявляється як формування глобалізованих «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, поп-культури, уніфікації мовних аспектів спілкування (застосування англійської мови) тощо.

Тож, наслідки глобалізації неоднозначні та пов'язані із її джерелами, а відтак стосуються не лише економічних, а й політичних, соціальних, культурних, екологічних та інших аспектів функціонування суспільства (табл. 1).

Таблиця 1

Основні форми глобалізації світової економіки

№ з/п	Форма глобалізації	Характеристика
1.	Інтенсифікація міжнародної торгівлі товарами та послугами	Міжнародна торгівля – одна з перших та головних форм міжнародних економічних відносин. Причому друга половина XX ст.–початок XXI ст. охарактеризувалася суцільною лібералізацією міжнародної торгівлі товарами та послугами під впливом ГАТТ/ВТО, що в свою чергу сприяло випереджаючим темпам зростання світового зовнішньоторговельного обороту порівняно з темпами зростання світового ВВП. До того ж, в останні десятиліття розвиток та масове застосування інформаційних технологій у сферу торгівлі змінило ринок, характер продуктів та послуг, сприяло виникненню віртуальної торгівлі.
2.	Глобалізація фінансово-кредитної сфери	Прояв процесу глобалізації – стрімке зростання міжнародного фінансового ринку та фінансових операцій, адже сьогодні за обсягами операцій міжнародні фінансово-кредитні та валютні відносини лідирують серед усіх форм міжнародних економічних відносин. Однією з визначальних ознак глобалізації є утворення самостійної фінансової сфери, яка функціонує незалежно від міжнародної торгівлі та потоків інвестицій. Фінансовий ринок розвивається за рахунок власних джерел, відособлюючись від реальної економіки. Через це держави поступово втрачають контроль над рухом фінансового капіталу, який визначає економічну ситуацію в більшості країн світу.
3.	Переважаюча роль у міжнародних економічних відносин ТНК та транснаціональних альянсів	З початку XXI ст. ТНК стали головним суб'єктом економічної діяльності у світовому економічному просторі. Вони перетворювалися на структурний елемент економіки багатьох країн, рушійною силою їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Хоча певний вплив ТНК почали відігравати вже в XIX столітті, протягом останніх 50-ти років їх вплив особливо динамічно зростає. Нині економічний потенціал окремих ТНК перевищує потенціал не лише окремих країн, але і цілих регіонів. Тому більшість країн світу зацікавлені у використанні науково-виробничого та фінансово-економічного потенціалу ТНК, створюючи якомога сприятливіші умови для залучення прямих іноземних інвестицій ТНК. Водночас, ТНК, які є наслідком розвитку міжнародних відносин, самі виступають потужним механізмом впливу на них, визначаючи тим самим хід глобалізаційних процесів.
4.	Зростання руху прямих закордонних інвестицій	Лібералізація торгівлі, розвиток фінансово-кредитного сектору, лібералізація інвестиційного клімату у більшості країн світу та активний розвиток мережі ТНК сприяли зростанню вивозу прямих іноземних інвестицій, який у глобальному масштабі порівнянний з 1980 роком зріс на понад 45 разів. Така інтенсифікація вивозу прямих іноземних інвестицій зумовила створення в межах світового господарства інвестиційних кластерів (американський, європейський, японський) – груп країн з переважаючими потоками інвестицій.
5.	Інтенсифікація міжнародної міграції робочої сили	У кінці XX ст. – на початку XXI ст. кількість переміщень робочої сили істотно зросла, інтенсивність міграційних потоків між країнами, їх динаміки засвідчують справді глобальні масштаби даного процесу. В окремих регіонах та країнах світу чисельність іммігрантів перевищує кількість місцевого населення. Однак, попри посилення процесів глобалізації світових ринків, ситуація на світовому ринку праці не відображає загальної тенденції до зростання рівня відкритості та лібералізації. Більшість розвинутих країн світу посилили імміграційне законодавство та почали активно стримувати приплив дешевої іноземної робочої сили, що пояснюється тим, що чисельність іммігрантів у більшості з цих країн сягнуло критичної позначки і створює серйозні фінансові, соціальні, політичні та інші проблеми.

Джерело: розроблено автором

До позитивних ефектів найчастіше відносять прискорення науково-технічного прогресу та дифузії його результатів: розвиток науки, індустріалізація та інформатизація суспільства спочатку відбуваються у розвинутих країнах, а потім розповсюджуються по всьому світу на основі дії ринкових принципів самоорганізації та самоуправління. До того ж, глобальна інтеграція створює:

переваги міжнародного поділу праці, ефекти масштабу та швидке розповсюдження нововведень у різних країнах. Їй притаманні також «плюси» зовнішньоекономічного характеру: посилення міжнародного руху товарів, капіталу, робочої сили, руху ідей.

Разом із тим, глобалізація має низку негативних наслідків. Один із таких економічних проявів є загострення конфлікту з приводу

розподілу її плодів та боротьба за контроль глобального капіталу. Так, зростаючий добробут та інтеграція окремих країн можуть збільшити політичну нестабільність, адже спричиняють значну економічну залежність інших країн, що породжує відчуття небезпеки. Сили, які найчастіше асоціюють із глобалізацією, в короткостроковій перспективі загрожують стабільності певних країн, збільшують соціальну та економічну напругу, посилюють бідність у небагатих країнах.

Глобалізація прискорює поширення економічних та фінансових криз, яким багато країн світу не здатні протидіяти, з огляду на свою неспроможність конкурувати в глобальній економіці. Відповідно, це розділяє світ на країни, які виграють від цього процесу, та країни, які програють. Чим менше розвинута країна, тим менше вигод вона отримує від глобалізації.

Негативним політичним наслідком глобалізації є посилення залежності від глобальних інституцій, що фактично послаблює внутрішній суверенітет держав. Глобалізація обмежує можливості урядів окремих країн самостійно розв'язувати проблеми, які стосуються їх національних територій, що створює нові загрози та підвищує уразливість країн. До них можна віднести розповсюдження небезпечних технологій, послаблення держав, відсутність контролю над діяльністю багатьох недержавних учасників світового порядку.

Культурні проблеми глобалізації пов'язані із проблемами для держав та регіонів з традиційною, відмінною від західної, культурою. Окремі країни не можуть поєднати власні традиційні цінності з цінностями глобальної економічної системи.

В умовах посилення глобальної інтеграції погіршується й екологічний стан, оскільки обмежуються можливості використання методів охорони навколишнього середовища у межах окремих країн. Як правило, національна політика у сфері охорони навколишнього середовища в країнах, що розвиваються, не отримує належної підтримки з боку промислово розвинутих країн, які часто намагаються перенести найбільше небезпечні види виробництва, розробки родовища та інше до слаборозвинених або відсталих у економічному розвитку країн. Крім того, застосування технологічно відсталими країнами шкідливих для довкілля та застарілих технологій і методів виробництва з метою виживання може викликати катастрофічні наслідки для всієї людської цивілізації через винищення лісів, ерозію ґрунтів, опустелювання територій та ін. [3, с. 26].

Отже, глобалізація світової економіки є складним і суперечливим процесом формування єдиного фінансово-інформаційного простору, поглиблюється соціалізація економічних відносин, що супроводжується відповідними змінами в міжнародному поділі праці [5, с. 8]. Внаслідок цього, з одного боку, посилюється загальна зацікавленість господарюючих суб'єктів різного рівня в створенні несуперечливої системи міжнародних економічних взаємозв'язків, але, одночасно, з іншого боку, виявляється неадекватність сформованих пропорцій національних економічних систем, моделей соціально-економічного розвитку новим вимогам глобалізованого світового господарства. На цьому тлі відмінності у мірі та якості залучення різних країн в інтеграційні процеси посилюють розбіжності у темпах і якості їх економічного росту.

В результаті виникають нові нерівноважні стани в економіках окремих країн і світової економіки в цілому, що в умовах зростаючої взаємозалежності національних господарств ускладнює механізми міжнародної взаємодії і створює додаткові передумови до виникнення глобальних економічних дисбалансів, що набувають системного і довготривалого характеру. Проте варто урахувати, що диспропорції не обмежуються лише вказаними проявами, а залежать від змін в динаміці і структурі реального капіталу, нерівномірному розподілі факторів виробництва по країнах і регіонах. Як наслідок порушення пропорцій у суспільному виробництві, виникають перебої в глобальній економіці загалом [6, с. 21-22].

З цього приводу Є.С. Хесін [6, с. 22] виділяє основні причини диспропорційності, що виникає у світовій економіці під впливом глибоких відтворювальних і світогосподарських процесів. По-перше, це істотне розширення ареалу ринкових відносин в глобалізованій економіці, яке автор розглядає як «базу формування дисбалансів», зважаючи на те, що ці відносини охоплюють сьогодні переважну частину світового господарства, і всі країни залучені в них.

По-друге, зміни в характері нерівномірності економічного розвитку і посилення тенденції до поліцентризму в світовій економіці. Цей процес має хвилеподібний характер. Приміром, на зміну раніше лідерів світової економіки (США, Японії, ЄС) відбувається значне зміцнення позицій великих країни, що швидко розвиваються, насамперед Китаю та Індії, а також держав, які здійснюють перехід до ринкової економіки. Мінливі структура і напрямки потоків товарів, послуг і капіталів

на світовому ринку відображають зміни в характері участі різних груп країн у міжнародному поділі праці. Причому різкі зрушення в співвідношенні сил на світовій арені сприяють розбалансуванню світової економіки [6, с. 23].

По-третє, зростання незбалансованості між основними параметрами відтворення, перш за все між виробництвом товарів і послуг і споживанням (особистим, корпоративним, державним) у різних країнах і групах держав. Співвідношення між сукупним попитом і сукупною пропозицією визначає величину заощаджень, які служать резервуаром для накопичення капіталу (інвестицій). Будь-який дисбаланс між заощадженнями та інвестиціями всередині країни позначається на стані поточного платіжного балансу із зарубіжними державами.

Якщо фінансові системи країн внаслідок своєї нерозвиненості не здатні трансформувати всі заощадження в інвестиції, сальдо їх платіжного балансу по поточних операціях позитивне. Якщо ж внутрішні інвестиції перевищують заощадження, сальдо поточного платіжного балансу негативне, виникає дефіцит. Найважливіше джерело міжнародного фінансування дефіциту поточного платіжного балансу, а, отже, і покриття незбалансованості реального сектора економіки – приплив капіталу з-за кордону. На міжнародному фінансовому ринку держави, в яких заощадження перевищують інвестиції, а сальдо платіжного балансу по поточних операціях позитивне, виступають як кредитор; навпаки, країни, де внутрішні інвестиції перевищують заощадження, а сальдо поточного платіжного балансу негативне, виступають у ролі боржників. Тому розмір диспропорційності між масою товарів і послуг та їх грошовою пропозицією, заощадженнями та інвестиціями, ринками праці і капіталів багато в чому визначають інтенсивність міжнародних фінансових зв'язків [6, с. 23].

По-четверте, зміна сформованих пропорцій в галузевій структурі господарства в розвинених і країнах, що розвиваються, спричинена впровадженням інновацій у виробництво. Тобто йдеться про збільшення ролі сфери обігу і послуг в створенні ВВП. Так, відбувається процес збільшення фінансової глибини економік, фінансизації товарних ринків, волатильності основних цінових показників. Зростає відокремлення фінансових операцій від матеріального виробництва і торгівлі, що посилюється протиріччя між фіктивним і реальним капіталом. Одночасно відбувається деіндустріалізація економік в більшості

розвинених країн і триває індустріалізація в країнах, що розвиваються. Випереджачими темпами зростають наукомісткі галузі матеріального виробництва і послуг, зближуються рівні наукоємності обох груп країн. Ці процеси ведуть до зміни їх ролі і місця в міжнародному поділі праці і тим самим породжують нові або посилюють старі дисбаланси у світовій економіці.

П'ятою причиною прояву економічної диспропорційності в умовах глобалізації Є.С. Хесін виділяє зміни у характері циклічного розвитку. У періоди попередніх економічних циклів вирішальний вплив на масштаби порушення макроекономічної рівноваги чинили коливання економічної активності в сфері матеріального виробництва і перевиробництво товарів, а також основного капіталу, переважно у в розвинених країнах. Наразі ситуація істотно змінилася: зростаючий вплив на хід циклу надають зміни в галузях сфери обігу і послуг, в тому числі перевиробництво фінансових інструментів, а також умови і динаміка відтворення в країнах, що активно розвиваються [6, с. 24-25].

По-шосте, посилення неврівноваженості процесів на світовому ринку праці. Індустріальний розвиток країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії, призводить до появи величезної кількості робочої сили, зростання її пропозиції, а також збільшення трудової міграції з країн, що розвиваються в розвинені держави. Для останніх таке положення означає зростаючу конкуренцію на ринку праці, особливо в сегменті низькокваліфікованої робочої сили, що чинить тиск на трудові витрати у бік зниження.

По-сьоме, особливості економічної політики держав теж стають причинами глобальних диспропорцій. Посилення лібералізації торгівлі та фінансової сфери не дозволяють регуляторам вчасно та адекватно оцінювати сукупність ризиків світових економічних процесів та відповідно на них реагувати.

Тож, зазначені причини диспропорції привели до серйозних потрясінь в сучасній системі світового господарства, в основі якої знаходяться США, провідні країни Євросоюзу і Японія, що керують світовою економікою [6, с. 24-25].

Слушними є міркування М.Я. Столярчук [7], яка зазначає, що упродовж останніх кількох десяти років світове господарство охарактеризувалося певними особливостями розвитку, а саме: посилення міждержавної соціально-економічної нерівномірності, накопичення значних дисбалансів у фінансовій сфері, виникнення суттєвих відмінностей

у галузевій структурі економічних систем різних країн світу.

Яскравим прикладом є те, що протягом усього ХХ ст. у центрі світової економіки було країнами світової тріади (США – Японія – ЄС), які завдяки значному науково-технологічному та виробничому потенціалу зайняли вагомий частку у світовому виробництві товарів і послуг, здійснюючи багаторічну наступальну експансію у всіх сегментах світового ринку. Зважаючи на це, сьогодні вони чинять реальний вплив на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи та визначають основні тренди світогосподарського розвитку. Тим часом решта країн світу можуть лише «підлаштовуватись» під стратегії їхніх корпорацій, діяльність яких набула глобального характеру і зорієнтована на встановлення тотального контролю за найприбутковішими сферами міжнародного бізнесу, а також монополії на природні, виробничі, технологічні, інформаційні та фінансові ресурси приймаючих країн.

Таким чином, серед першопричин непропорційності економічних процесів, що виникають у сучасних умовах глобалізації світової економіки можна вважати вплив глобального капіталу, точніше посиленню боротьби між ТНК, промислово розвинутими та найбіднішими країнами світу за монопольне право володіння та перерозподіл світових ресурсів.

У першу чергу транснаціональний капітал намагається отримати широкий доступ до сировинної бази та ресурсів інших країн завдяки розробленню, глобальному розповсюдженню та широкому впровадженню нових технологій у життя і на цій основі – одержання надприбутків та скорочення власних витрат, що призводить до ускладнення взаємозв'язків між основними суб'єктами світового господарства та нерівномірного перерозподілу економічних благ між ними [3].

Важливим з цього приводу є висновки М.І. Зверякова [2, с. 4-5], який розглядає суперечності економічного розвитку через дії глобального капіталу у формі ТНК. На думку автора, в період кінця ХХ ст.–ХХІ ст. темпи зростання зовнішньої торгівлі почали випереджати темпи світового ВВП, як наслідок розширення транскордонної взаємодії між агентами світового господарства збільшилися потоки руху товарів, капіталу і праці, виникають та посилюється ролі міжнародних інститутів, які забезпечують безперешкодне проникнення на національні ринки окремих держав, а національні держави поступово втратили свою роль центрів прийняття рішень, перетворившись на елементи масштабного світового господарства. У результаті національні економіки

почали підпорядковуватися «глобальним регуляторам», які замінювали національні уряди та діють на догоду транснаціональним корпораціям, орієнтованим на максимальний контроль капіталу. Це у свою чергу посилює різні асиметрії, диспропорції, або й кризи макроекономічного характеру.

Такі впливи стали можливими за «панування» неоліберальної моделі регулювання економіки, яка покладається на принципи дії ринкових механізмів та дерегулювання економічних процесів. За таких умов, як зазначає вчений, транснаціональний капітал у формі ТНК породив засоби глобальної комунікації у формі інформаційно-комп'ютерних систем, створивши нові можливості для ТНК поширювати свої виробництва, товари та фінансові ресурси у світовому масштабі. При цьому відмова від державного регулювання фінансової сфери дозволила різко збільшити обсяг спекулятивних операцій на світовому ринку, змістивши ядро глобальної економіки з реального сектору на фінансовий, тим самим перетворивши капіталізм у «фінансовий».

Тому у докризовий період (до 2008-2009 рр.) в умовах різкого розширення фінансово-кредитної сфери, багато провідних країн світу вважали, що за допомогою нових фінансово-кредитних інструментів можна збільшити сукупний попит та у такий спосіб уникнути падіння доходності капіталу, постійно відтворюючи нові стимули для розвитку. Причому також, передбачалося, що зростання масштабів глобального ринку і транснаціональний характер господарських відносин допоможуть подолати суперечності, притаманні капіталізму. Проте на практиці ці переконання виявилися неправильними, адже перенагромодження фінансового капіталу зрештою призвело до важкої економічної кризи для загальносвітової економіки [2, с. 4-5].

Отже, нинішня посткризова фаза розвитку світової економіки являє собою вступ у складний і тривалий період усунення диспропорцій, що виникли у масштабах як глобальної, так і національних економік. Тобто відбувається завершення одного глобального відтворювального циклу і настає інший на якісно новій технологічній, інституціональній і фінансовій основі, який залучає і високорозвинуті країни, і країни, що розвиваються. Шляхом відновлення пріоритету розвитку реального сектору економіки на новій технологічній основі відбувається зміна глобальної господарської моделі, яка дозволяє подолати негативні наслідки світової кризи.

Як наслідок, можемо говорити, що у глобалізованій економіці, що нині переживає

диспропорційність розвитку та гіпертрофію фінансового сектору, який переважно представлений фіктивним віртуальним капіталом, не підтвердженим реальними товарами та послугами, вимагає повернення до відтворювального підходу економічного зростання, що базується на розширенні реального сектору економіки, інтенсифікації інвестицій та індустріального розвитку на основі здобутків науково-технічного процесу.

Відновлення глобальної макроекономічної стабільності вимагає виправлення диспропорційності в економіках окремих країн. Для цього потрібно змінити моделі відтворення як в розвинених, так і в державах, що розвиваються.

Так, у більшості розвинених країн, створення збалансованої економіки має в більшій мірі спиратися на заощадження, приватні інвестиції та експорт, на реальний сектор економіки і менше залежати від державних і споживчих витрат і сфери послуг, в першу чергу фінансових, а також від зовнішнього фінансування. Це вимагає якнайшвидшого інших підходів в економічній політиці з антикризових заходів на вирішення довгострокових стратегічних завдань модернізаційного характеру. Пріоритетами політики повинні стати структурні перетворення в економіці, покликані підвищити ефективність виробництва і національну конкурентоспроможність, сприяння інноваційному розвитку та реіндустріалізації економіки на новій технологічній основі.

Інші завдання по виправленню макроекономічної диспропорційності стоять перед країнами, що розвиваються. Найважливіше завдання – диверсифікація джерел зростання. Потрібно переорієнтація економіки з експорту на внутрішні чинники розвитку, зокрема зміна пропорцій між споживанням і заощадженнями, перш за все про стимулювання споживання населення. У зв'язку з цим величезне значення має створення умов для формування середнього класу. Одна з основних цілей – розвиток фінансового ринку, здатного трансформувати заощадження в інвестиції.

Крім того, необхідно стимулювати виробництво товарів з високою доданою вартістю.

Для цього необхідна активна промислова політика, основу якої мають становити великі інвестиційні проекти, спрямовані на стимулювання розвитку високотехнологічних галузей, що форсуватиме розвиток інноваційних процесів. Відтак, орієнтація національної економіки на нову індустріалізацію у слабозрозумітих країнах вимагає:

1) посиленого державного регулювання у ході трансформації сировинної структури національного господарства у високотехнологічну, яка виробляє більшу додану вартість за рахунок обробних виробництв;

2) розвитку ринкових інститутів, здатних забезпечити спрямованість економічних процесів на розвиток промисловості під дією ринкових механізмів як це передбачається неоліберальною парадигмою макроекономічного регулювання.

Висновки. Глобалізація характеризується посиленням інтеграційних та інтернаціоналізаційних процесів та прискоренням дифузії суспільних змін, проте разом із цим спричиняє диспропорції у суспільстві та загостренні суперечностей економічного зростання у світовому масштабі. Корекція економічних диспропорцій, що виникають під впливом глобалізації, не може обмежитися вирішенням окремих глобальних проблем (фінансових, інвестиційних, міграційних тощо) або проблем, що виникли в сфері міжнародних економічних відносин, а потребує радикальних змін на всіх рівнях сучасної глобальної економіки, поєднання інтересів різних категорій учасників економічних відносин, забезпечення раціональних пропорцій між усіма елементами економічної системи, процесом відтворення та обміну, узгодженості темпів їх зростання. Усунення диспропорційності вимагає повернення до розвитку реального сектору економіки, посилення інвестицій та розширеного відтворення, які мають реалізуватися зусиллями як високорозвинених країн, так і країн, що розвиваються. З огляду на це, виявлення перспективних шляхів зростання національної економіки в умовах глобалізації становить перспективи подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
2. Зверяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 3–16.
3. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / Д.Г. Лук'яненко та ін. ; за ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.
4. Интрилигейтор М. Глобализация как источник международных конфликтов и обострения конкуренции. *Глобализация мировой экономики*. URL: http://vasilieva.narod.ru/ptpu/6_6_98.htm (дата звернення: 06.12.2021).

5. Далецька Н.М. Структурний рух глобалізації світової економіки. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 3. С. 8–12.
6. Хесин Е. Дисбаланси в мировой экономике: источники и проблемы коррекции. URL: <https://www.imemo.ru/files/File/ru/periodika/Year/2013/Hesin.pdf> (дата звернення: 07.12.2021).
7. Столярчук Я.М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2009. 37 с.
8. Видобора В.В. Мysterium економічної кризи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 13–16.
9. Видобора В. Шляхи підвищення інвестиційної привабливості України в умовах соціально-економічної невизначеності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 2. С. 57–66.

References:

1. Uebster F. (2004) *Teorii informatsionnogo obshchestva* [Theories of the Information Society]. Moskva: Aspekt Press. (in Russian)
2. Zvieriakov M.I. (2017) Hlobalizatsiia i deindustrializatsiia: zmist, superechnosti ta sposoby yikh rozv'iazannia [Globalization and deindustrialization: content, contradictions and ways to solve them]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 3–16.
3. Lukianenko D.H. et al. (2011) *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku* [Resources and models of global economic development] / (eds. D.H. Lukianenko, A.M. Poruchnyk). Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
4. Intriligeytor M. (1986) Globalizatsiya kak istochnik mezhdunarodnykh konfliktov i obostreniya konkurentsii [Globalization as a source of international conflicts and aggravation of competition]. *Globalizatsiya mirovoy ekonomiki*. Available at: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/6_6_98.htm (accessed 6 December 2021)
5. Dalevska N.M. (2015) Strukturnyi rukh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky [Structural movement of globalization of the world economy]. *Biznes-Inform*, no. 3, pp. 8–12.
6. Khesin Ye. (2013) *Disbalansy v mirovoy ekonomike: istochniki i problemy korrektsii* [Imbalances in the world economy: sources and problems of correction]. Available at: <https://www.imemo.ru/files/File/ru/periodika/Year/2013/Hesin.pdf> (accessed 7 December 2021)
7. Stoliarchuk Ya.M. (2009) *Asymetriia hlobalnoho rozvytku: sotsialno-ekonomichnyi vymir* [Asymmetry of global development: socio-economic dimension]: PhD Thesis. Kyiv. (in Ukrainian)
8. Vydobora V.V. (2015) Mysterium ekonomichnoi kryzy [Mysterium of the economic crisis]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 13–16.
9. Vydobora V. (2018) Shliakhy pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nevyznachenosti [Ways to increase the investment attractiveness of Ukraine in conditions of socio-economic uncertainty]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 2, pp. 57–66.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-2>
УДК 330.102.344

Братусь Г. А.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та управління бізнесом,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7151-3901>

Мазур Ю. В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4728-4640>

Bratus Hanna

Dr.Sc. (Econ), Ph.D.,
Head of the Department of Economics and Business Management,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv

Mazur Yuliia

PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Marketing, Interregional
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv

МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНИ

MODELING THE LEVEL OF INTELLECTUAL AND INNOVATIVE ACTIVITY OF UKRAINE

В статті досліджено поняття «активність», «інноваційна активність», «стратегема» надано авторське визначення «геоінтелектуальної активності», обґрунтовано взаємозв'язок інтелектуальної активності, інновацій та інтелектуального простору, який представити у формі синергетичної тріади інтелектуалізації вітчизняної економіки. Запропоновано організаційний підхід до моделювання рівня інтелектуально-інноваційної активності України, що передбачає агрегування прогностичних оцінок індикаторів інтелектуального розвитку, інтелектуальної активності та інвестиційної забезпеченості об'єктів інтелектуальної власності, що створює можливість визначення стратегічних орієнтирів підвищення інтелектуальної привабливості регіонів України. Представлено графічну інтерпретацію запропонованого підходу щодо визначення типу моделі інтелектуально-інноваційної активності України. Для визначення паттерну стратегіми інтелектуально-інноваційної активності, запропоновано шкалу оцінки детермінантів стратегії інтелектуальної активності економіки регіонів України, на основі комбінування фактичних станів кожного індикатора моделі. Наведено характеристику моделей інтелектуально-інноваційної активності на основі визначення потенціалу стратегем. Встановлено характерну для кожного регіону України оптимальну модель інтелектуально-інноваційної активності (прогресивно-активної, помірно-активної та статично-активної) та стратегічний вектор її трансформації.

Ключові слова: моделювання, інтелектуально-інноваційна активність, геоінтелектуальна активність, національна економіка, стратегема, кластеризація.

Intellectualization is the main driver of the economic system, and, consequently, the issues of increasing the level of intellectual and innovative activity of the Ukrainian economy are of paramount importance. The purpose of the article is to substantiate the methodological tools for modeling the intellectual and innovative activity of Ukraine on the use of modern tools for multidimensional clustering in the spatial format. The research used general scientific methods of knowledge of reality and economic analysis: observation and generalization, comparison, analysis and synthesis. The article examines the concepts of "activity", "innovation activity", "strategist" provides an author's definition of "geointellectual activity", substantiates the relationship between intellectual activity, innovation and intellectual space, presented in the form of a synergistic triad of intellectualization of the domestic economy. An organizational approach to modeling the level of intellectual and innovative activity of Ukraine is proposed, which provides for the aggregation of forecast estimates of indicators of intellectual development, intellectual activity and investment security of intellectual property, which creates strategic guidelines for increasing the intellectual attractiveness of Ukrainian regions. A graphical interpretation of the proposed approach to determine the type of model of intellectual and innovative activity of Ukraine is presented. To determine the pattern of the strategy of intellectual and innovative activity, a scale of assessment of determinants by the strategist of intellectual activity of the economy of the regions of Ukraine, based on a combination of the actual states of each indicator of the model. The characteristics of models of intellectual and innovative activity on the basis of definition of potential of strategists are resulted. The optimal model of intellectual and innovative activity (progressively active, moderately active and stochastically active) characteristic of each region of Ukraine and the strategic vector of its transformation are established.

Keywords: modeling, intellectual and innovative activity, geointellectual activity, national economy, strategist, clustering.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку міжнародної економічної системи характеризується інтенсифікацією інтелектуалізації всіх сфер економічної діяльності. Інформація та знання виконують роль основного продукту та головного ресурсу сучасної економічної системи. Темпи створення, поширення та використання інформації прискорюються. В контексті нової системи формуються нові принципи та закони економічного розвитку, формуються нові форми та структури, виникають нові центри впливу. Усі ці особливості докорінно змінюють як сучасну міжнародну економічну систему, так і економічну систему України та визначають спрямованість науково-технічної політики, ефективність реалізації якої значною мірою залежить від активізації розвитку сфери інтелектуальної власності. Інтелектуалізація є основним драйвером розвитку економічної системи, а, отже, питання підвищення рівня інтелектуально-інноваційної активності економіки України набувають першорядного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування моделей інноваційного розвитку економіки відносяться до наукових доробок широкого кола вчених-економістів, серед яких Бутенко А.І., Лазарева Є.В. [1], Диленко В.А. [2], Козачок Л.М., Козачок А.Є. [3], Федулова Л.І. [4], Уткіна Г.А. [5], Яковлев А.І. [6]. На жаль, проблема оцінки рівня інтелектуально-інноваційної активності економіки України все ще залишається відкритою. Відсутні ефективні економічні інститути для формування інтелектуальних ресурсів як ключових ресурсів підприємницької діяльності в інноваційному розвитку національної економіки України. Існуючі моделі, методи

та підходи не дозволяють здійснити всебічну оцінку інтелектуальної активності вітчизняної економіки та оцінити її рівень за окремими областями України.

Мета статті: обґрунтування методичного інструментарію щодо моделювання інтелектуально-інноваційної активності України із використанням сучасних інструментів багатовимірної кластеризації у просторовому форматі.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі поняття «активність» трактується як динамічна умова становлення, реалізації і змін кожного виду діяльності, властивість її власного руху [5, с. 46]. У своїх дослідженнях науковці стверджують, що формування «інтелектуальної активності – це стихійний, підлеглий своїм особливим законам процес визрівання операційних структур (схем), що поступово виростають із предметно-життєвого досвіду особи» [7]. Слід повністю підтримати позицію Г.А. Уткіної, яка стверджує, що «...інтелектуальна активність є мірою інноваційності» [5, с. 17]. Безперечно, між поняттями «інтелектуальна активність» та «інноваційна активність» існує органічний зв'язок, оскільки базою для здійснення інноваційної діяльності є знання економіка (сприятливість середовища для розвитку економічної системи), а отже, інтелект є основою створення інновацій. Рівень інноваційної діяльності є показником стратегічного рівня економічної потужності країни, її національного статусу. Від розвитку інновацій залежить, чи буде Україна в майбутньому сировинним придатком сучасних економік чи сама стане економічно розвинутою конкурентоспроможною державою [6, с. 118].

Описаний вище зв'язок інтелектуальної активності, інновацій та інтелектуального простору можна представити у формі синергетичної тріади інтелектуалізації вітчизняної економіки (рис. 1), яка формується у трохвекторному просторі.

I вектор – інтелектуальний простір → інтелектуальна активність: створення, генерування, акумулювання, обмін і поширення інформаційно-знансєвих ресурсів між усіма учасниками інтелектуального простору сприяє зростанню рівня інтелектуальної активності;

II вектор – інтелектуальна активність → інноваційні технології: інтелектуалізація є основою здійснення інноваційної діяльності, результатом якої є інноваційно-технологічний «прорив» розвитку вітчизняної економіки;

III вектор – інноваційні технології → інтелектуальний простір сучасної економічної системи: рівень інноваційно-технологічного розвитку вітчизняної економіки сприяє створенню сприятливих умов для збільшення інтелектуальної власності та інтелектуальних активів, підвищенню інтелектуальної ініціативи та інтелектуальної активності.

Тільки в синергії цих векторів можливий інноваційний розвиток економічної системи.

Відповідно такого підходу інтелектуально-інноваційна активність України має вирішальне значення у забезпеченні гармонізації інтелекту, інновацій та середовища інтелектуального простору.

Значення активізації інтелектуальної активності в національній економіці базується на комплексній оцінці за окремими областями України шляхом введення авторського поняття «геінтелектуальна активність», під якою

запропоновано розуміти інтегральну власність та характеристику інтелектуального потенціалу регіонів України до створення, генерування, акумулювання, здійснення обміну і поширення інформаційно-знансєвих ресурсів між усіма учасниками інтелектуального простору з метою генерування нових конкурентних переваг України у сфері інтелектуальної діяльності.

Ознаками сучасного інтелектуального простору України є підвищення рівня інтелектуальної діяльності кожної з областей України, капіталізація нематеріальних активів, підвищення рівня інвестиційної забезпеченості об'єктів інтелектуальної власності, розширення участі у бізнес-проектах міжгалузевого та міжрегіонального співробітництва з питань інтелектуалізації. Зазначимо, що капіталізація нематеріальних активів – це результат практичного застосування сукупності економічно цінних для реалізації програм науково-технічного розвитку вітчизняної економіки інтелектуальних ресурсів, розумової праці, здатностей, знань та вмінь працівників сфер інтелектуальної діяльності (освіти, науки, інтелектуальної власності та інформаційних ресурсів).

Для прийняття якісних управлінських рішень щодо інтелектуального розвитку вітчизняної економіки важливо розробити комплексну систему для моделювання рівня інтелектуально-інноваційної активності, що складається з відповідних параметрів. Для визначення параметрів оцінки інтелектуально-інноваційної активності України було створено експертну комісію в кількості 47 провідних фахівців у різних сферах інтелектуальної діяльності (освіти, науки,

Рис. 1. Синергетична тріада інтелектуально-інноваційної активності вітчизняної економіки

Джерело: розроблено авторами

інтелектуальної власності). Кожному експерту було запропоновано заповнити анкету, в якій необхідно було висловити власну думку щодо основних параметрів, які визначають рівень інтелектуально-інноваційної активності економіки. За результатами опрацювання анкетних даних були визначені наступні параметри оцінки рівня інтелектуально-інноваційної активності України:

- рівень інтелектуального розвитку (O_1);
- інноваційна активність (O_2);
- інвестиційна забезпеченість об'єктів інтелектуальної власності (O_3).

За результатами анкетування було визначено також, що індикатором оцінки інноваційної активності регіонів України (I_2) є показник «кількість інноваційно-активних підприємств», а індикатором оцінки рівня капіталізації нематеріальних активів (I_3) – «відсоток капітальних інвестицій у нематеріальні активи до загального обсягу капітальних інвестицій».

Для моделювання рівня інтелектуально-інноваційної активності України було здійснено прогнозування значень оціночних показників, які її характеризують (кількості інноваційно-активних підприємств та частки капітальних інвестицій у нематеріальні активи до загального обсягу капітальних інвестицій) на основі застосування моделі Брауна першого порядку [8], яка розглядає процес розвитку як лінійну тенденцію з постійно змінними параметрами. Метод Брауна широко застосовується при прогнозуванні макро- і мікро-економічних параметрів економічних систем, дозволяє отримати прогноз тренда для коротких рядів з постійним трендом [8, с. 148].

Для прогнозування оціночних показників інтелектуально-інноваційної активності України на основі моделі Брауна була застосована формула:

$$y_{t+\tau} = a_0 + a_1 \tau \quad (1)$$

де, a_0 – значення i -го показника інтелектуально-інноваційної активності України, яке представляє закономірну складову його значення;

a_1 – визначає приріст значень i -го показника інтелектуально-інноваційної активності України, що сформувався за період спостережень, але відображає також швидкість росту у попередніх прогнозуванні періодах;

τ – шаг прогнозування i -го показника інтелектуально-інноваційної активності України.

В основу моделювання рівня інтелектуально-інноваційної активності України, покладено підхід до управління стратегічними змінами «64 стратегіями», в основі якої полягає кібернетична модель [9, с. 12],

відповідно до якого рівень інтелектуально-інноваційної активності визначається шляхом формування стратегіями. Стратегіями – це системна концепція визначення та пояснення механізмів та способів управлінського впливу на економічну систему, яка має евристичну та прогностичну цінність [9, с. 24].

Функціональна залежність індикаторів інтелектуально-інноваційної активності, відповідно до якої формується i -та стратегія має наступний вигляд:

$$f = \langle O_1, O_2, O_3 \rangle \quad (2)$$

де, O_1 – прогнозний рівень інтелектуального розвитку i -го регіону України;

O_2 – прогнозне значення інноваційної активності i -го регіону України;

O_3 – прогнозне значення рівня інвестиційної забезпеченості об'єктів інтелектуальної власності i -го регіону України.

Запропонований організаційний підхід до моделювання рівня інтелектуально-інноваційної активності України, на відміну від існуючих, передбачає агрегування прогнозних оцінок індикаторів інтелектуального розвитку, інтелектуальної активності та інвестиційної забезпеченості об'єктів інтелектуальної власності, що створює можливість визначення стратегічних орієнтирів підвищення інтелектуальної привабливості регіонів України.

Кожен індикатор оцінки інтелектуальної активності, відповідно до можливої градації, може мати альтернативну оцінку стану (високий, середній низький). Вважаючи на це, тип моделі інтелектуальної активності України формується виходячи із значень трьох індикаторів оцінки, кожен з яких має відповідну оцінку. Графічна інтерпретація запропонованого підходу до визначення типу моделі інтелектуальної активності України рис. 2.

З метою лінгвістичної оцінки кожного індикатора оцінки рівня інтелектуальної активності необхідним є обґрунтування інтервалів їх значень. Визначення діапазону значень індикаторів рівня інтелектуальної активності було здійснено на основі узагальненої оцінки середніх величин. для цього визначені їх мінімальні та максимальні значення, а величина інтервалу значень для лінгвістичної оцінки розрахована за формулою Фишберна [10]:

$$i = \frac{O_{i_max} - O_{i_min}}{1 + 3,32 \times LgN} \quad (3)$$

де, O_{i_min} , O_{i_max} – відповідно, мінімальні та максимальні значення i -го індикатора оцінки рівня інтелектуальної активності;

N – кількість спостережень.

В залежності від можливих станів *i*-ого індикатору (табл. 1) кожній детермінанті стратегіями інтелектуальної активності присвоюється певна енергія («5» при умові, якщо рівень *i*-ого індикатору оцінюється як «високий», «3» при умові, якщо рівень *i*-ого індикатору оцінюється як «середній» та «1» при умові, якщо рівень *i*-ого індикатору оцінюється як «низький»).

Відповідно запропонованого підходу, на основі комбінування фактичних станів кожного індикатору моделі визначається паттерн

стратегіями інтелектуальної активності для кожного регіону України (табл. 2).

Ідентифікація типу моделі інтелектуальної активності здійснюється на основі формування груп стратегіям відповідно до загальної оцінки їх потенціалу. Альтернативні комбінації стратегіям та загальна оцінка її потенціалу наведені у табл. 3. Зазначимо, що загальна оцінка стратегіями здійснюється шляхом сумування балів кожного індикатору стратегіями інтелектуальної активності на основі шкали оцінки детермінантів, наведеної

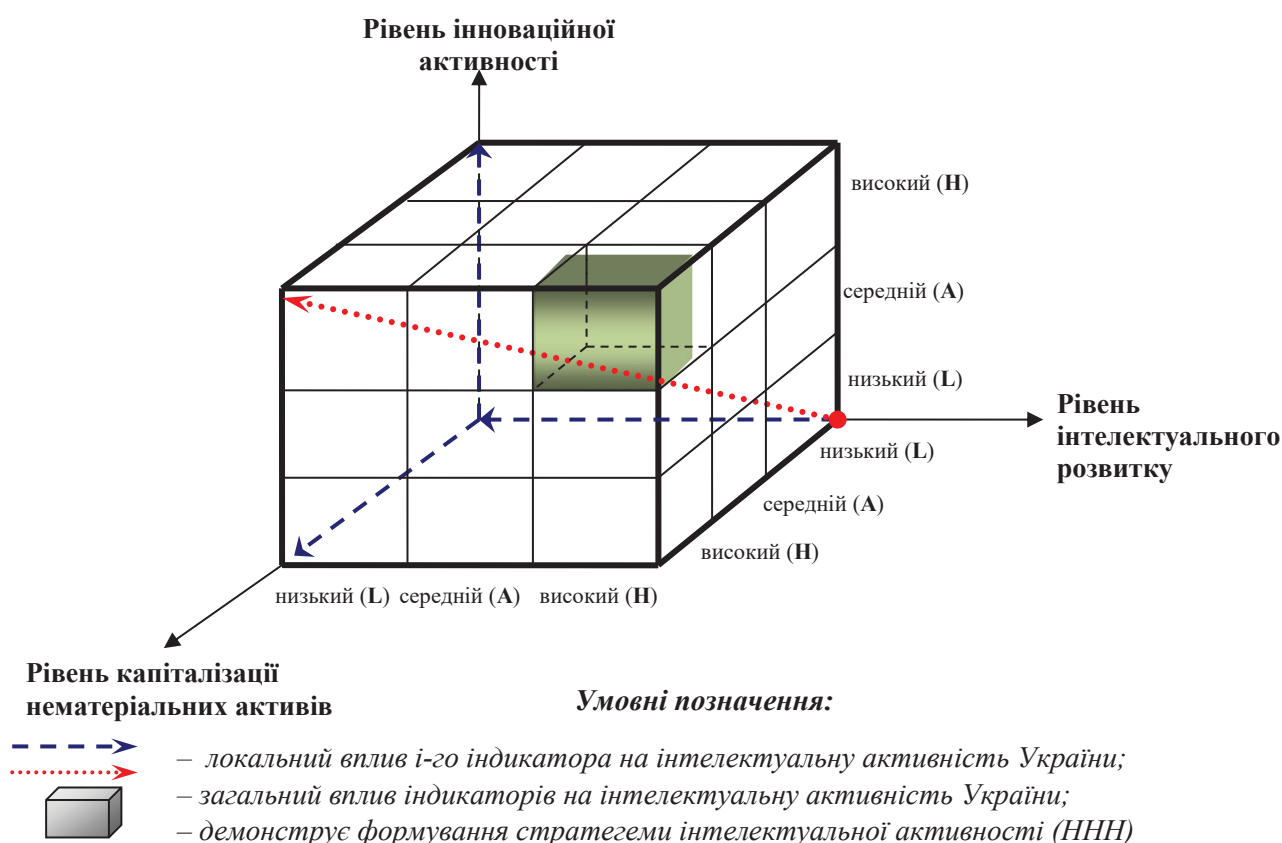

Рис. 2. Макет моделі інтелектуально-інноваційної активності України

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 1

Шкала оцінки детермінантів стратегіями інтелектуальної активності економіки регіонів України

Можливі стани <i>i</i> -ої детермінанти стратегіями інтелектуальної активності (рівень індикатора оцінки)	Код <i>i</i> -ої детермінанти стратегіями інтелектуальної активності	Діапазон значень			Кількість балів, що присвоюється <i>i</i> -й детермінанті стратегіями інтелектуальної активності
		Рівень інтелектуального розвитку (O_1), %	Інноваційна активність (O_2), од.	Інвестиційна забезпеченість об'єктів інтелектуальної власності (O_3), %	
Високий	H	$O_1 \geq 6,72$	$O_2 \geq 1143$	$O_3 \geq 3,1$	5
Середній	A	$6,71 < O_1 < 3,12$	$853 < O_2 < 114$	$1,6 < O_3 < 3,0$	3
Низький	L	$O_1 < 3,11$	$O_2 < 852$	$O_3 < 1,5$	1

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Ідентифікація паттерну стратегем інтелектуальної активності України (за областями)

№ п/п	Паттерн стратегем інтелек- туальної активності	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	LLL																								
2	ALL																								
3	LLA																								
4	LAL																								
5	ALA																								
6	AAL																								
7	LAA																								
8	LLH																								
9	LHL																								
10	AAA																								
11	AHL																								
12	HLL																								
13	LAA																								
14	LHA																								
15	ALH																								
16	HAL																								
17	HLH																								
18	HHL																								
19	HAA																								
20	LHH																								
21	AAH																								
22	ANA																								
23	HAA																								
24	HAN																								
25	HNA																								
26	ANN																								
27	NNN																								

* перший код паттерну стратегем інтелектуальної активності характеризує рівень інтелектуального розвитку економіки;

** другий код паттерну стратегем характеризує рівень інноваційної активності;

*** третій код паттерну стратегем характеризує капіталізацію нематеріальних активів

Джерело: сформовано авторами

у табл. 4 (наприклад, оцінка стратегем LLL складає: $1+1+1=3$ бали).

Для визначення базової стратегії відповідно до оцінки потенціалу кожної стратегем інтелектуально-інноваційної активності, здійснено комбінування стратегем для ідентифікації моделі інтелектуальної активності характерної для кожної з областей України. Характеристика моделей інтелектуально-інноваційної активності наведена у табл. 4.

Позиціонування областей України у матриці демонструє, що для 25% областей України (Одеської, Дніпропетровської;

Запорізької; Київської; Львівської; Одеської) у перспективі характерною є прогресивно-активна модель інтелектуальної активності. Для Донецької області рекомендованою є помірно-активна модель інтелектуальної активності. Для інших 71% областей України оптимальною моделлю інтелектуальної активності є стохастично-пасивна модель.

Висновки. Таким чином, запропонований методичний інструментарій до оцінки інтелектуально-інноваційної активності ґрунтується на використанні сучасних інструментів багатовимірної кластеризації у просторовому

Таблиця 3

Альтернативні комбінації стратегем інтелектуальної активності (бали)

№ п/п	Паттерн стратегми	Оцінка потенціалу стратегми, бали	№ п/п	Паттерн стратегми	Оцінка потенціалу стратегми, бали	№ п/п	Паттерн стратегми	Оцінка потенціалу стратегми, бали
1	<i>L*L**L***</i>	3	10	<i>AAA</i>	9	17	<i>HLH</i>	11
2	<i>ALL</i>	5	11	<i>AHL</i>	9	18	<i>HHL</i>	11
3	<i>LLA</i>	5	12	<i>HLA</i>	9	19	<i>HAA</i>	11
4	<i>LAL</i>	5	13	<i>LAH</i>	9	20	<i>LHH</i>	11
5	<i>ALA</i>	7				21	<i>AAN</i>	11
6	<i>AAL</i>	7	14	<i>LHA</i>	9	22	<i>ANA</i>	11
7	<i>LAA</i>	7				23	<i>HAA</i>	11
8	<i>LLH</i>	7	15	<i>ALH</i>	9	24	<i>HAN</i>	13
						25	<i>HNA</i>	13
9	<i>LHL</i>	7	16	<i>HAL</i>	9	26	<i>ANH</i>	13
						27	<i>HHH</i>	15

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 4

Характеристика моделей інтелектуальної активності регіонів України

Тип моделі інтелектуальної активності	Діапазон потенціалу стратегми, бали	Перелік стратегем, які відповідають моделі	Характеристика моделі інтелектуальної активності
Прогресивно-активна модель інтелектуальної активності	11 ... 15	<i>HLH; HNL; HAA; LHH; AAN; ANA; HAA; HAN; HNA; ANH; HHH</i>	Модель характерна для областей, які активно реалізують програми міжнародного наукового співробітництва та трансферу технологій, простір інтелектуалізації є досить широким. Інтелектуальний розвиток регіону, для якого характерна дана модель оцінюється як «високий», Інноваційна активність підприємств є також достатньо високою, про що свідчить позитивна тенденція збільшення кількості інноваційно-активних підприємств. Розвиток інтелектуальної власності можливий за рахунок підтримки діючої політики інвестиційної забезпеченості з акцентом на збільшення Частка капітальних інвестицій у нематеріальні активи до загального обсягу капітальних інвестицій. Для реалізації прогресивно-активної моделі інтелектуальної активності потрібна державна підтримка, допускається здійснення «геоінтеграції», коли інтелектуальний розвиток спрямований на розширення зв'язків із стейкхолдерами.
Помірно-активна модель інтелектуальної активності	8 ... 10	<i>AAA; AHL; HLA; LAH; LHA; ALH; HAL</i>	Модель мотивована посиленням державним контролем над рівнем інтелектуального розвитку у регіоні. Для реалізації помірно-активної моделі інтелектуальної активності необхідно забезпечити збалансованість процесів інвестиційного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної активності, раціональним є фокусування уваги на реалізації стратегічних програм інтелектуального розвитку економіки.
Стохастично-пасивна модель інтелектуальної активності	3...7	<i>LLL; ALL; LLA; LAL; ALA; AAL; LAA; LLH; LHL</i>	Характеристикою моделі є низький рівень інтелектуальної активності. Разом із тим, інтелектуальний потенціал оцінюється як достатній для підвищення рівня розвитку інтелектуальної діяльності. Причиною низького рівня інтелектуальної активності є недостатньо розвинута інфраструктура підтримки високотехнологічних проектів у регіоні. Ключовим завданням є активізація діяльності регіональних інститутів підтримки інновацій. Раціональним є реалізація програм стимулювання винахідницької діяльності та технологічних розробок у сферах освіти, науки, інтелектуальної власності та інформаційних технологій. Для підвищення рівня інтелектуальної активності необхідно посилити державну фінансову підтримку з метою створення можливостей для розвитку сфери інтелектуальної власності.

форматі, надає можливість на основі визначення потенціалу стратегем встановити характерну для кожного регіону України оптимальну модель інтелектуально-інноваційної активності (прогресивно-активної, помірно-активної та стохастично-активної) та стратегічний вектор її трансформації.

Для розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні повинні бути створені, насамперед, ефективні законодавчі механізми, які охоплюють всі аспекти інтелектуальної власності: від законодавчого регулювання створення об'єктів інтелектуалізації до комерціалізації прав на результати інтелектуальної діяльності. Оскільки, як показало дослідження, держава стимулює ділову активність та економічну результативність

сфери інтелектуальної власності, створюючи різного роду сприятливі умови для розвитку даної сфери.

Формування у органів державної влади, наукових співтовариств та суб'єктів господарювання єдиних підходів до реалізації механізмів управління в сфері інтелектуальної власності, підвищення її конкурентоспроможності та технічного рівня, формування культури поведінки з результатами інтелектуальної діяльності дозволить активніше вдосконалювати законодавство у сфері інтелектуальної власності та забезпечити широке використання і комерціалізацію прав на результати інтелектуальної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Список використаних джерел:

1. Бутенко А.І., Лазарева Є.В. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 2. С. 25–28.
2. Диленко В.А. Экономико-математическое моделирование инновационных процессов : монография. 2-е изд., измененное и доп. Одесса : Феникс, 2013. 348 с.
3. Козачок Л.М., Козачок А.Є. Аналіз та прогнозування часових рядів динаміки значень досліджуваної величини за допомогою експоненціального згладжування методом Брауна. *Автомобіль і електроніка. Сучасні технології*. 2017. № 12. С. 146–150.
4. Федуллова Л. Концептуальні модель інноваційної стратегії України. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 1. С. 87–100.
5. Уткіна Г.А. Інтелектуальна активність як базовий складник виробничої діяльності особистості. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 64. С. 44–54.
6. Яковлев А.І. Інноваційна діяльність як фактор економічного розвитку малих підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2. С. 115–119.
7. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Москва : Директ-Медиа, 2008. 351 с.
8. Brown R.G., Meyer R.F. The fundamental theorem of exponential smoothing. *Oper. Res.* 1961. Vol. 9. № 5.
9. Тарасенко В.В. Социальные механизмы и способы управленческого воздействия на развитие территориальных кластеров в современной России : автореф. дис. д.э.н.: 22.00.08. Российский ун-т. дружбы народов. Москва, 2013. 38 с.
10. Fishburn, P. (1999). Preference structures and their numerical representations. *Theoretical Computer Science*, 217, 359–383.

References:

1. Butenko A.I., Lazareva Y.V. (2009) Fenomen klastera u formuvanni innovatsiinoi modeli ekonomiky rehionu [The phenomenon of the cluster in the formation of an innovative model of the region's economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 2. S. 25–28. (in Ukrainian)
2. Dilenko V.A. (2013) Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie innovatsionnykh processov [Economic and mathematical modeling of innovative processes] (2nd ed., rev.). Odessa: Feniks. (in Russian)
3. Kozachok L.M., Kozachok A.I. (2017) Analiz ta prohnouzuvannia chasovykh riadiv dynamiky znachen doslidzhuvanoi velychyny za dopomohoiu eksponentsialnoho zghladzhuvannia metodom Brauna [Analysis and prediction of time series of dynamics of values of the studied quantity by means of exponential smoothing by Brown's method]. *Avtomobil i elektronika. Suchasni tekhnolohii*. № 12. S. 146–150.
4. Fedulova L. (2012) Kontseptualna model innovatsiinoi stratehii Ukrainy [The conceptual model of innovative strategy of Ukraine]. *Ekonomika i prohnouzuvannia – Economics and forecasting*. № 1. S. 87–100. (in Ukrainian)
5. Utkina H.A. (2016) Intelktualna aktyvnist yak bazovyi skladnyk vyrobnychoi diialnosti osobystosti [Intellectual activity as a basic component of the productive activity of the individual]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila Tuhana-Baranovskoho. Serii: Ekonomichni nauky*. № 64. S. 44–54. (in Ukrainian)

6. Iakovlev A.I. (2014) Innovatsiina diialnist yak faktor ekonomichnoho rozvytku malykh pidpriemstv [Innovative activity as a factor of economic development of small enterprises]. *Ekonomika: realii chasu*. № 2. S. 115–119. (in Ukrainian)
7. Pyazhe Zh. (2008) *Psykhohohyia yntellekta* [Psychology of intelligence] M.: Dyrekt-Medya, 351 p. (in Ukrainian)
8. Brown R.G., Meyer R.F. (1961) The fundamental theorem of exponential smoothing. *Oper. Res.* Vol. 9. № 5.
9. Fishburn, P. (1999). Preference structures and their numerical representations. *Theoretical Computer Science*, 217, 359–383.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-3>
УДК 338.43

Мельник Б. Ю.

аспірант,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8861-0107>

Melnik Bogdan

Postgraduate student,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

В статті проаналізовано обсяги виробництва продукції сільськогосподарства, індекси росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах України, який показує що регіони нашої країни аграрно розвинені: поля та угіддя щороку обробляються, створюються ферми в межах територіальних громад, збільшуються площі садків, нарощується кількість рогатої худоби, виводяться нові сорти культур тощо, частку продукції рослинництва і тваринництва у виробництві загального обсягу продукції сільськогосподарства, кількість сільськогосподарських тварин та птиці в господарствах України. Виробництво основних видів продукції тваринництва, деяких видів продукції також знижуються – це молоко та вовна, а м'ясо і яйця мають незначну тенденцію до збільшення, адже це основні продукти харчування, які людина використовує майже щодня у своєму раціоні. Індекси виробництва обсягів сільськогосподарської продукції, обсяги виробництва продукції сільськогосподарства України за категоріями господарств та частку продукції сільськогосподарства, виробленої основними категоріями господарств.

Ключові слова: аграрний сектор, тенденції, перспективи розвитку, аналіз, індекси.

The article analyzes the volume of agricultural production, growth indices of agricultural production in the regions of Ukraine, which shows that the regions of our country are agriculturally developed: fields and lands are cultivated annually, farms are created within local communities, increasing the area of gardens, increasing the number of cattle. new varieties of crops are bred. The share of crop and livestock products in the production of total agricultural output. At the same time, it is declining both in the households of the country and in agricultural enterprises. This indicates that the market for livestock products is import-dependent, while we have every reason to increase our own livestock production. And here, of course, we need an appropriate state program to support such production, including by attracting public investment, reducing energy dependence of industrial production., The number of farm animals and poultry in Ukrainian farms. The production of the main types of livestock products, some types of products are also declining – milk and wool, and meat and eggs have a slight tendency to increase, because these are the main foods that people use almost daily in their diet. Indices of production volumes of agricultural products, volumes of agricultural production of Ukraine by categories of farms and the share of agricultural products produced by main categories of farms. The analyzed indicators of the state of the agricultural economy show that this industry, in contrast to industry, has a positive dynamics of development and growth. A feature of modern agricultural production in Ukraine is the predominance of the crop industry in agricultural enterprises, and the livestock industry – in households. From the analysis of the agricultural industry it can be stated that this sector is a sector of the future, despite the various factors influencing its development: legal, environmental, natural, economic. The agricultural sector is actively developing and introducing new technologies. Thus, the agricultural sector is undergoing significant innovation and investment changes. It is and will remain a relevant and priority activity in Ukraine.

Keywords: agricultural sector, tendencies, development prospects, analysis, indices.

Постановка проблеми. Аграрний сектор наразі є однією з перспективних галузей України – це помітний гравець на світовому аграрному ринку, джерело валютної виручки для держави, що забезпечує 8% ВВП

та офіційні робочі місця для 15% населення України. Інноваційні зміни, які сталися в системі аграрного сектору (зміна форми власності, зменшення кількості аграрних підприємств за рахунок об'єднання, злиття, та появи

нових форм – агрохолдингів, зміни оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, відміна спецрежиму сплати ПДВ) та всієї національної економіки України в цілому мають вплив на розвиток аграрної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти дослідження тенденцій та перспективи розвитку аграрного сектору розглянуто в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як М. Армстронг, Д. Богиня, Е. Воронкова, В. Гриньова, І. Джаїн, М. Долішний, М. Дорогіна, Г. Дмитренко, Р. Колосова, Ю. Одегов, В. Онікієнко, А. Панкратов, В. Пономаренко, Г. Щокін, О. Ястремська та ін. Аналіз опублікованих праць, матеріалів наукових конференцій, присвячених дослідженню цієї багатогранної проблеми, показав, що вона є ще недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета дослідження: дослідження сучасного стану аграрного сектору та його перспективи розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: аналізу та синтезу – для обґрунтування чинників забезпечення процесу розвитку персоналу аграрних підприємств та формування їх належного кадрового потенціалу; статистичного аналізу – для вивчення, групування, порівняння, оцінки та інтерпретації фактичних даних про розвиток аграрного сектору; зіставлення фактичних даних звітного року з даними за попередні роки; системного підходу – для визначення і обґрунтування показників аналізу кадрового потенціалу аграрних підприємств;

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо динаміку обсягів виробництва продукції

сільського господарства за 2010-2018 рр. (табл. 1). Аналіз обсягів продукції господарств усіх категорій показав, що її обсяги з 2010 року збільшуються з кожним роком, спад спостерігав лише в 2015 та 2017 роках.

Як бачимо, у 2017 році обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, порівняно з 2016 роком, зменшилися на 5483,5 млн грн, а в 2018 році збільшилися на 19413,9 млн грн. Проте загальна тенденція до зростання обсягів виробництва продукції аграрного сектору за 2010-2018 рр. є позитивною.

Обсяги виробництва продукції сільського господарства підприємствами України збільшуються, частка продукції рослинництва теж зростає, обсяги виробництва продукції тваринництва за останні три роки теж збільшуються. Обсяги виробництва продукції сільського господарства господарствами населення збільшується поступово, при цьому збільшується обсяг продукції рослинництва, а обсяги продукції тваринництва в 2018 році порівняно з 2017 роком зменшилися на 703,4 млн грн, що є негативним фактором. Індекси росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах (у % до відповідного періоду попереднього року) представлено на рис. 1. Частка продукції рослинництва і тваринництва у виробництві загального обсягу продукції сільського господарства України представлена в табл. 2.

Аналізуючи індекси зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах України бачимо, що на першому місці в 2018 році була Черкаська область (23) порівняно з минулими роками, на другому місці – Полтавська (16) з невеликим розривом

Таблиця 1
Обсяги виробництва продукції сільського господарства України за 2010-2018 рр. (млн грн)¹

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі:					
	продукція сільського господарства	з неї:		продукція сільського господарства	з неї:		продукція сільського господарства	з неї:	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	187526,1	120591,4	66934,7	90792,0	64860,6	25931,4	96734,1	55730,8	41003,3
2011	225381,8	157561,9	67819,9	117110,9	89572,9	27538,0	108270,9	67989,0	40281,9
2012	216589,8	145843,6	70746,2	110071,7	80462,6	29609,1	106518,1	65381,0	41137,1
2013	246109,4	172131,2	73978,2	133683,1	101297,0	32386,1	112426,3	70834,2	41592,1
2014	251427,2	177707,9	73719,3	139058,4	105529,5	33528,9	112368,8	72178,4	40190,4
2015	239467,3	168439,0	71028,3	131918,6	99584,7	32333,9	107548,7	68854,3	38694,4
2016	254640,5	185052,1	69588,4	145119,0	113392,6	31726,4	109521,5	71659,5	37862,0
2017	249157,0	179474,6	69682,4	140535,2	108601,1	31934,1	108621,8	70873,5	37748,3
2018	268570,9	198685,0	69885,9	157561,1	124720,1	32841,0	111009,8	73964,9	37044,9

¹ Тут і далі дані за 2010-2018 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, а також за 2014-2018 роки без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [3]

у 0,9%, на третьому – Київська область (10), на четвертому місці – Чернігівська область (25), на п'ятому – Житомирська область (6). Сьому позицію розділяють між собою Сумська (18) та Кіровоградська (11) області, на восьмому місці – Вінницька область (2), на дев'ятому місці знаходяться Хмельницька область (22), десяте місце розділили дві області – Рівненська (17) та Миколаївська (14), одинадцяте місце поділили між собою три області: Чернівецька (24), Львівська (13), Луганська (12), дванадцяте місце розділили між собою чотири області з мінімальною різницею між ними: Закарпатська (7), Харківська (20), Тернопільська (19), Волинська (3), тринадцяте місце розділили між собою три області: Дніпропетровська (4), Івано-Франківська (9),

Одеська (15), чотирнадцяте місце Херсонська область (21), п'ятнадцяте місце займає Донецька область (5) і шістнадцяте місце займає Запорізька область (8).

Аналізуючи індекси росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах можемо стверджувати, що регіони нашої країни аграрно розвинені: поля та угіддя щороку обробляються, створюються ферми в межах територіальних громад, збільшуються площі садків, нарощується кількість рогатої худоби, виводяться нові сорти культур тощо. Важливими показниками, що характеризують стан сільського господарства країни, є динаміка питомої ваги продукції рослинництва і продукції тваринництва (табл. 2). Як бачимо із даних табл. 2 у нас на

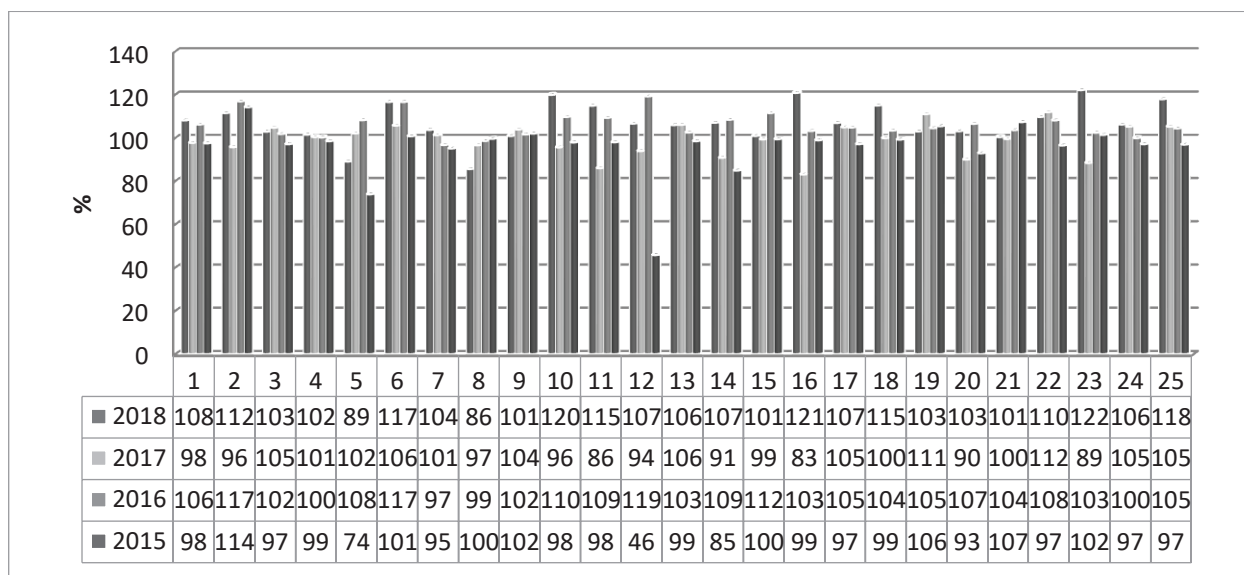

Рис. 1. Індекси росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по регіонах України за 2015-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за [3]

Таблиця 2

Частка продукції рослинництва і тваринництва у виробництві загального обсягу продукції сільського господарства України, %

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі:					
	продукція сільського господарства	з неї:		сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
		продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	100,0	64,3	35,7	100,0	71,4	28,6	100,0	57,6	42,4
2011	100,0	69,9	30,1	100,0	76,5	23,5	100,0	62,8	37,2
2012	100,0	67,3	32,7	100,0	73,1	26,9	100,0	61,4	38,6
2013	100,0	69,9	30,1	100,0	75,8	24,2	100,0	63,0	37,0
2014	100,0	70,7	29,3	100,0	75,9	24,1	100,0	64,2	35,8
2015	100,0	70,3	29,7	100,0	75,5	24,5	100,0	64,0	36,0
2016	100,0	72,7	27,3	100,0	78,1	21,9	100,0	65,4	34,6
2017	100,0	72,0	28,0	100,0	77,3	22,7	100,0	65,2	34,8

Джерело: [3]

жаль, постійно скорочується частка продукції тваринництва, що збільшує нашу залежність у м'ясопродуктах від зовнішнього ринку.

При цьому вона скорочується як у господарствах населення країни, так і на сільськогосподарських підприємствах. А це свідчить про те, що ринок продукції тваринництва є імпортозалежним, в той час як у нас є всі підстави для нарощування власного виробництва продукції тваринництва. І тут, звичайно, необхідна відповідна державна програма підтримки такого виробництва, в тому числі за рахунок залучення державних інвестицій, скорочення енергозалежності промислового виробництва.

Як видно з табл. 2 продукція сільського господарства, а саме: продукція рослинництва має тенденцію до зростання, у 2010 році її частка склала 64,3%, вона збільшилась на 7,7% у 2017 році, а частка продукції тваринництва навпаки – зменшилась на 7,7%, що є негативною тенденцією.

Обсяги виробництва продукції сільського господарства України за видами у 2018 році представлено в табл. 3.

З даної таблиці видно, що обсяги продукції рослинництва та тваринництва мають динамічну тенденцію до зростання.

До основної продукції рослинництва відносяться: культури зернові та зернобобові, які становлять 65169,8 млн грн; культури технічні – 56143,1 млн грн.; картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі – 44859,0 млн грн; культури плодові, ягідні та виноград – 7745,0 млн грн; культури кормові – 3547,9 млн грн; інша продукція рослинництва – 2009,8 млн грн.

Кількість сільськогосподарських тварин представлено на рис. 2.

Обсяги продукції тваринництва складають: сільськогосподарські тварини – 33680,7 млн грн, молоко – 26061,2 млн грн, яйця – 7215,6 млн грн, вовна – 8,2 млн грн, інша продукція тваринництва – 2716,7 млн грн.

Області-лідери по виробництву окремих монокультур такі: Київська – яйця (18% частки у виробництві країни); Сумська – гречка (14%); Полтавська – кукурудза (12%); Дніпропетровська – соняшник (10%);

Таблиця 3

Обсяги виробництва продукції сільського господарства України за видами у 2018 році

Види сільськогосподарської продукції	Господарства усіх категорій		У тому числі:			
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Продукція сільського господарства	249157,0	100,0	140535,2	100,0	108621,8	100,0
у тому числі:						
продукція рослинництва,	179474,6	72,0	108601,1	77,3	70873,5	65,2
з неї:						
– культури зернові та зернобобові	65169,8	26,2	50497,5	35,9	14672,3	13,5
– культури технічні	56143,1	22,5	50521,5	36,0	5621,6	5,2
– картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	44859,0	18,0	3886,3	2,8	40972,7	37,7
– культури плодові, ягідні та виноград	7745,0	3,1	1372,6	1,0	6372,4	5,9
– культури кормові	3547,9	1,4	891,8	0,6	2656,1	2,4
– інша продукція рослинництва	2009,8	0,8	1431,4	1,0	578,4	0,5
продукція тваринництва,	69682,4	28,0	31934,1	22,7	37748,3	34,8
з неї:						
сільськогосподарські тварини (вирощування)	33680,7	13,5	20752,8	14,7	12927,9	11,9
– молоко	26061,2	10,5	6880,5	4,9	19180,7	17,7
– яйця	7215,6	2,9	3892,7	2,8	3322,9	3,1
– вовна	8,2	0,0	1,0	0,0	7,2	0,0
– інша продукція тваринництва	2716,7	1,1	407,1	0,3	2309,6	2,1

Джерело: [3]

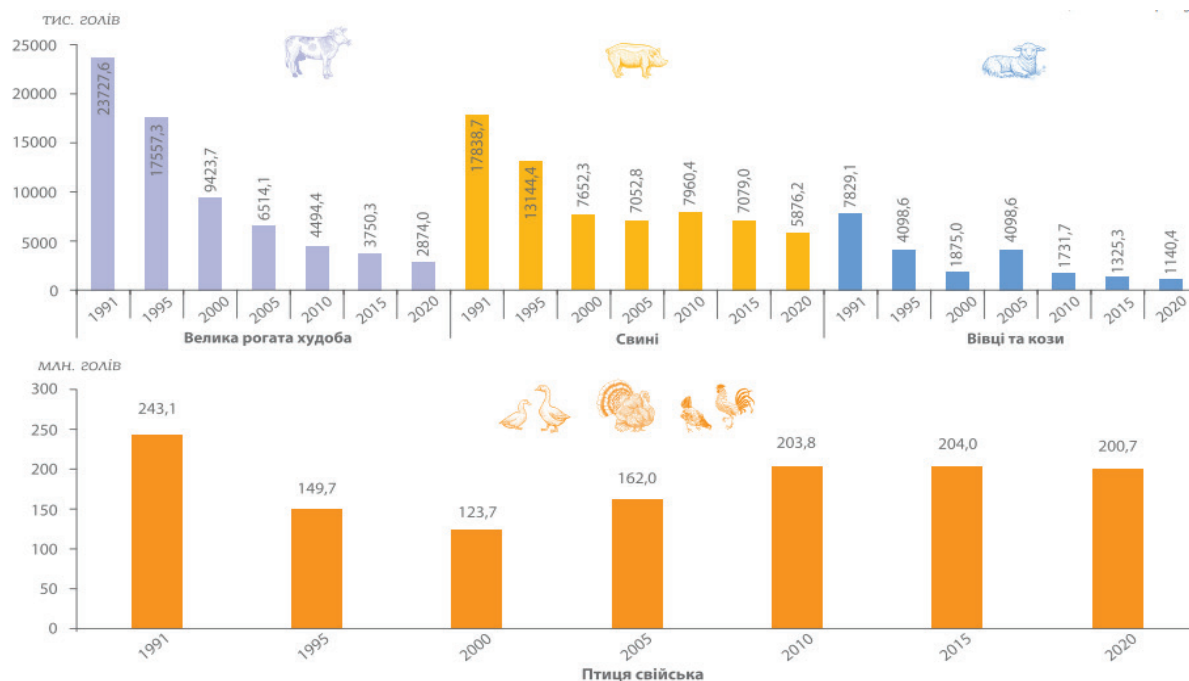

Рис. 2. Кількість сільськогосподарських тварин та птиці в господарствах України

Джерело: розроблено автором за [3]

Донецька – ягоди (10%); Запорізька – зернобобові (11%); Херсонська – гірчиця (24%) та овочі (14%); Хмельницька – соя (12%) та горіхи (10%); Вінницька: буряк (19%), м'ясо (14%) та картопля (9%); Одеська – виноград (62%), ячмінь (15%) та ріпак (12%) та Житомирська область – овес (17%), жито (17%) та мед (12%). Як бачимо, між регіонами традиційно склалася відповідно до погодних умов та якості ґрунтів певна спеціалізація, яку необхідно розвивати на основі рекомендацій аграрної науки.

Як видно з рис. 2, поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз з кожним роком, на жаль, зменшується, що не можна вважати позитивним. Однак щодо поголів'я свиней та птиці свійської, то воно збільшується і це позитивна тенденція.

Виробництво основних видів продукції тваринництва нами представлено на рис. 3.

З наведених даних (рис. 3) видно, що обсяги виробництва деяких видів продукції також знижуються – це молоко та вовна, а м'ясо і яйця мають незначну тенденцію до збільшення, адже це основні продукти харчування, які людина використовує майже щодня у своєму раціоні.

Індекси виробництва обсягів сільськогосподарської продукції представлено на рис. 4. Як бачимо, графічне зображення відповідних індексів носить хвилюподібний характер (порівнюючи індекс 2010 року, який має

певне зниження і складає 98,5, і 2011 року, який має стрімке зростання на 21,4%, і складає 119,9).

У наступні роки має місце також нестабільність показників виробництва продукції.

Обсяги виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств у 2017 році нами представлено в табл. 4.

Як видно з таблиці 4, обсяги виробництва продукції господарствами усіх категорій складає 249157 млн. грн., із них продукція рослинництва складає 179474,6 млн грн, продукція тваринництва – 69682,4 млн грн. Обсяги продукції державних сільськогосподарських підприємств складає 2374,3 млн грн, з них продукція рослинництва складає 1798,9 млн грн, продукція тваринництва – 575,4 млн грн. Продукція недержавних сільськогосподарських підприємств складає 138160,9 млн. грн., з них фермерські господарства – 21743,1 млн грн господарства населення – 108621,8 млн грн. Як бачимо, фермерські господарства виробляють усього 8,7% сільгосппродукції, що інакше як провальною багаторічну державну політику реформування сільськогосподарської галузі не назвати важко.

Наведемо динаміку питомої ваги (частки) продукції сільського господарства, виробленої основними категоріями господарств (табл. 5).

Як бачимо із наведених у табл. 5 даних, частка продукції сільського господарства,

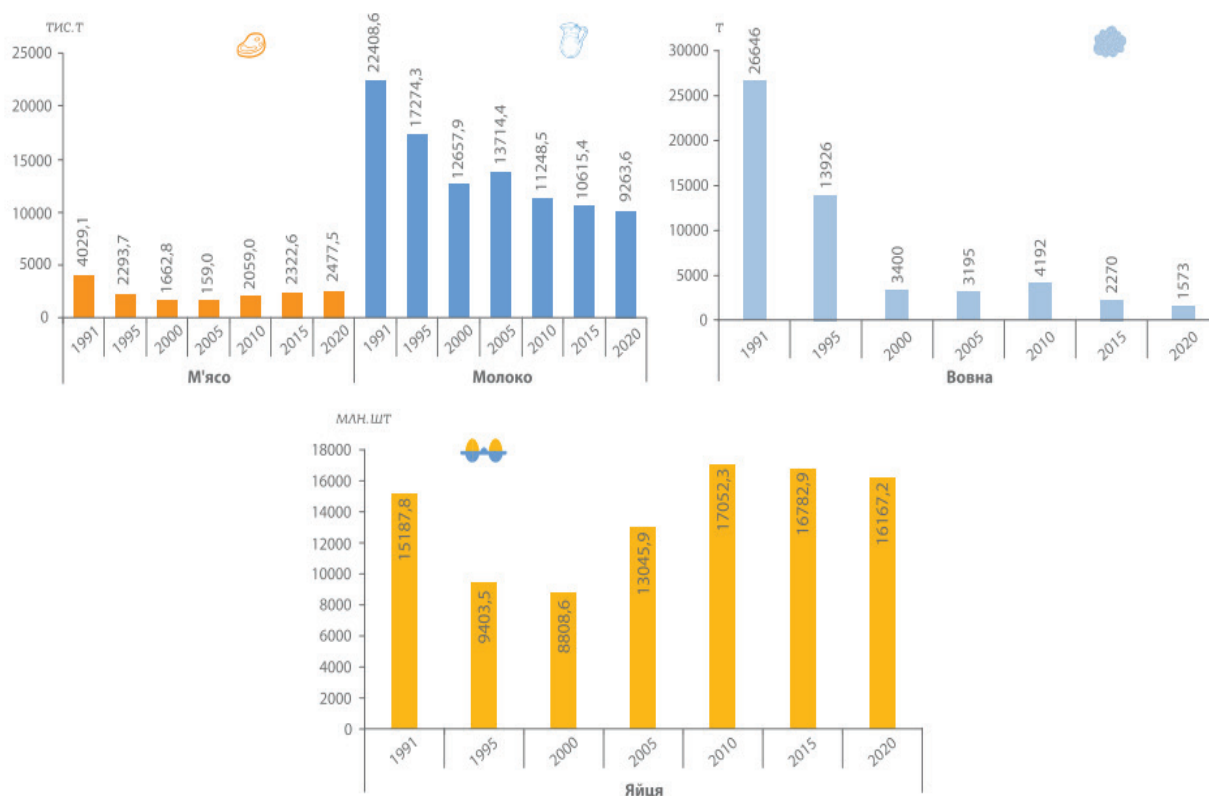

Рис. 3. Виробництво основних видів продукції тваринництва

Джерело: розроблено автором за [3]

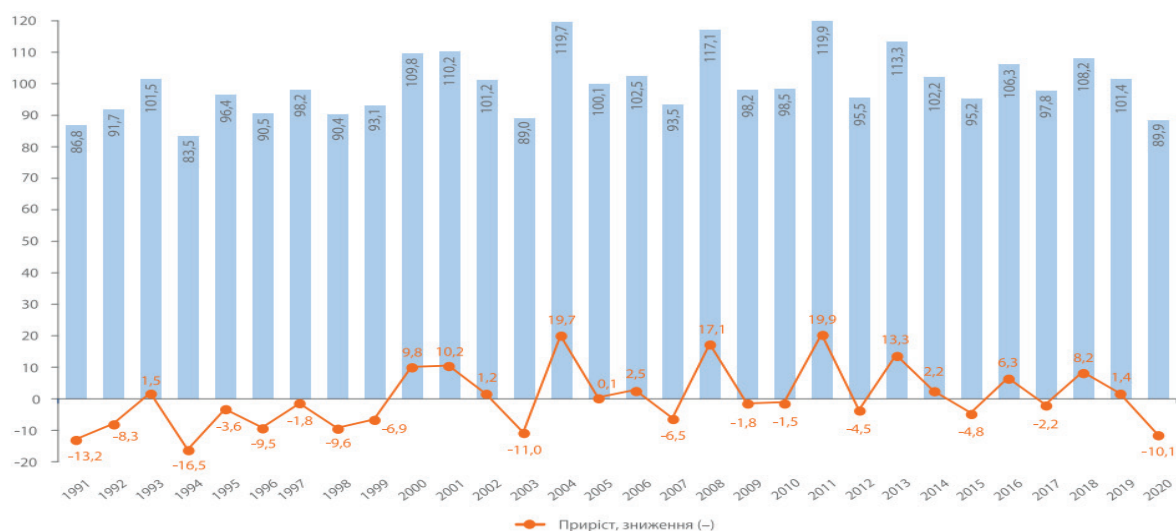

Рис. 4. Індеси виробництва обсягів сільськогосподарської продукції

Джерело: розроблено автором за [3]

вироблена сільськогосподарськими підприємствами в 2018 році склала 58,7%, а господарствами населення – 41,3%. Продукція рослинництва сільськогосподарських підприємств у 2018 році склала 62,8%, а господарствами населення – 37,2%. Продукція тваринництва сільськогосподарських підприємств

у 2018 році склала 47%, а господарств населення – 53,0%.

Висновок. Отже, аграрний сектор зазнає значних інноваційно-інвестиційних змін. Він є і залишиться актуальним та пріоритетним видом діяльності в Україні. Визначено, що за останнє десятиліття аграрний сектор

Таблиця 4

**Обсяги виробництва продукції сільського господарства України
за категоріями господарств у 2017 році**

Категорія господарств	Продукція сільського господарства		У тому числі:			
			продукція рослинництва		продукція тваринництва	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Господарства усіх категорій	249157,0	100,0	179474,6	100,0	69682,4	100,0
в т.ч.: сільськогосподарські підприємства	140535,2	56,4	108601,1	60,5	31934,1	45,8
у тому числі:						
– державні сільськогосподарські підприємства	2374,3	1,0	1798,9	1,0	575,4	0,8
– недержавні сільськогосподарські підприємства	138160,9	55,4	106802,2	59,5	31358,7	45,0
із них:						
– фермерські господарства	21743,1	8,7	20338,8	11,3	1404,3	2,0
– господарства населення	108621,8	43,6	70873,5	39,5	37748,3	54,2

Джерело: [3]

Таблиця 5

**Частка продукції сільського господарства, виробленої
основними категоріями господарств, %**

Роки	Обсяги виробництва продукції сільського господарства			У тому числі:					
				Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	господарства усіх категорій	у тому числі:		господарства усіх категорій	у тому числі:		господарства усіх категорій	у тому числі:	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
2010	100,0	48,4	51,6	100,0	53,8	46,2	100,0	38,7	61,3
2011	100,0	52,0	48,0	100,0	56,8	43,2	100,0	40,6	59,4
2012	100,0	50,8	49,2	100,0	55,2	44,8	100,0	41,9	58,1
2013	100,0	54,3	45,7	100,0	58,8	41,2	100,0	43,8	56,2
2014	100,0	55,3	44,7	100,0	59,4	40,6	100,0	45,5	54,5
2015	100,0	55,1	44,9	100,0	59,1	40,9	100,0	45,5	54,5
2016	100,0	57,0	43,0	100,0	61,3	38,7	100,0	45,6	54,4
2017	100,0	56,4	43,6	100,0	60,5	39,5	100,0	45,8	54,2
2018	100,0	58,7	41,3	100,0	62,8	37,2	100,0	47,0	53,0

Джерело: [3]

національної економіки вийшов на передній план у якості флагмана української економіки, який забезпечує від 10% до 12% ВВП України, 18% зайнятості суб'єктів господарювання та 6% податкових надходжень до бюджету, входячи до трійки найбільш ефективних секторів економіки.

Проаналізовані показники стану аграрного господарства свідчать, що дана галузь на відміну від промисловості має позитивну динаміку розвитку та росту. Особливістю

сучасного аграрного виробництва України є переважання галузі рослинництва в аграрних підприємствах, а галузі тваринництва – в господарствах населення. Із проведеного аналізу аграрної індустрії можна стверджувати, що цей сектор – це сектор майбутнього, незважаючи на різноманітні фактори впливу на її розвиток: правовий, екологічний, природний, економічний. Аграрний сектор активно розвивається та впроваджує нові технології.

Список використаних джерел:

1. Болдирєва Л.М. Економічний розвиток агропродовольчого сектору України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки». Київ, 2018. 36 с.
2. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/viktp2018_u.xls.
3. Каліна І.І. Дослідження сучасного стану аграрного сектору в умовах активізації бізнесу. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2(13). URL: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-2-13>
4. Мельник Б.Ю., Коваль М.І. Підвищення конкурентоспроможності продукції національних аграрних підприємств як шлях їх виходу на світові ринки. Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю «Сучасні тенденції і суперечності розвитку світової економіки та бізнесу». Київ : МАУП, 2022.
5. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 298 с.
6. Український клуб аграрного бізнесу. URL: http://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/news_of_agribusiness_index/agrarniy_biznesklimat_ukraini_prodovzhue_polipshuvatisya

References:

1. Boldyrjeva L.M. (2018) Ekonomichnyj rozvytok aghroprodovoljchogho sektoru Ukrajinjy [Economic development of the agro-food sector of Ukraine]: author's abstract dis ... Dr. Econ. Sciences: 08.00.03; National acad. agrar Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. sciences Center "Institute of agrarian economics". Kiev, p. 36. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/viktp2018_u.xls. (in Ukrainian)
3. Kalina I.I. (2019) Doslidzhennia suchasnoho stanu ahrarnoho sektoru v umovakh aktyvizatsii biznesu [Research of the current state of the agricultural sector in terms of business intensification]. *Priazovsky Economic Bulletin*. No 2 (13). Available at: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-2-13>. (in Ukrainian)
4. Melnyk B.Yu., Koval M.I. (2022) Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktsii natsionalnykh ahrarnykh pidpriemstv yak shliakh yikh vykhodu na svitovi rynky [Increasing the competitiveness of products of national agricultural enterprises as a way to enter world markets]. All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation "Modern trends and contradictions in the world economy and business". Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
5. Poprozman N.V. (2015) Formuvannja strateghiji ekonomichnogho rozvytku aghropromyslovogho vyrobnyctva [Formation of the strategy of economic development of agro-industrial production]: monograph. Kyiv: NNC "IAE", p. 298. (in Ukrainian)
6. Ukrainian Club of Agrarian Business [Ukrainskyi klub ahrarnoho biznesu]. Available at: http://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/news_of_agribusiness_index/agrarniy_biznesklimat_ukraini_prodovzhue_polipshuvatisya (in Ukrainian)

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-4>
УДК 379.845:631.11

Ігнатушенко О. С.

аспірант,

Приватне акціонерне товариство

«Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7994-7069>

Ihnatushenko Oleksandra

Postgraduate,

Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution

"Interregional Academy of Personnel Management"

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL FEATURES OF THE ECONOMIC MECHANISM OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Досліджено теоретичні особливості економічного механізму та економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств. Виокремлено аспекти, які є превалюючими при визначенні науковцями категорії «економічний механізм». На основі дослідження та узагальнення масиву визначень категорій «економічний механізм» та «економічний механізм розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств» розроблено авторське визначення зазначених категорій, в тому числі економічний механізм розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств визначено як систему, основою якої виступають економічні інтереси різних суб'єктів в процесі пошуку та залучення коштів та інших ресурсів, з метою їх подальшого використання у виробничому процесі агропромислового підприємства задля забезпечення його ефективної діяльності загалом та кожного з процесів його функціонування, досягнення економічних, виробничих, соціальних та інших цілей, ефекту. Розглянуто функції економічного механізму та принципи його функціонування, а також розширено перелік ключових та найбільш важливих принципів функціонування економічного механізму. Виділено основні галузеві особливості функціонування аграрного виробництва, які впливають на економічний механізм аграрного підприємства, що пов'язано з особливостями прояву виробничих відносин і виражається у самому способі ведення матеріального виробництва. Розглянуто структуру економічного механізму та позиції різних науковців щодо даного питання.

Ключові слова: аграрне підприємство, економічний механізм, економічний механізм розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств, інвестиційна діяльність, категорія, принцип, функція.

The theoretical features of the economic mechanism and the economic mechanism of development of investment activity of agricultural enterprises are investigated. The aspects that are predominant in the definition of the category of "economic mechanism" by scientists are highlighted. On the basis of research and generalization of the array of definitions of categories "economic mechanism" and "economic mechanism of investment activity of agricultural enterprises" the author's definition of these categories is developed, including the economic mechanism of investment activity of agricultural enterprises. projects in the process of finding and attracting funds and other resources, in order to further their use in the production process of agro-industrial enterprise to ensure its effective operation in general and each of its processes, achieving economic, industrial, social and other goals, effect. The functions of the economic mechanism and the principles of its functioning are considered, as well as the list of key and most important principles of the functioning of the economic mechanism is expanded. The main branch features of the functioning of agricultural production, which affect the economic mechanism of the agricultural enterprise, which is associated with the peculiarities of the manifestation of industrial relations and is expressed in the very way of conducting material production. The structure of the economic mechanism and the positions of various scholars on this issue are considered.

Keywords: agrarian enterprise, economic mechanism, economic mechanism of development of investment activity of agrarian enterprises, investment activity, category, principle, function.

Постановка проблеми. Практичний досвід функціонування аграрних підприємств як в світі, так і безпосередньо в Україні свідчить про відсутність об'єктивних умов, які б, по-перше, забезпечили створення класичних ідеальних умов ринкового капіталообігу у сільському господарстві, по-друге, сприяли аграрним підприємствам вести як просте так і розширене відтворення, зважаючи на особливий характер економіки сільського господарства, ресурсну специфіку і особливості інвестиційної діяльності. Ефективне ж функціонування та стабільність господарської діяльності аграрних підприємств значною залежить від оптимального використання виробничого потенціалу та раціонального ведення сільського господарства за умов наявності достатнього обсягу матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів; наявних механізмів, що застосовуються державою, аграрними підприємствами, їх ефективності та дієвості. Тобто саме різноманітні механізми, серед яких ключовим є господарський механізм, відіграють суттєву роль в забезпеченні ефективного функціонування підприємства.

Поняття «господарський механізм» є узагальнюючим, оскільки включає в себе економічний, ринковий, організаційний та інші механізми. На думку багатьох науковців, господарський механізм відображає принцип об'єктивної обумовленості з властивою йому великою роллю суб'єктивного фактора. Якщо на початку осмислення даного поняття господарський механізм був не лише сукупністю форм і методів планомірної організації суспільного виробництва, а й відображав взаємодію з продуктивними силами та надбудовою суспільства, то на сьогодні, в умовах переважання ринкової економіки, господарський механізм представляє собою складну та багатопланову систему, що складається з сукупності важелів та методів, які впливають на виробництво, обмін, розподіл та споживання продукції. Окрему, найважливішу частину серед цих займають економічні важелі, за допомогою яких можна визначити економічний механізм, що виступає ядром господарського механізму. У зв'язку з цим особливої значущості набуває детальне дослідження економічного механізму та його особливостей задля можливості розробки дієвого та ефективного інструментарію, який би сприяв розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні дослідження питань основ та сутностей трактування

організаційно-економічного механізму зробили такі вчені, як В. Андрійчук, Б. Пасхалер, В. Павлов, П. Саблук, А. Чухно, О. Грішнова, О. Васирик, Ю. Лисенко, П. Єгоров, Г. Козаченко, Г. Ільницька та інші автори. У роботах таких науковців як В. Бондарчук, Н. Демчишак, О. Жидяк, І. Жила, С. Захарін, Н. Івченко, А. Комарова, М. Крупка, М. Макаров, П. Музика, О. Савицька та багатьох інших детально розглянуто питання розвитку інвестиційних процесів на рівнях держави та галузевого виробництва, в тому числі питання залучення та використання інвестицій у сфері сільського господарства.

Водночас, на сьогодні актуальними залишаються питання підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств, удосконалення економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств, розробка нових та удосконалення діючих інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств, задля досягнення їх більшої дієвості та ефективності. Висока актуальність даного питання, а також потреба у подальшому дослідженні теоретичних проблем визначили вибір теми цієї статті.

Мета статті полягає у детальному дослідженні теоретичних особливостей економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств, його структури та принципів функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою економічного механізму виступають економічні інтереси, що реалізуються за допомогою участі у суспільному виробництві, у ході якого використовуються виробничі ресурси. Тобто, економічний механізм заснований на взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин. Економічні ж інтереси породжують економічний процес і вони виступають внутрішньої рушійної сили, вихідного активного початку практичної дії механізму. Як зазначається Л. Абалкіним, функціонування механізму «спрямовано те що, щоб найповніше і послідовно реалізувати ці інтереси» [1], шляхом впливу на об'єкти управління за допомогою економічних методів управління.

Слід зазначити, що серед науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних, немає єдиної думки стосовно сутності економічного механізму, що породило велику кількість різноманітних тлумачень даної категорії. З цього приводу А. Кульман в роботі «Економічні механізми» зазначав, що «...можна говорити про існування значної частини економічних механізмів. Якщо виходити з того, що механізми є системою взаємозв'язків економічних

явищ, які виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу, то теоретично економічних механізмів може існувати стільки, скільки існує різних імпульсів у кожній системі взаємопов'язаних явищ за заданих умов» [2, с. 16].

За результатами аналізу масиву різноманітних визначень категорії «економічний механізм» можна виділити наступні аспекти, які є превалюючими і набули більшого поширення:

- економічний механізм як елемент господарського механізму;
- економічний механізм як система або сукупність різноманітних важелів, стимулів і заходів;
- економічний механізм як спосіб взаємодії виробників та споживачів матеріальних благ;
- економічний механізм як вираз системи виробничих відносин;
- економічний механізм як один із цільових важелів підприємства;
- економічний механізм як сукупність форм зв'язків;
- економічний механізм як сукупність ресурсів економічного процесу та способів їх з'єднання;
- економічний механізм як безперервне перетворення входів та виходів у керованих умовах із використанням ресурсів, тощо.

Всі вищезазначені та інші визначення не є такими, що взаємно виключають одне одного, водночас, вони і не створюють досить чіткої картини сутності категорії. На нашу думку, економічний механізм – це система, основою якої виступають економічні інтереси різних суб'єктів, що реалізуються за допомогою участі у виробничому процесі, у ході якого використовуються різноманітні ресурси, регулятори, важелі, інструменти та процеси управління та впливу задля забезпечення ефективної діяльності та досягнення певних цілей.

З усього переліку принципів функціонування економічного механізму основними, на думку О. Пісковець виступають:

- принцип цільової сумісності та зосередженості виробничо-господарської діяльності, що передбачає створення цілеспрямованої системи управління;
- принцип безперервності і надійності, що має відображення у створенні таких організаційно-господарських та технічних умов, за яких досягається стійкість і безперервність заданого режиму виробничого процесу;
- принцип плановірності, пропорційності та динамізму, який означає, що система виробничого процесу має бути націлена на

вирішення не тільки поточних, а й довгострокових завдань розвитку підприємства;

- демократичний принцип розподілу функцій господарювання, що ґрунтується на методах і правилах суспільного поділу праці;

- принцип науковості та обґрунтованості методів управління – виходить з того, що методи, форми та засоби управління мають бути науково обґрунтовані та перевірені на практиці;

- принцип ефективності господарювання має зв'язок з наявністю багатоваріантних шляхів досягнення однієї й тієї самої мети [3].

Погоджуючись з даним автором щодо важливості даних принципів, на нашу думку, даний перелік є неповним. Особливо на етапі дослідження виникає потреба у розширенні переліку ключових та найбільш важливих принципів функціонування економічного механізму, до яких ми вважаємо за необхідність віднести наступні:

- принцип адекватності – передбачає відповідність економічного механізму досягнутому рівню продуктивних сил, особливостям даного етапу розвитку країни та тим цілям, які поставлені економічною політикою;

- принцип цілепокладання – передбачає наявність цільових установок формування економічного механізму;

- принцип комплексності – передбачає налагоджену взаємодію всіх елементів економічного механізму для проведення ефективної аграрної політики забезпечення ефективного функціонування;

- принцип відповідності – передбачає відповідність економічного механізму основним економічним законам;

- принцип адаптації – передбачає пристосування економічного механізму до зовнішніх умов, що змінюються;

- принцип ієрархічності – передбачає чільну роль економічного інтересу у формуванні економічного механізму;

- принцип компетентності – передбачає глибоке вивчення процесів та тенденцій економічного розвитку за допомогою кваліфікованих кадрів та необхідної інформації;

- принцип ефективності – передбачає необхідність формування економічного механізму на умовах ефективності його реалізації з використанням повного потенціалу аграрного підприємства;

- принцип функціонування – передбачає забезпечення збалансованого функціонування економічного механізму всіх рівнях управління;

- принцип досяжності – передбачає досягнення загального кінцевого результату

підприємства: максимальне задоволення потреб усіх споживачів продукції;

- принцип стимулювання – передбачає зацікавленість суб'єктів аграрного сектора у виробництві кінцевого продукту [4].

Дотримання зазначених принципів досягається за допомогою реалізації цілого ряду функцій економічного механізму, серед яких найбільша увага науковцями приділяється таким як: планування; прогнозування; координація; регулювання; контроль; аналіз; організація; реагування; забезпечення; інформування; моніторинг, тощо.

В. Векленко пропонує такі функції економічного механізму:

- більш повна реалізація економічних інтересів суспільства, сільськогосподарських товаровиробників, власників ресурсів, працівників та їх ефективне поєднання;

- підвищення економічної ефективності здійснення відтворювальних процесів;

- забезпечення безперервного та сталого процесу відтворення – розвиток виробництва сільськогосподарської продукції на інноваційній основі [5].

При детальному розгляді зазначених функцій простежується така їх особливість, що вони більш схожі на завдання, ніж на зовнішній прояв властивостей механізму.

У трактуванні М. Озерової функції економічного механізму включають:

- підтримання відповідності між рівнем розвитку продуктивних сил та системою економічних відносин;

- узгодження та реалізація економічних інтересів;

- використання економічних законів;

- досягнення цілей та завдань, що висуваються аграрною політикою держави;

- формування адекватного ринкового середовища [4].

Такий підхід до викладу ближче до відображення зовнішніх властивостей механізму, за винятком функції досягнення цілей і завдань, що висуваються аграрною політикою держави, це гасло, а не властивість економічного механізму. З методологічного погляду функції економічного механізму найбільш правильно та чітко сформульовані М. Тершиною:

- моніторинг та координація конфліктів еколого-економічних інтересів у природокористуванні, вироблення єдиних цільових орієнтирів, стратегії та тактики поведінки економічних суб'єктів;

- забезпечення ефективного перерозподілу фінансово-інвестиційних ресурсів на користь екологічно доцільних структур регіональної господарської системи;

- забезпечення та дотримання нормативно-правових, інституційних, бюджетно-податкових умов охорони навколишнього середовища та оптимального природокористування в умовах посиленої гео економічної конкуренції та глобальної нестабільності [6].

Зважаючи на системний характер економічного механізму викликають зацікавленість такі позиції щодо його структури:

- О. Козлова розглядає структуру економічного механізму як цілісну систему у вигляді двох взаємодіючих підсистем – функціональної та забезпечувальної. До функціональної підсистеми О. Козлова включає планування, стимулювання та відповідальність, соціалістичне змагання, науково-технічний прогрес, управління якістю продукції, раціональне використання ресурсів, охорону навколишнього середовища; до забезпечувальної підсистеми – фінансування [7]. Формування забезпечувальної підсистеми лише за допомогою фінансування, на нашу думку, є не повним та обмеженим;

- в уявленні В. Зотова та З. Макашевої, структура економічного механізму включає функціональну та забезпечуючу підсистеми: функціональна підсистема повинна містити всі необхідні елементи для вирішення завдань соціально-економічного розвитку, а саме: управління господарськими системами, зовнішньоекономічні зв'язки, механізм використання природних ресурсів, соціальні важелі управління. Забезпечуюча ж підсистема економічного механізму, що забезпечує, включає ті елементи, без яких не можна підтримувати нормальне функціонування об'єкта керування. Це методологічне, організаційне, інформаційне, кадрове, правове забезпечення тощо [8, с. 110];

- О. Пісковець представляє структуру економічного механізму як систему, що складається з трьох підсистем: цільової, функціональної та забезпечувальної, елементи яких взаємопов'язані та взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем, під яким маються на увазі механізми ринкового та державного регулювання діяльності підприємств [3].

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно підкреслити наступне:

- структура економічного механізму підпорядковується економічним законам, формується та вдосконалюється як результат усвідомлених управлінських дій та цілеспрямовано використовується в управлінських цілях;

- економічний механізм реалізує систему економічних відносин у процесі управління і є складовою частиною процесу, тому має

динамічний характер, перебуває в постійному русі та під впливом певних зовнішніх та внутрішніх сил у вигляді об'єктивно діючих економічних законів та закономірностей, від глибини пізнання яких та вміння їх використовувати залежить ступінь ефективності функціонування економічного механізму;

– економічний механізм та його структура повинні враховувати особливості конкретної предметної галузі, сфери діяльності підприємства, специфічні характеристики системи, що управляється (матеріально-технічні, нормативно-правові, науково-методичні, кадрові, фінансові, інформаційні умови її функціонування) задля забезпечення його найбільшої дієвості та ефективності.

Економічний механізм аграрного підприємства має свою специфіку, що пов'язано з особливостями прояву виробничих відносин і виражається у самому способі ведення матеріального виробництва. Серед основних галузевих особливостей аграрного виробництва є те, що:

– воно здійснюється суб'єктом господарювання у сфері сільського господарства як окремої сфери матеріального виробництва, спрямована на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, виконання сільськогосподарських робіт і надання сільськогосподарських послуг, а також пов'язана з обов'язковим використанням природних ресурсів, живих організмів тощо, які розвиваються на основі біологічних законів [9];

– головним засобом виробництва у технологічному процесі аграрного виробництва виступає земля, яка сама потребує від аграрних підприємств значної уваги задля підтримання необхідного рівня її природної родючості. Окрім того, вона не амортизується, через що не бере участь у формуванні собівартості продукції

– виробничий процес має ядро виражений циклічний (календарний) та сезонний характер, що пов'язано з розбіжністю періоду роботи та періоду виробництва. Сезонність суттєво впливає на використання ресурсного потенціалу, на організацію процесу виробництва та загалом на ефективність діяльності підприємств галузі. Значна протяжність сільськогосподарських виробництв у просторі, а також залежність виробництва від біологічних особливостей використовуваних ресурсів спричиняють зниження доходів аграрних підприємств;

– істотна залежність від погодних умов, що остаточно не дозволяють згладити ні високий рівень агротехніки, ні передові технології.

Внаслідок цього рівень доходів сільськогосподарського виробництва важко спрогнозувати достовірно;

– виробничий процес заснований на природньому процесі вирощування тварин і рослин, що визначає особливості кругообігу засобів сільськогосподарських товаровиробників: його порівняльну сповільненість, поступове наростання витрат, вивільнення засобів з кругообігу одночасно, тобто в період реалізації продукції [10];

– труднощі зі здійснення контролю та координації діяльності окремих підрозділів та етапів виробництва, не дотримання термінів виконання робіт через значну територіальну протяжність більшості сільськогосподарських підприємств, тощо.

Більшість сільськогосподарських підприємств здатні відтворювати та здійснювати необхідні зміни, виплачуючи загальну суму грошей у вигляді податкових платежів, що негативно позначається на ефективності сільськогосподарського виробництва. Нестача фінансових ресурсів створює труднощі у виробництві конкурентоспроможної продукції, обмежує можливості технічної реконструкції та модернізації всього сільськогосподарського виробництва. Тому на відміну від більшості інших галузей економіки сільське господарство найбільше має особливий характер, ресурсну специфіку і тому потребує особливого підходу до розвитку інвестиційної діяльності.

Необхідно також врахувати і фактичну недосконалість сучасного ринкового механізму сільського господарства: якщо на перших етапах в пошуках шляхів інтенсифікації виробництва й підвищення ефективності здійснювався процес інтеграції аграрного сектора з обслуговуючими, переробними й реалізуючими готову продукцію раніше самостійними галузями та сферами (безпосередньо створення агропромислового комплексу), то нині відбувається реформування організаційної структури на основі поступового витіснення вертикальних зв'язків та їх заміну на горизонтальні економічні відносини між партнерами. Але наявна монополізація переробки, обслуговування та інших супутніх галузей (тощо) надає їм можливість диктувати ціни та умови для підприємств аграрного сектору, які виступають заручниками даної ситуації [11]. Однією з актуальних проблем розвитку та функціонування підприємств аграрного сектору сьогодні залишається організація ефективного агропромислового виробництва, яка в умовах ринкової економіки неможлива без об'єднання фінансових,

матеріально-технічних і трудових ресурсів учасників виробничого процесу. Тільки розвиток та посилення інвестиційної діяльності аграрних підприємств за допомогою відповідного економічного механізму сприятиме вирішенню поточних та довгострокових цих, а також цілого ряду інших проблем у сільському господарстві.

З огляду на вищевикладене, А. Семенова визначає економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством як послідовне застосування сукупності методів та важелів, що спрямовують діяльність суб'єктів господарювання у певному напрямі або спонукають їх до досягнення встановлених цілей за рахунок надання їм матеріальної (фінансової) винагороди чи позбавлення їх частки матеріального ресурсу в разі виконання суб'єктами управління небажаних дій [12].

М. Озерова представляє економічний механізм агропродовольчого сектора як сукупність взаємопов'язаних ресурсів економічного процесу в керованих умовах аграрної сфери, що сприяє мотивації виробничої діяльності товаровиробників та призводить до насичення вітчизняного продовольчого ринку [13, с. 29].

На думку О. Мочалова економічний механізм агропромислового комплексу – це система відносин, за допомогою якої забезпечується сукупність взаємодії державних та ринкових форм, методів та способів регулювання суспільного виробництва з метою забезпечення інноваційного розвитку галузей агропромислового комплексу та орієнтованого на вирішення глобального завдання забезпечення продовольчої безпеки населення держави [14, с. 135].

А. Алтухов і В. Кундіус стверджують, що економічний механізм розвитку агропромислового комплексу – сукупність організаційних структур, комплекс конкретних форм і методів управління, за допомогою яких реалізуються економічні закони, що діють у конкретних умовах, і забезпечується процес розширеного відтворення [15, с. 394].

Розгляд вищезазначених та цілого ряду інших визначень категорії «економічний механізм аграрного підприємства» дозволяє стверджувати, що в них переважний акцент здійснюється на сукупність методів, ресурсів, заходів впливу, тощо. Тобто, стандартним є підхід, де він розглядається як сукупність форм та методів господарювання і містить, насамперед, такі елементи:

- систему планів аграрного підприємства,
- господарський розрахунок,
- економічні важелі та стимули аграрного підприємства,

– організацію виробництва та управління аграрним підприємством.

На нашу думку, економічний механізм розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств – це система, основою якої виступають економічні інтереси різних суб'єктів в процесі пошуку та залучення коштів та інших ресурсів, з метою їх подальшого використання у виробничому процесі агропромислового підприємства задля забезпечення його ефективної діяльності загалом та кожного з процесів його функціонування, досягнення економічних, виробничих, соціальних та інших цілей, ефекту.

Аграрне підприємство внаслідок об'єктивної причини виникнення деяких ризиків має більше ринкових можливостей щодо адаптації до цих умов, а зазначені можливості можуть бути підсилені дієвим економічним механізмом, ефективною інвестиційною діяльністю. Це пов'язано з дією економічних законів – продовольство характеризується низькою еластичністю попиту, оскільки є товаром першої необхідності. Тому, виробництво цих товарів не схильне до істотних змін, незважаючи на падіння доходів населення або збільшення споживчих цін. Таким чином, активізація та вдосконалення економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності дадуть змогу, по-перше, забезпечити сталий розвиток агропромислового комплексу, збільшення продуктивності та прибутковості галузей та розвиток переваг національної конкуренції вітчизняного продукту на ринку; по-друге, розширити їх основні фонди, сприятиме розвитку сільськогосподарського виробництва на основі інноваційних і стратегічних планів та проектів з урахуванням об'єктів розвитку сільського господарства [16].

Висновки. У даній статті набули розвитку теоретичні положення особливостей функціонування економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств, виокремлено аспекти, які є превалюючими при визначенні науковцями категорії «економічний механізм», запропоновано авторське визначення дефініцій «економічний механізм» та «економічний механізм розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств», виділено принципи функціонування економічного механізму та основні галузеві особливості аграрного виробництва. Здійснене дослідження та отримані результати можуть бути основою розробки дієвого та ефективного інструментарію, який би сприяв розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Москва : Мысль, 1973. 263 с.
2. Кульман А. Экономические механизмы: Пер. с. фр. / Общ. ред. Н.И. Хрустальной. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 192 с.
3. Пісковець О.В. Теоретичні аспекти формування економічного механізму ефективної діяльності підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 3 (21). С. 95–101.
4. Озерова М.Г., Мазлоев В.З. Формирование теории экономического механизма. *Агропродовольственная политика России*. 2016. № 12. С. 19–23.
5. Векленко В.И., Петренко Н.Н. Прогнозирование инновационного развития Курской области. *Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии*. 2013. № 6. С. 2–4.
6. Терешина М.В. Формирование инвестиционной привлекательности региона с учетом экологических факторов : монография. Краснодар : Кубанский гос. ун-т., 2008. 329 с.
7. Козлова О.В. Теория управления социалистическим производством: учебник для студентов экономических специальностей. Москва : Экономика, 1979. 368 с.
8. Зотов В.Б., Макашева З.М. Муниципальное управление. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 279 с.
9. Курман Т.В. Щодо поняття та ознак сільськогосподарського виробництва як аграрно-правової категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 1. Том 1. С. 133–137.
10. Шубравська О.В. Розвиток аграрного господарювання України на засадах економічної сталості. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 62–73.
11. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.
12. Семенова А.Ю. Економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 3. С. 186–190.
13. Озерова М.Г. Концептуальные основы экономического механизма агропродовольственного сектора. *Вестник КрасГАУ*. 2013. № 7. С. 25–30.
14. Мочалов А.П. Экономический механизм АПК. *Вестник Ульяновской государственной сельскохозяйственной академии*. 2011. № 3(15). С. 130–135.
15. Алтухов А.И., Кундиус В.И. Российский АПК: современное состояние и механизмы развития : монография. М. ФГУП «ВО Минсельхоза России»; Барнаул : Изд-во АГАУ, 2006. 723 с.
16. Карамнова Н.В., Белоусов В.М. Современное состояние и перспективы развития аграрного сектора экономики региона. *Экономика и управление народным хозяйством*. 2019. № 3. С. 113–120.

References:

1. Abalkin, L.I. (1973) Khoziaistvennyi mekhanizm razvytoho sotsyalisticheskogo obshchestva [The economic mechanism of a developed socialist society]. Moskva: Misl. 263 p.
2. Kuhlman, A. (1993) Ekonomicheskyye mekhanizmy [Economic mechanisms]. Moskva: Yzdatelskaia hruppa "Prohress", "Unyvers". 192 p.
3. Piskovets, O.V. (2017) Teoretychni aspekty formuvannia ekonomichnoho mekhanizmu efektyvnoi diialnosti pidpriemstva [Theoretical aspects of the formation of an economic mechanism for effective business activity]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 3 (21), pp. 95–101.
4. Ozerova, M.G., Mazloev, V.Z. (2016) Formyrovanye teoryy ekonomicheskogo mekhanizma [Formation of the theory of the economic mechanism]. *Ahroprodovolstvennaia polytyka Rossyy*, vol. 12, pp. 19–23.
5. Veklenko, V.I., Petrenko, N.N. (2013) Prohnozyrovanye ynnovatsyonnoho razvytyia Kurskoi oblasti [Forecasting the innovative development of the Kursk region]. *Vestnyk Kurskoi hosudarstvennoi selskokhoziaistvennoi akademyy*, vol. 6, pp. 2–4.
6. Tereshina, M.V. (2008) Formyrovanye ynvestytsyonnoi pryvlekatelnosti rehyona s uchetom ekolohicheskyykh faktorov: monohrafiya [Formation of investment attractiveness of the region taking into account environmental factors: monograph]. Krasnodar: Kuban state. un-t. 329 p.
7. Kozlova, O.V. (1979) Teoryia upravleniya sotsyalisticheskym proyzvodstvom: uchebnyk dlia studentov ekonomicheskyykh spetsyalnostei [The theory of management of socialist production: a textbook for students of economic specialties]. Moskva: Economics. 368 p.
8. Zotov, V.B., Makasheva, Z.M. (2004) Munytsypalnoe upravlenye [Municipal government]. Moskva: UNITI-DANA. 279 p.
9. Kurman, T.V. (2018) Shchodo poniattia ta oznak silskohospodarskoho vyrobnytstva yak ahrarno-pravovoi katehorii [It should be understood that this is a sign of a strong agricultural development as an agrarian-legal category]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*, Issue 1, vol. 1, pp. 133–137.
10. Shubravskaya, O.V. (2014) Rozvytok ahrarnoho hospodariuvannia Ukrainy na zasadakh ekonomichnoi stalosti [The development of the agrarian state of Ukraine on the ambush of the economic situation]. *Ekonomika i prohnozuvannia*., vol. 2, pp. 62–73.
11. Prisyazhnyuk, M.V., Zubets, M.V., Sabluk, P.T. (2011) Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku) [Agrarian sector of the economy of Ukraine (state and prospects for development)]. Kyiv: NNTs "IAE". 1008 p.

12. Semenova, A.Yu. (2012) Ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichniy aspekt [The economic mechanism of managing the agricultural enterprise: theoretical and methodological aspect]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3, pp. 186–190.
13. Ozerova, M.G. (2013) Kontseptualnie osnovy ekonomycheskoho mekhanyzma ahroprodovolstvennoho sektora [Conceptual foundations of the economic mechanism of the agri-food sector]. *Vestnyk KrasHAU*, vol. 7, pp. 25–30.
14. Mochalov, A.P. (2011) Ekonomycheskyi mekhanyzm APK [The economic mechanism of the agro-industrial complex]. *Vestnyk Ulianovskoi hosudarstvennoi selskokhoziaistvennoi akademyy*, vol. 3 (15), pp. 130–135.
15. Altukhov, A.I., Kundius, V.I. (2006) Rossyiskiy APK: sovremennoe sostoianye y mekhanyzmy razvytyia: monohrafiya [Russian agro-industrial complex: current state and mechanisms of development: monograph]. M. FHUP “VO Mynselkhoza Rossyy”; Barnaul: Yzd-vo AHAU. 723 p.
16. Karamnova, N.V., Belousov, V.M. (2019) Sovremennoe sostoianye y perspektivy razvytyia ahrarnoho sektora ekonomyy rehyona [The current state and prospects for the development of the agricultural sector of the region's economy]. *Ekonomyka y upravlenye narodnim khoziaistvom*, vol. 3, pp. 113–120.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-5>

УДК 658.8:004.7[631.11+659.126]

Каліна І. І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри маркетингу,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

Kalina Iryna

Dr.Sc. (Econ), Ph.D., Associate Professor of Marketing Department,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІДЖЕТАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА АГРАРНИХ ТОРГОВИХ МАРОК

MARKETING RESEARCH OF DIETALIZATION OF AGRARIAN ENTERPRISES AND AGRARIAN TRADE MARKS

За останнє десятиліття відбулася докорінна трансформація всієї ринкової системи за рахунок дідже-талізації як промисловості так і суспільства. Так зародився новий технологічний уклад, наслідком якого є – зміни в економіці, що все більше покладається на швидку доставку та оперативні операції, трансформація уряду до е-уряду та соціальна комунікація суспільства, спілкування через соціальні мережі. Маркетинг грає ключову роль в цифровій трансформації будь-якого підприємства. Адже саме за допомогою цифрового маркетингу суспільство-споживачі, бізнес-підприємства дізнаються про певні події (юридичні, економічні, соціальні, релігійні тощо), і не тільки вони є інформованими, вони ж – інформують. Використовуючи мобільні пристрої, інтернет, локальні мережі, цифрове телебачення та інші засоби інформування. А також цими засобами і збирають інформацію, проводять маркетингові дослідження. В статті проведено маркетингове дослідження за рахунок якого ми спостерігаємо ступінь дідже-талізації аграрних підприємств та торгових марок.

Ключові слова: маркетингові дослідження, дідже-талізація, торгові марки, аграрні підприємства.

Over the last decade, there has been a radical transformation of the entire market system due to digitalization. Thus, a new technological way has emerged, resulting in changes in the economy, which increasingly relies on rapid delivery and prompt operations, transformation of government into e-government and communication via social networks. Marketing plays a key role in the digital transformation of any enterprise. It is through digital marketing that consumers and businesses learn about certain events (legal, economic, social, religious, etc.), and not only are they being informed, they can also inform others. Mobile devices, the Internet, local area networks, digital television and other media all can be used to collect information and conduct marketing research. In this article we conduct a marketing research where we are observing the degree of digitalization of the agrarian enterprise. In this study, we will use the method of assessing strategic development by indicators of the internal environment of agricultural enterprises. For this evaluation, a methodology was developed for a comprehensive and systematic study of the degree of digitalization of agricultural enterprises, which was implemented in practice by using Google forms. This form is universal, it is possible to construct questions of various complexity. There is a questionnaire for this evaluation: "Evaluation of websites of agrarian enterprises and agrarian trademarks". It consists of the following questions: search engine, the overall concept, key queries, technical support, payment systems, protection of customer personal data, feedback, responsive website, content relevance, utilizing modern trends in web design. And also the results of diagnostics of quality of agrarian websites are stated enterprises and brands, conducted through an expert survey 13 agricultural enterprises and brands by ten components: the system information retrieval, compliance with the design concept of the organization (trade brands), key inquiries, technical support, payment systems, protection of personal data of clients, form of feedback, adaptability site, relevance of content, compliance with modern web trends design.

Keywords: marketing research, digitization, trademarks, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. За останні роки відбулася трансформація підприємств, і це вплив нового технологічного укладу, який призвів до – зміни в економіці, маркетингу, логістиці,

менеджменті та в інших сферах. Дослідження будь-якого процесу відбувається за рахунок цифрових інструментів, які пришвидшують збирання, аналіз та оброблення інформації.

Актуальність практичного застосування якісних методів маркетингових досліджень зростає в умовах широкого використання Інтернет-простору. У наших дослідженнях за допомогою експертних оцінок здійснена діагностика web-серверів ряду українських виробників сільськогосподарської продукції, що функціонують на вітчизняному та міжнародному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різноманітних аспектів маркетингових досліджень діджиталізації в умовах інформатизованого середовища присвячено велика кількість наукових праць як вітчизняних дослідників так і зарубіжних: Балабанова Л.В. [1], Безпалько О.В. [2], Вертайм К. [3], Вишневський В.П. [4], Ендрю Дж. Ром [5], Лебеденко М.С. [6], Машкаров Ю.Г. [7], Меджибовської Н. С.[8], Нібель Т. [9], Окландер М.А. [10], Ремша Дезай [11], Хофакер С.Ф. [12].

Мета дослідження. викласти результати діагностики веб-сайтів проведеної шляхом маркетингових досліджень аграрних підприємств і торгових марок України (експертне опитування)

Методи дослідження. У ході дослідження було використано такі методи: загальнонаукові: аналіз і синтез використовується синтез так як досліджуються індикатори: вікові, статеві, освітні, регіональні та фінансові під впливом постійного збільшення доступу до інтернету, та реакція користувачів на розвиток цифрових інструментів на підприємстві. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати певні індикатори (регіональні та фінансові), що дає змогу краще провести оцінку тенденції користувачів інтернету.

Індукція та дедукція. Індукція використовується при формуванні запитань для розробки анкети, які допоможуть оцінити діджиталізацію аграрних підприємств. Дедукція використовується при формуванні методики розрахунку відповідей щодо проведеного анкетування.

Метод наукової абстракції використовується при формуванні аналітичних зв'язків, які дозволяють більш точно та об'єктивно спрогнозувати тенденції трансформації аграрних підприємств

Евристичний метод – анкетування, який застосовувався для оцінки діджиталізації аграрних підприємств, при опитуванні 13 компаній, 143 особи, Респонденти відповідають на 10 питань, відповідь відбувається за бальною оцінкою. Оцінюють шість аграрних

підприємств та шість торгових марок аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Нами проведено аналіз web-серверів досліджуваних компаній з метою виявлення їх на новому рівні конкурентоспроможності, а також на міжнародному ринку в процесі просування товару. У цілому, аналіз параметрів для визначення конкурентоспроможності web-серверів як засобів для просування є універсальним для оцінювання будь-яких носіїв інформації. Водночас ми враховували додаткові показники, які властиві лише електронним ресурсам, та можливість їх застосування в мережі інтернет.

Проаналізуємо детально результати проведеного дослідження оцінювання ступеня діджиталізації за категорією «Оцінка веб-сайтів аграрних підприємств та аграрних торгових марок» [14-19].

Отже перше, що оцінювали експерти «Систему пошуку інформації» яка описує зручність пошуку інформації на певному веб-сайті агропідприємства чи торгової марки агропідприємства (рис. 1).

Як видно з рис. 1 експерти оцінили «Систему пошуку інформації» за аграрними підприємствами так: ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» – 70%, що відноситься до зручної системи пошуку інформації, що стосується торгових марок даного агропідприємства: ТМ «Наша Ряба» більше 60%, а ТМ «Бащинський» ледве перевищує 20%. Це за рахунок того, що в них сайт-візитівка, що презентує продукцію без додаткової інформації. ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД» та ТМ «Щедрий Дар» отримали 12%, що відноситься до незадовольної системи пошуку інформації. Основні причини це: застаріла платформа побудови веб-сайту та SEO-маркетинг не оновлюється часто, а ТМ «Чумак становить 21%. ТОВ «Нестле Україна» перевищує – 20%, а ТМ «Торчин» майже 40% – за зручну систему пошуку, а ось ТМ «Мівіна» не отримала жодної оцінки за рахунок, того що це сайт-візитівка і на ній відсутня інформація, яка цікавить споживачів.

Аграрні підприємства, які не мають торгових марок мають таку систему оцінок: ТОВ «АГРОТРЕЙД-ВИРОБНИЦТВО» – 23%, ПрАТ «АГРОТОН» – 15% і ТОВ «АГРОДЖЕНЕРЕЙШН УКРАЇНА» – майже 30%, що свідчить про добру систему пошуку інформації, так як вони в більшості працюють з міжнародними компаніями та шукають інвесторів.

Отже, ті аграрні підприємства, які отримали високу оцінку, мають зручну систему пошуку інформації, а в деяких є «розумний

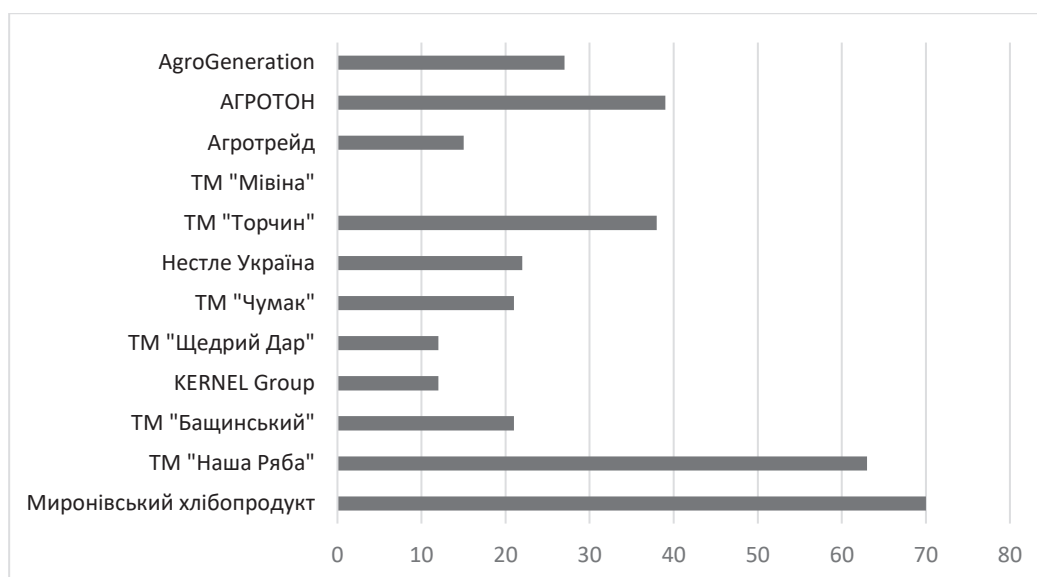

Рис. 1. Система пошуку інформації

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

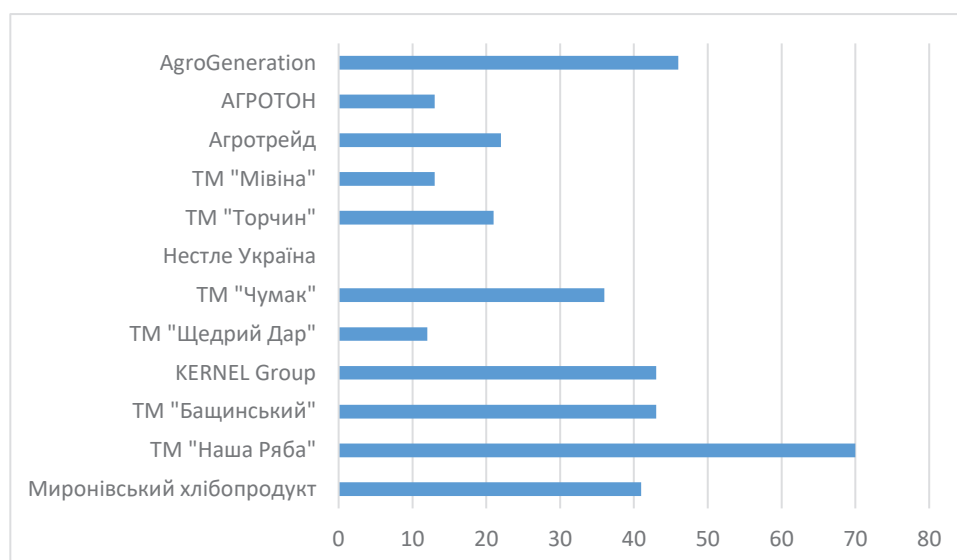

Рис. 2. Відповідність дизайну концепції організації (торгової марки)

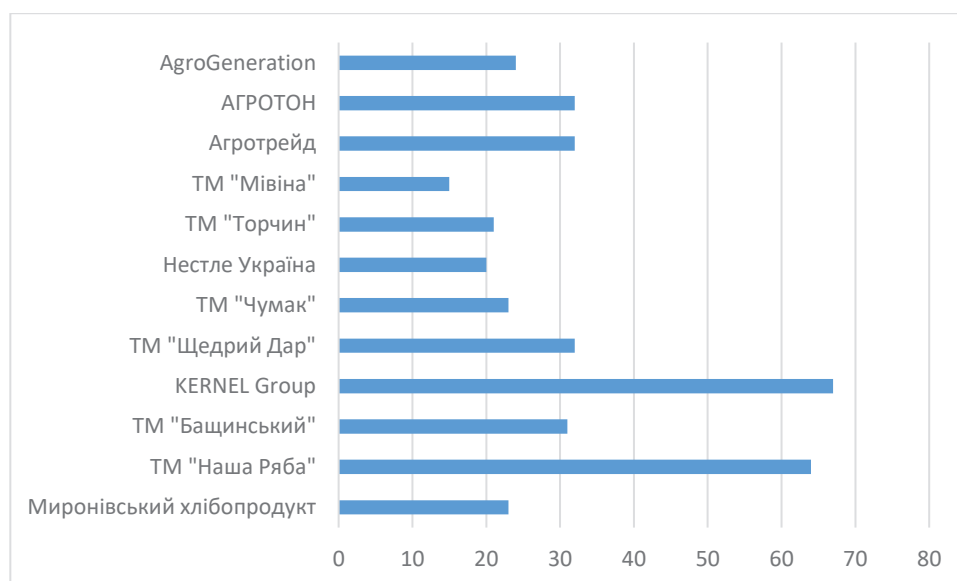
Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

рядок», який виправляє помилку запиту. Ті аграрні підприємства, в яких найнижча оцінка то їм потрібно ІТ-спеціаліст, який правильно пропише «розумний рядок» чи «систему пошуку інформації» при побудові сайту. Це неможливо зробити на тих сайтах агропідприємств, які розроблені до 2014 року, за рахунок того, що застаріла платформа, на якій розроблявся сайт, і це не дасть того результату та не дозволить прописати «розумний рядок».

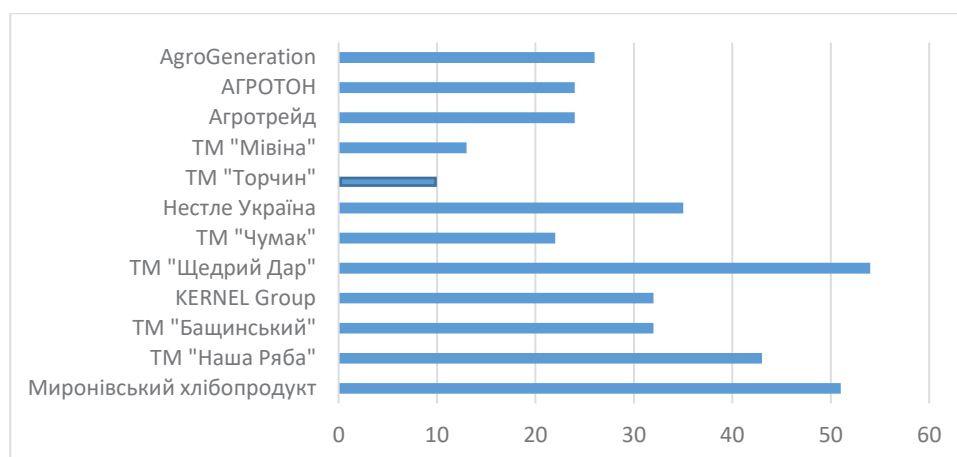
Другу складову, яку оцінювали експерти – «Відповідність дизайну концепції організації (торгової марки)», тобто дизайн-концепція

аграрних підприємств та їх торгових марок повинна відображати світоглядну, культурну й професійну позицію ідеальних аграрних підприємств (рис. 2).

Отже, лідируючу позицію серед торгових марок займає «Наша Ряба» – 70%, «Бащинський» – 44,6%, «Чумак» – 36%, а серед агропідприємств: ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» – 41%, ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД» – 44%, ТОВ «АГРОДЖЕНЕРЕЙШН УКРАЇНА» – 48%. Усі інші агропідприємства та їх торгові марки мають нижче 30%, і ТОВ «Нестле Україна» не має жодного відсотку за рахунок того, що сайт відноситься до швейцарської

Рис. 3. Ключові запити

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

Рис. 4. Служба технічної підтримки

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

компанії «Nestle» і має концепцію великої корпорації, а не агропідприємства, яке функціонує на вітчизняному ринку.

Третю складову експерти оцінювали «Ключові запити», тобто це найбільш чи найменш популярні запити (ключові слова) щодо агропідприємств, які водяться користувачами в інтернеті (рис. 3).

Отже, найбільш популярні пошукові запити (високочастотні), які відносяться до аграрних підприємств: ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД» майже 70%, а з торгових марок «Наша Ряба» – 64%.

До середньо частотних ключових запитів відносяться агропідприємства: ПрАТ «АГРОТОН» – 34%, ТОВ «АГРОТРЕЙД» – 34% та торгові марки: «Бащинський» – 32%, «Щедрий ДАР» – 34%.

Усі інші агропідприємства та торгові марки відносяться до низькочастотних запитів, тобто цікавість та запити в Інтернеті до цих агропідприємств присутня, але не така висока, як до інших агропідприємств.

Наступну складову, яку оцінювали експерти це «Служба технічної підтримки», адже саме технічна підтримка здатна забезпечити успішне функціонування сайту агропідприємств та їх торгових марок (рис. 4).

Отже за оцінкою експертів перше місце за даною категорією отримує торгова марка «Щедрий Дар» – 56%, «Наша Ряба» – 44%, «Бащинський» – 33%, «Чумак» – 23%, «Мівіна» – 13%, «Торчин» – 10%, а з агропідприємств – ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» – 52%, ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД» – 33%

та ТОВ «Нестле Україна» – 36%, ТОВ «АГРО-ДЖЕНЕРЕЙШН» – 26%, ПрАТ «АГРОТОН» та ТОВ «АГРОТРЕЙД» – 24%.

Можемо стверджувати, що агропідприємства зацікавлені в ефективній службі технічної підтримки, за рахунок того щоб вчасно оновлювалась інформація, щоб комунікувати зі споживачем щодо: акцій, продукції, відгуків, а також щоб сайт працювали безперебійно.

П'яту категорію, яку оцінювали експерти – це «Платіжні системи», яка включає вид розрахунку за товар через інтернет (оплата банківською картою, електронними грошима з мобільного телефона) (рис. 5).

За результатом оцінювання першість посідає торгова марка «Наша Ряба» – 36%, «Торчин» – 27%, «Бащинський», «Щедрий Дар» та «Чумак» – по 12%. А торгова марка «Мівіна» взагалі не має на сайті платіжного віконця за рахунок того, що на основному підприємстві ТОВ «Нестле Україна» воно є і при виборі продукції можна вибрати продукцію «Мівіна». Найкраще агропідприємство, що використовує платіжні віконця на сайті: ТОВ «Нестле Україна» – 29%, ТОВ «Агротрейд» – 26%, ПрАТ «Миронівська» – 21%, ТОВ «АГРОДЖЕНЕРЕЙШИНЗ» – 12%, ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД» – 24%.

Отже, на сьогоднішній інформаційний вік, де розрахунок відбувається через Інтернет, споживачі Z, Y та X покоління, які розраховуються «не виходячи з дому», становлять 61%.

Даний відсоток не такий високий, як хотілося б. Це відбувається за рахунок того, що самі підприємства, ще повністю не перейшли на дану систему розрахунку або вона занадто складна або періодично відбувається збій.

Наступна категорія, яку оцінювали експерти «Захист особистих даних клієнтів»,

яка включає по-перше попередження клієнтів (споживачів) на сайті про порядок обробки персональних даних за вимогою Закону України «Про захист персональних даних» [1]. А по-друге сам захист, тобто щоб дані клієнта (споживача) навіть номер банківської картки при розрахунку за товар не була за межами агропідприємства (рис. 6).

Тому експерти оцінили веб-сайт ТОВ «Нестле Україна» найзахищенішим для клієнтів (споживачів) майже 50%, ТОВ «Карнел-Трейд» – 38%, ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» – 37%, ТОВ «АГРОДЖЕНЕРЕЙШИНЗ» – 24%, ПрАТ «Агротон» – 25%, ТОВ «Агротрейд» – 13%. Торгові марки: «Чумак» – 44%, «Наша Ряба» – 24%, «Мівіна» – 23%, «Бащинський», «Щедрий Дар» та «Торчин» – 12%.

Отже, можемо стверджувати, що захист особистих даних клієнтів потрібно забезпечувати надійніше та закодовувати інформацію краще.

Наступну категорію, яку оцінювали експерти «Форма зворотнього зв'язку», яка складається із автоматичного відкривання вікна, де вказано яку допомогу споживачеві потрібно надати, чи на які питання відповісти, або є певна форма, яку споживач повинен заповнити та відправити і через певний час прийде відповідь на контактні дані споживача (клієнта) (рис. 7).

Оцінюючи «Форму зворотнього зв'язку» ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» для споживачів на сайті зазначено контактні дані (телефон та електронна пошта) департаментів, а ось для постачальників присутня розгорнута форма зворотнього зв'язку. Експерти оцінили – 55%. Торгова марка «Наша Ряба» має форму зворотнього зв'язку, контакти

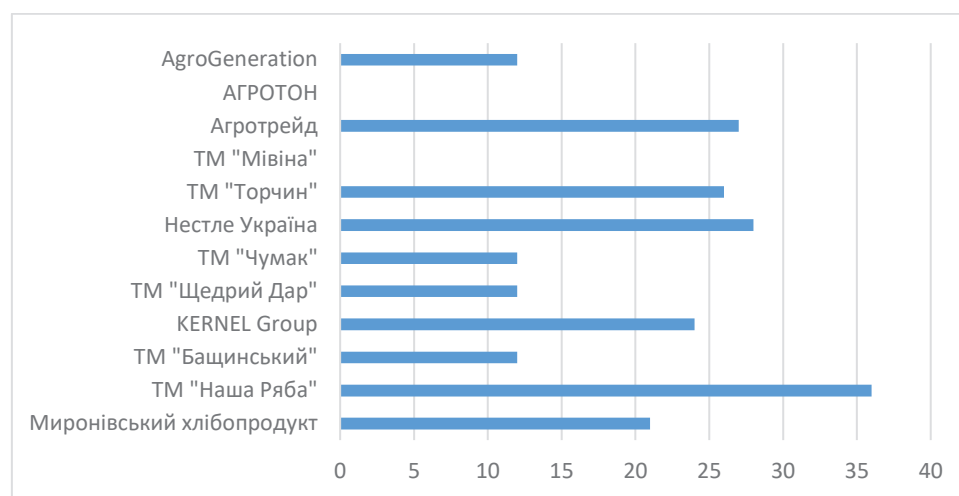

Рис. 5. Платіжні системи

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

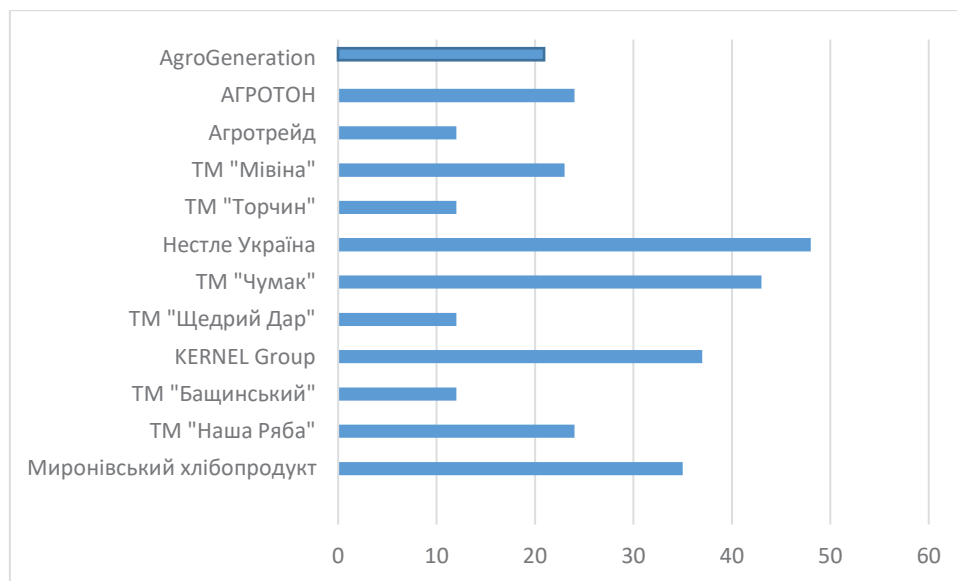

Рис. 6. Захист особистих даних клієнтів

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

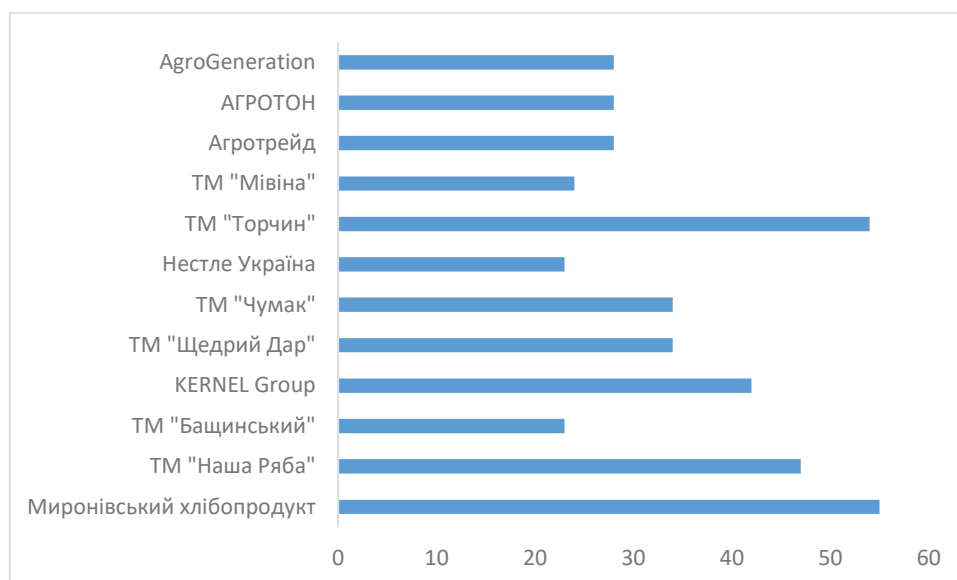

Рис. 7. Форма зворотнього зв'язку

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

центрального офісу та телефон гарячої лінії, і експерти оцінили в 49%.

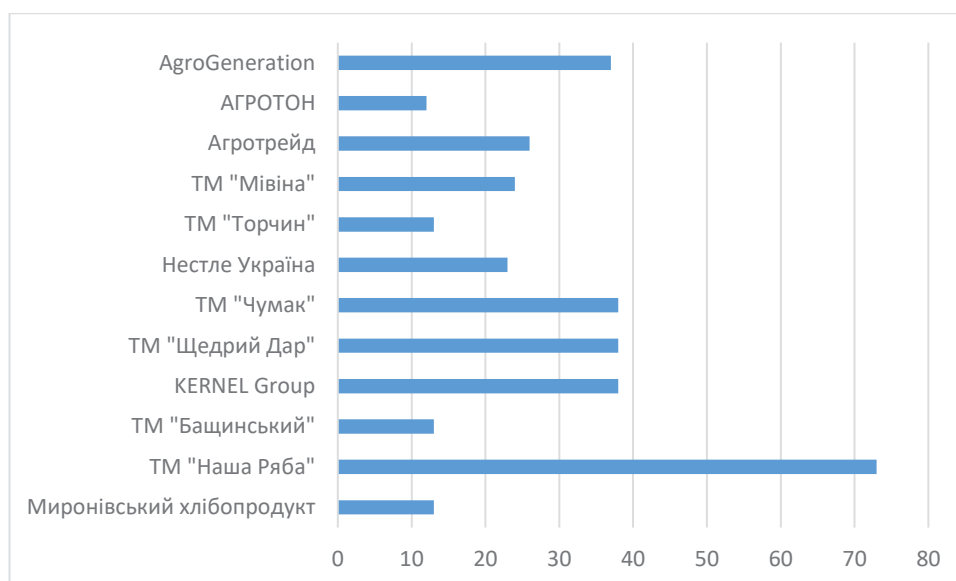
Отже, наявність на сайті форми зворотнього зв'язку є позитивним іміджем для агропідприємства. Але сутність зворотнього зв'язку полягає також у тому, щоб не забувати відповідати на запитання та відгуки споживачів (клієнтів) і оперативно обробляти дані запити. Адже взаємовигідна співпраця полягає в повазі до співрозмовника (гостя сайту).

Наступну категорію, яку розглянули експерти і оцінили її «Адаптивний сайт». Адаптивність сайту характеризується тим, що

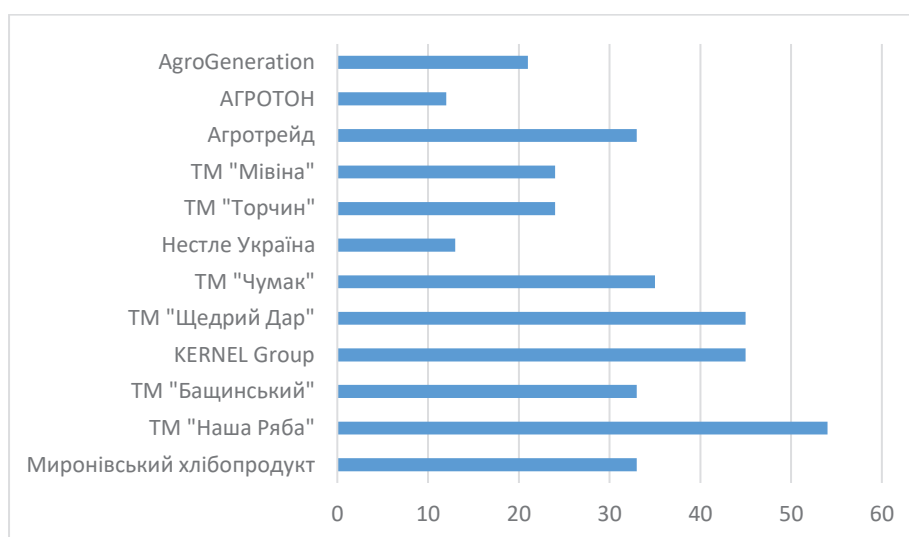
на будь-якому пристрої, який має доступ до інтернету (стаціонарний, персональний комп'ютер, мобільний телефон) добре відображалася інформація, що міститься на сайті та була зручна навігація. Якщо сайт створювали професіонали інформаційних технологій, то адаптивність сайту буде на всіх актуальних пристроях (рис. 8).

Як видно із оцінювання експертів, що не всі агропідприємства переформатували свої сайти на адаптивність.

Найменший відсоток переформатування має ПрАТ «Миронівський продукт» – 12%,

Рис. 8. Адаптивний сайт

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

Рис. 9. Актуальність контенту

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

ПрАТ «Агротон» – 12%, ТОВ «Нестле Україна» – 22%, ТОВ «Агротрейд» – 27%. ТОВ «Агродженерейшин» – 37%, і найвищий – ТОВ «Кернел-трейд» – 39%.

Що стосується торгових марок, то першість посіла ТМ «Наша Ряба» – 73%. Торгові марки: «Чумак» та «Щедрий Дар» – по 39%, ТМ «Мівіна» – 23%, «Бащинський» та «Торчин» – по 12%.

Популярність адаптованого сайту зростає, щосекунди за рахунок мобільних пристроїв та інтернету. Ця тенденція дуже поширена, сама пошукова система Google запустила алгоритм оцінки сайту щодо мобільної версії сайту. Тобто, якщо сайт має мобільну версію, то

на мобільному телефоні перші сайти будуть ті, які перейшли чи з самого початку мали мобільну версію сайту.

Наступна категорія, яку оцінили експерти – «Актуальність контенту», характеризується актуальною інформацією, що розміщена на сайті, її оновлення та достовірність. Актуальність інформації – це ще й допоміжний засіб просування сайту (рис. 9).

Найактуальнішими та цікавими виявилися ТМ «Наша Ряба» – 55%, ТМ «Щедрий Дар» – 45%, ТМ «Чумак» – 35%, ТМ «Бащинський» – 34%. На цих сайтах є корисні поради щодо продукції, яку вони збувають, резетки тощо. ТМ «Торчин» та «Мівіна» – 25%.

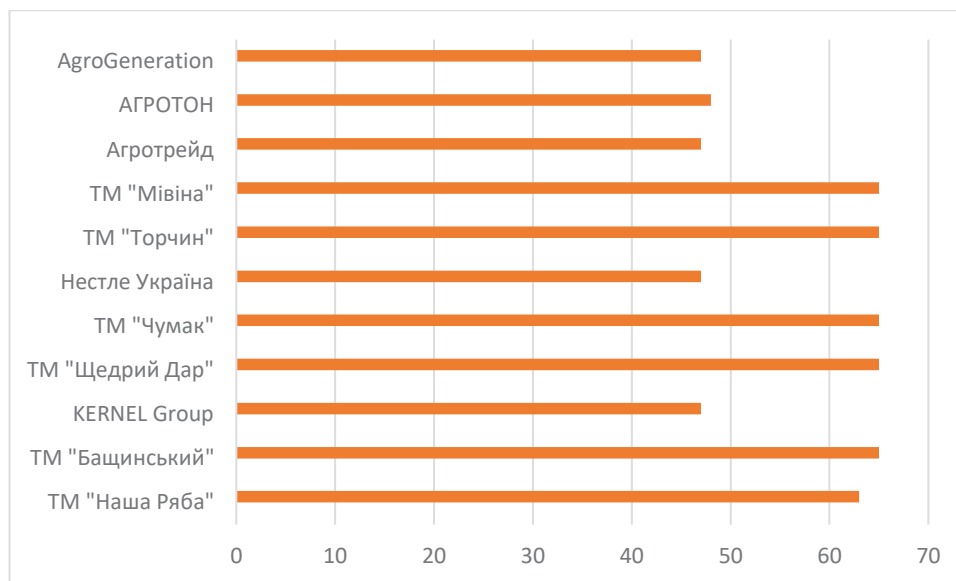

Рис. 10. Відповідність сучасним тенденціям веб-дизайну

Джерело: побудовано автором за даними [14-19]

Аграрні підприємства, які оновлюють свою сторінку і мають актуальний контент ТОВ «Кернел Трейд» – 45%, ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» та ТОВ «Агротрейд» – 34%, ТОВ «АГРОДЖЕНЕРЕЙШИН» – 21%, ПрАТ «АгроТОН» – 12%.

Отже, якість та актуальність контенту є запорукою відвідування сайту, тобто великої кількості споживачів, адже новизна контенту збільшує купівельну спроможність агропідприємства засобом просування.

Наступна категорія – це «Відповідність сучасним тенденціям веб-дизайну». Вона характеризується: мобільною орієнтованістю, фоновим відео, мінімалізмом (одно сторінкові сайти) та швидкістю трансформації (рис. 10).

Отже, сайти агропідприємств, які відповідають тенденціям веб-дизайну в 2019 році: ПрАТ «Миронівський хлібопродукт», ТОВ «Кернел Трейд», ТОВ «Нестле Україна», ТОВ «Агротрейд» та ТОВ «Агродженерейшин» – 47%, а ПрАТ «АГРОТОН» – 48%. Торгові марки більш відповідають трендам веб-дизайну в 2019 році: «Наша Ряба» – 63%, усі інші торгові марки – по 65%.

Маркетингові дослідження із цифровими інструментами відносяться до процесу, за допомогою якого аграрні підприємства

збирають швидше інформацію про свого ідеального клієнта та ринок, щоб визначити стратегію виходу підприємства на ринок. Це дослідження може включати збір даних від поточних або минулих клієнтів, споживачів на вашому цільовому ринку або навіть маркетингової діяльності конкурентів [13].

Висновок. Маркетингові дослідження допомагають бізнесу, даючи йому уявлення про те, що клієнти кажуть, що їм подобається, а що не подобається, чого вони хочуть. Ці ідеї мають як кількісну, так і якісну форму і можуть відігравати важливу роль у розширенні можливостей агропідприємства при прийнятті рішень.

Отже, в новітній інтернет ері людство має набагато більші можливості, пропоновані цифровими технологіями, які не знають кордонів. Інтернет змінив те, як суспільство робить покупки, навчається, працевлаштовується та працює, тобто трансформації відбуваються масштабні і швидко, і вони приносять величезні можливості для інновацій, інвестиційного розвитку, та робочих місць, як для аграрних підприємств так і для держави. Можемо стверджувати, що діджиталізація аграрних підприємств почалася дуже стрімко, і продовжує стрімко зростати, що підвищує конкурентоспроможність аграрного сектору.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В., Алачева Т.И. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия. Донецкий гос. ун-т экономики и торговли им. М. Туган-Барановского. Донецк, 2003. 144 с.
2. Безпалько О.В., Крайнюченко О.Ф. Використання методу експертних оцінок в маркетингових дослідженнях. *Харчова промисловість*. 2008. № 7. С. 128–132.

3. Вертайм К., Фенвик Я. Цифровой маркетинг. Как увеличить продажи с помощью социальных сетей, блогов, вики-ресурсов, мобильных телефонов и других современных технологий. Москва : Альпина Паблицер, 2010. 384 с.
4. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. / В.П. Вишневецький, Л.О. Збарзська, М.Ю. Заніздра та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневецького / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 518 с.
5. Andrew J. Rohm, Matthew Stefl, Julian Saint Clair Time for a Marketing Curriculum Overhaul: Developing a Digital-First Approach. September 2018. DOI: <https://doi.org/10.1177/0273475318798086>
6. Лебеденко М.С. Вебметричний ранг як показник ефективності електронного ресурсу підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. С. 40–42.
7. Машкаров Ю. Г. Тенденції розвитку інформаційної інфраструктури в Україні. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : Матеріали II наук. практ. семінару. 25 квітня 2014 р., м. Дніпропетровськ // редкол.: В. М. Дрешпак (голов. ред.). Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2014. С. 69–72.
8. Меджибовська Н.С. Формування систем електронного постачання промислових підприємств : монографія. Одеса : Пальміра, 2011. 271 с.
9. Niebel T. ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries. ZEW Centre for European Economic Research. Mannheim. 2014. ZEW Discussion Paper 14–117.
10. Окландер М. А., Романенко О.О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 362–371.
11. Mrs. Reshma Desai, Mr. Arvind Chauhan, Mr. Darshan Kudtarkar, "Digital Marketing – New Age Consumer Behavior (Mumbai Region)", IJRAR – International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR), E-ISSN 2348-1269, P- ISSN 2349-5138, Volume.6, Issue 1, Page No pp.38-43, March 2019, Available at: <http://www.ijrar.org/IJRAR1ABP007.pdf>
12. Hofacker C.F. Digital Marketing: communicating, selling and connecting. Massachusetts : Edward Elgar Publishing, Inc., 2018. 224 p.
13. Каліна І.І. Інноваційні інструменти маркетингу в епоху цифровізації. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 6.1 1 (56). С. 188–194.
14. ПрАТ «Миронівський хлібопродукт». URL: <https://www.mhp.com.ua/>
15. ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД». URL: <https://www.kernel.ua/ua/>
16. ТОВ «Нестле Україна». URL: <https://www.nestle.ua/>
17. ТОВ «АГРОДЖЕНЕ-РЕЙШІН УКРАЇНА». URL: <https://agrogeneration.com/ua>
18. ПрАТ «АГРОТОН». URL: <http://agroton.pat.ua/>
19. ТОВ «АГРО-ТРЕЙД-ВИРОБ-НИЦТВО». URL: <https://agrotrade.ua/>

References:

1. Balabanova L.V., Alacheva T.I. (2003) Ynformatsyonnoe obespechenye obosnovaniya upravlencheskykh resheniy v usloviyakh marketynhovoі oriyentatsyy predpriyatiya [Information support of substantiation of managerial decisions in the conditions of marketing orientation of the enterprise]; University of Economics and Trade. M. Tugan-Baranovsky. Donetsk, 144 p. (in Ukrainian)
2. Bezpalko O.V., Krainyuchenko O.F. (2008) Vykorystannia metodu ekspertnykh otsinok v marketynhovykh doslidzhenniakh [The use of the method of expert assessments in marketing research] *Food industry*. No 7, pp. 128–132. (in Ukrainian)
3. Wertheim K., Fenwick J. (2010) Tsyfrovoi marketynh. Kak uvelychyt prodazhy s pomoshchiu sotsyalnykh setei, blohov, vyky- resursov, mobylnykh telefonov y druhykh sovremennykh tekhnolohiy [Digital marketing. How to increase sales through social networks, blogs, wikis, mobile phones and other modern technologies]. Moskva: Alpina Publisher, 384 p. (in Russian)
4. V.P. Vyshnevsjkyj, L.O. Zbarazsjka, M.Ju. Zanzdra (2016) Nacionaljna modelj neoindustrialnogho rozvytku Ukrajinj [National model of neoindustrial development of Ukraine]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Kiev, p. 518. (in Ukrainian)
5. Andrew J. Rohm, Matthew Stefl, Julian Saint Clair (2018) [Time for a Marketing Curriculum Overhaul]: Developing a Digital-First Approach. DOI: <https://doi.org/10.1177/0273475318798086>
6. Lebedenko M.S. (2014) Vebometrychnyi ranh yak pokaznyk efektyvnosti elektronnoho resursu pidpriemstva [Webometric rank as an indicator of the efficiency of the electronic resource of the enterprise] *Effective economy*. No 4, pp. 40–42. (in Ukrainian)
7. Mashkarov Yu.G. (2014) Tendentsii rozvytku informatsiinoi infrastruktury v Ukraini [Tendencies of information infrastructure development in Ukraine] The latest information and communication technologies in the modernization of public administration: foreign and domestic experience: Materials of the II sciences. practice. seminar. April 25, 2014, Dnipropetrovsk // editor: VM Dreshpak (editor in chief). D.: DRIDU NADU, pp. 69–72. (in Ukrainian)

8. Medzhibovska N.S. (2011) Formuvannia system elektronnoho postachannia promyslovykh pidpriemstv: monohrafiia [Formation of electronic supply systems of industrial enterprises: monograph]. Odessa: Palmyra, 271 p. (in Ukrainian)
9. Niebel T. (2014) ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries. ZEW Centre for European Economic Research. Mannheim. ZEW Discussion Paper, pp. 14-117.
10. Oklander M.A., Romanenko O.O. (2015) Spetsyfichni vidminnosti tsyfrovoho marketynhu vid Internet-marketynhu [Specific differences between digital marketing and Internet marketing] *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. No 12, pp. 362–371. (in Ukrainian)
11. Mrs. Reshma Desai, Mr. Arvind Chauhan, Mr. Darshan Kudtarkar (2019) [Digital Marketing – New Age Consumer Behavior (Mumbai Region)] Volume 6, Issue 1, Page 38-43. Available at: <http://www.ijrar.org/IJRAR1ABP007.pdf>
12. Hofacker C.F. (2018) [Digital Marketing: communicating, selling and connecting. Massachusetts]: Edward Elgar Publishing, Inc., p. 224.
13. Kalina I.I. (2019) Innovatsiini instrumenty marketynhu v epokhu tsyfrovizatsii [Innovative marketing tools in the era of digitalization] *Business Navigator*, No 6.1-1 (56), pp. 188–194. (in Ukrainian)
14. PJSC Myronivsky Hliboproduct [PrAT «Myronivskyi khliboproduct»]. Available at: <https://www.mhp.com.ua/> (in Ukrainian)
15. KERNEL-TRADE LLC [TOV «KERNEL-TREID»]. Available at: <https://www.kernel.ua/ua/> (in Ukrainian)
16. Nestle Ukraine LLC [TOV «Nestle Ukraina»]. Available at: <https://www.nestle.ua/> (in Ukrainian)
17. AGRODZHENE-REASH UKRAINE LLC [TOV «AHRODZhENE-REISHN UKRAINA»]. Available at: <https://agrogeneration.com/ua> (in Ukrainian)
18. PJSC "AGROTON" [TOV «AHRO-TREID-VYROB-NYTsTVO»]. Available at: <http://agroton.pat.ua/> (in Ukrainian)
19. LLC "AGRO-TRADE-PRODUCTION" [TOV «AHRO-TREID-VYROB-NYTsTVO»]. Available at: <https://agrotrade.ua/> (in Ukrainian)

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-6>
УДК 338.48

Кривоберець М. М.

кандидат економічних наук,

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3082-6968>

Kryvoberets Maryna

Candidate of Economic Sciences,

Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ПОСТПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАХОДИ ПІДТРИМКИ

DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE POSTPANDEMIC PERIOD: TRENDS AND SUPPORT MEASURES

Пандемія коронавірусу, яка охопила майже всі країни, та спричинена нею глобальна криза, завдали значного удару багатьом галузям економіки, у т. ч. і туристичній сфері. Індустрія туризму опинилась у невідомих умовах роботи, що спричинило суттєві зміни у функціонуванні суб'єктів туристичної діяльності. У статті проаналізовано поточний стан і виявлено тенденції розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19, а також систематизовано заходи, які впроваджуються Україною та іншими країнами щодо стимулювання та підтримання туристичної галузі. Проаналізовано внесок туризму у світовий ВВП за країнами, які є найпопулярнішими серед туристів. Розглянуто відсоткову зміну міжнародних туристичних прибуттів за регіонами у 2020 р. і динаміку за напрямками, які були найпопулярнішими серед туристів по всьому світу у 2018–2020 рр. Виявлено, що внаслідок пандемії показники туристичної діяльності значно скоротилися, туристична галузь зазнала втрат і відбулося значне скорочення туристичних потоків. Пандемія COVID-19 спричинила суттєве зменшення кількості міжнародних прибуттів туристів у всіх країнах. Крім цього, для досягнення поставленої мети у статті систематизовано заходи щодо покращення туристичного клімату країн, стимулювання та підтримання туристичної галузі в часи пандемії COVID-19 та постпандемічний період. За багатством і успіхом країни стоїть політика, яка створює можливість; люди, які прикладають до цього зусилля; та історія, яка формує культурну спадщину громадян. Глобалізація та туризм дуже залежать один від одного. Сьогодні завдяки глобалізації, люди з усього світу можуть легко обмінюватися ідеями та цінностями, будь то політичні, екологічні, технологічні, культурні чи економічні умови. Так, цей обмін дав змогу циркулювати величезні знання серед людей світу. Зараз люди краще розуміють одне одного, незалежно від мови, релігії чи культурних відмінностей, і це надзвичайно сприяло розвитку туризму. Однією з найбільших перешкод для зростання світової туристичної галузі є політичне непорозуміння між різними територіями. І очевидно, той самий бар'єр перешкоджає глобалізації вже понад п'ять десятиліть. Але добре те, що громадяни різних країн зараз виходять із своїх расових, плеємних, релігійних та політичних коконів і охоплюють людство. Багато людей постійно усвідомлюють великий потенціал, який полягає у зближенні як людей, замість того, щоб протиставляти один одному уявні конфлікти. Ця тенденція дійсно допомогла як глобалізації, так і туризму.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, пандемія COVID-19, коронавірус, міжнародні туристичні прибуття, внутрішній туризм, індустрія туризму.

The coronavirus pandemic, which has engulfed almost all countries and caused a global crisis, has dealt a significant blow to many sectors of the economy, including the tourism sector. The tourism industry found itself in uncertain working conditions, which caused significant changes in the functioning of tourism entities. The article analyzes the current status and identifies tendencies in the development of the world tourism market in the context of the COVID-19 pandemic, as well as systematizes the measures implemented by Ukraine and other countries to stimulate and support the tourism industry. The contribution of tourism to the world GDP by the countries that are the most popular among tourists is analyzed. The percentage change in international tourist arrivals by region in 2020 and dynamics in destinations that were the most popular among tourists around the world in 2018–2020 is considered. It is identified that as a result of the pandemic, the indicators of tourism activities have decreased significantly, the tourism industry has suffered losses and there has been a significant reduction in tourist flows. The COVID-19 pandemic has caused a significant decrease in the number of international tourist arrivals in all countries. In addition, to achieve its goal, the article systematizes the measures to improve the tourism climate of countries, stimulation and support of the tourism industry both during the COVID-19 pandemic and the post-pandemic period. It is identified that among the measures to stimulate and support the tourism industry in most countries, the main focus is placed on domestic tourism, which is less dependent on the global coronavirus crisis and quarantine measures, as well as the introduction of online forms and the wider use of marketing and digital tools in the provision of

tourist services. According to the results of the study, the authors substantiate the need to support the enterprises of the tourism industry and stimulate the demand for domestic tourism on the part of Ukrainian government. Behind the wealth and success of the country is a policy that creates opportunities; the people who make the effort; and history, which shapes the cultural heritage of citizens.

Keywords: *tourism, tourism industry, COVID-19 pandemic, coronavirus, international tourist arrivals, domestic tourism, tourism industry.*

Постановка проблеми. В науковій літературі зображено ряд актуальних питань стосовно розвитку туризму в постпандемічний період, які потребують сучасних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку та удосконалення сфери розважального туризму присвячено роботи багатьох як українських, так і зарубіжних дослідників, серед яких: А.А. Майстер, Є.І. Бабаренко, О.І. Дребот, К.О. Бабікова, Д. Крижановська, Є.А. Дордука, Н.І. Бурлака, В.В. Панько, П. Філіпс, С. Соларін, Р. Пасі, І. Моліна, П. Нараян, А. Агресті, Т. Баум та інші.

Мета статті полягає в дослідженні стану та перспектив розвитку сфери розважального туризму, у тому числі в постпандемічний період, а також його тенденції та заходи підтримки.

Виклад основного матеріалу. Туризм є великим сектором бізнесу і становить значну частину економіки багатьох країн світу. У 2018 році іноземні туристи витратили майже 36 мільярдів євро і прибувають у все більшій кількості на європейський континент; зокрема, американські відвідувачі зросли на 10% у тому році порівняно зі статистикою 2017 року. Туризм становить 11,8% національного ВВП і безпосередньо відповідає за 12,8% робочих місць на національному рівні [3, с. 59]. До недавнього часу більшість із 40 мільйонів туристів, які щороку відвідують туристичні країни, зосереджували свій інтерес (і гроші) у таких ключових напрямках, як Франція, Іспанія, Німеччина, Об'єднане Королівство та пляжі північної Італії [7, с. 25]. Під широкою парасолькою подорожей – туризму переживає величезне зростання у всьому світі відповідно до даних UNWTO; статистичні дані за 2019 рік визначають майже три чверті дорослого населення США як подорожуючих, які подорожують, люди, які насолоджувались хоча б однією відпусткою за останній рік, і 77% з них класифікуються як мандрівники з розважальними цілями [11]. Турист – це той, чий маршрут навмисно сформований бажанням дізнатись про традиції нового місця, залучити всі почуття та зануритися у досвід.

За даними UNWTO можемо розглянути найбільш привабливі туристичні дестинації, що є найвподобаними туристами.

Найбільш відвідувані країни за період 2018–2020 рр. представлені в таблиці 1.

Ключ до посилення зростання та соціальної інтеграції стикається з подвійною проблемою пожвавлення зростання та підвищення його інклюзивності, одночасно ставлячи державний борг на стійкий шлях до зниження [2, с. 21].

Для вирішення структурних проблем туризму багатьох країн світу необхідний багаторічний пакет реформ для досягнення більш сильного та всеохоплюючого зростання та відродження довіри до спроможності країн до реформ.

Прогнозується поступове відновлення економіки. Щорічні відсотки змін. Абсолютні показники бідності серед молоді різко зросли в результаті кризи і залишаються високими [5, с. 96].

Лише незначна частка соціальних виплат (за винятком пенсій) для населення працездатного віку надходить до найбільш потребуючих людей. Нестача можливостей для працевлаштування штовхає багатьох молодих людей до еміграції, погіршуючи вже швидке старіння населення багатьох країн, таких як Італія, Франція, Німеччина, Португалія тощо. Соціально-економічні показники рівня дохідності від туристичної індустрії зображено на рисунку 1.

Оцінки вказують на те, що, за ситуації, що склалася, за кожен наступний тиждень блокування ділової активності ВВП може впасти щонайменше на 0,75% або приблизно. На цьому початковому етапі оперативні та ефективні заходи економічної політики повинні бути спрямовані на збереження продуктивного контексту країни та запобігання цим місяці глибокого спаду від руйнування частини нашого виробничого потенціалу та спровокування тривалої депресії [4, с. 31].

У першій половині 2020 року споживання домогосподарств відображатиме неможливість купувати товари поза домом, крім продуктів харчування та ліків. Таким чином, загальні витрати приватного сектору будуть значно нижчими, ніж минулого року (-6,8%) [10]. У межах цієї суми кошик товарів змінить склад, відхиляючись від таких предметів, як одяг, транспорт, відпочинок та культура, гостинність та громадське харчування. Інвестиції у бізнес – це складова ВВП, яка

найбільше постраждала в 2020 році (-10,6%). Зниження попиту, збільшення невизначеності, зменшення кредитування, вимушене закриття [8, с. 43].

Усі ці елементи чинять стійкість туристичної системи під безпрецедентним тиском. Перспективи відновлення після закінчення кризи охорони здоров'я залежатимуть від здатності протистояти цьому тиску.

Маркетинг дестинацій є ключовим стратегічним напрямком розвитку світового туризму. Це наслідок, центральна роль напрямків у туризмі, яка широко визнана як науковцями,

так і практики. Стверджується, що, на відміну від будь-якого іншого сектору економіки, особливим туристичним продуктом є не один товар або послугу, а ціле призначення. Очевидно, що якщо врахувати перспективу постачальника, то туристичний продукт – це просто товар, що постачається – будь то місце для ліжка, їжа чи екскурсія [1, с. 8].

Однак відвідувачі купують різні елементи, щоб скласти свій досвід відпустки, отже, частина має значення в цілому. Однак центральна роль напрямків не зводиться лише до того, щоб бути «збирачами» туристичного

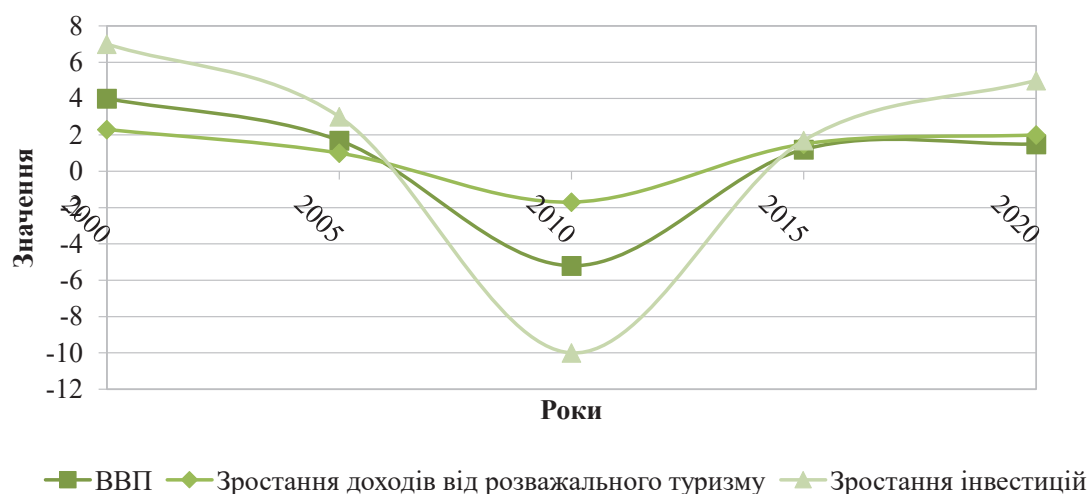

Рис. 1. Динаміка соціально-економічних показників та рівня дохідності туристичної галузі (розглянуто на прикладі країни Італії)

Джерело: [9]

Таблиця 1

«Міжнародні туристичні прибуття 2018–2020 рр. за країнами, які відвідують найчастіше туристи»

Країна	Міжнародні прибуття туристів, млн осіб		Частка окремої країни в загальній кількості, %		Абстрактне відхилення частки країн, %	Відносне відхилення міжнародних прибуттів туристів, %		
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.		2018/2017 рр.	2019/2018 рр.	2020/2019 рр.
Франція	89,4	90	6,73	6,43	-0,30	+2,9	+0,7	-82
Іспанія	82,8	83,7	6,23	5,98	-0,25	+1,1	+1,1	-76
Сполучені Штати Америки	79,7	79,3	6	5,66	-0,34	+3,3	-0,5	-72
Китай	61,6	65,7	4,64	4,69	+0,05	+3,6	+6,7	-84
Італія	62,1	64,5	4,68	4,61	-0,07	+5,7	+3,9	-57
Туреччина	45,8	51,2	3,45	3,66	+0,21	+21,7	+11,8	-72
Мексика	41,3	45	3,11	3,21	+0,10	+5,1	+9,0	-47
Тайланд	38,2	39,8	2,88	2,84	-0,04	+7,3	+4,2	-79
Німеччина	38,9	39,6	2,93	2,83	-0,10	+3,8	+1,8	-63
Об'єднане Королівство	38,7	39,4	2,91	2,81	-0,10	-2,2	+1,8	-60
Світ	1328	1400						

Джерело: [10; 11; 12]

продукту та наслідки: пункти призначення були визнані та виділені як активні агенти система туризму. Це тому, що туризм зазнає важливих змін, які створили дедалі складнішим середовищем, де здатність пунктів призначення бути активними, вважається ключовим фактором успіху [8, с. 43].

За останнє десятиліття актуальність планування, маркетингу та управління пунктом призначення – туристичною дестинацією, суттєво з'явилося і представляло основний потік інтересів як для практиків, так і для дослідників, що займаються туризмом [9].

Деякі фактори визначають важливість активної ролі напрямків і, отже, їхньої туризм державні органи. Конкуренція між напрямками та всередині них є жорстокою і існує постійні зміни на ринку туризму: на ринок з'являються нові напрямки та утворюються нові стратегічні альянси, особливо транснаціональними компаніями, потужність яких зростає завдяки горизонтальній та вертикальній інтеграції [6, с. 229]. Попит на туризм також змінюється: туристи мають вищий культурний рівень і більше досвідчені мандрівники, як наслідок, вони мають вищі очікування. Більше того, вони краще інформовані через широке розповсюдження інформації та пропонують нові місця для відвідування, низької собівартості продукції та підвищені стандарти якості. Загалом вони значно розширили кількість та різноманітність варіантів, що є в їх розпорядженні, та їх відносна обізнаність. Це призвело до важливих наслідків з боку пропозиції туристичного ринку, оскільки, незважаючи на зростаючу кількість туристів, частка ринку призначення не надається [4, с. 32]. Щоб вигоди від економічних результатів туризму, організаціям і фірмам доводилося збільшувати їх зусилля з просування та продажу своєї продукції, в основному посилюючи маркетингову діяльність, прагнучи покращити їх диференціацію та імідж, зосередивши увагу на якості та цінності цільового продукту [7, с. 31]. До того ж характер туристичного продукту вимагає державного управління, інституційної гнучкості та перехресного інституційна співпраця.

Зокрема, зростаюча увага приділяється ролі державних органів у визначенні маркетингу. Національні, регіональні та місцеві органи влади все частіше беруть участь і прихильні просувати свої території. Це наслідок визнання відповідної ролі локалізації в конкурентній боротьбі та те, що території конкурують, як і фірми, у підвищенні попиту, залученні ключових ресурсів та провадження стратегічної економічної діяльності [3, с. 60].

Світова економічна криза, спричинена COVID-19, вимагає виняткових та негайних заходів економічної політики, які є предметом основних публічних дебатів. У той же час, як і в попередні кризи 2008 та 2011 років, але тим більше, це вимагає повної переоцінки існуючих інструментів політики з наднаціональної та середньо-довгострокової перспективи. Нинішня криза має подвійний глобальний характер: глобальний у розповсюдженні надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я та глобальний у своїх каналах передачі до туризму та фінансів [3, с. 61; 4, с. 33].

Вкрай важливо за сьогоднішніх умов не допустити, щоб блокування пропозиції та колапс попиту спричинили різку кризу грошових потоків серед підприємств. Зіткнувшись із майбутніми витратами (у тому числі на заробітну плату, податки та внески на соціальне страхування) та виплатами боргів, відсутність доходів, спричинених падінням валових продажів, могла б поставити під загрозу саме виживання цілих ланцюгів туризму: транспортного сполучення, розміщення відвідувачів, забезпечення охорони здоров'я та інше [5, с. 97].

Європа закликає вжити надзвичайних заходів для захисту своїх громадян від кризи, яка загрожує надзвичайно важкими наслідками та тривалим впливом на економічну та соціальну модель. Існує ряд заходів, що охоплюють різні сфери. Відкрито це лише перший крок до захисту економічної та соціальної системи. Незважаючи на деякі неточності, намір заслуговує на похвалу, але сфера застосування суттєво відстає від необхідного, не в останню чергу з огляду на ресурси, що використовуються іншими країнами в Європі та за її межами [2, с. 24].

Реагування на туристичну політику щодо коронавірусу (COVID-19). Залежно від тривалості кризи, переглянуті сценарії вказують, що потенційний шок може коливатися в межах 60-80% зниження міжнародної туристичної економіки в 2020 році [9]. Крім невідкладних заходів з підтримки туристичного сектору, країни також переходять до заходів із розвитку відновлення. Сюди входять міркування щодо скасування обмежень на поїздки, відновлення впевненості мандрівників та переосмислення туристичного сектору на майбутнє [9; 10].

Ключові повідомлення: реагування на вплив коронавірусу (COVID-19) на туристичну економіку Пандемія коронавірусу (COVID-19) спричинила безпрецедентну кризу в туристичній економіці, враховуючи негайний і величезний шок для сектору.

Переглянуті оцінки ОЕСР щодо впливу COVID-19 вказують на 60% зниження міжнародного туризму в 2020 році [10]. Це може зрости до 80%, якщо відновлення буде відкладено до грудня. Очікується, що міжнародний туризм в межах певних географічних регіонів (наприклад, в Європейському Союзі) відновлюється спочатку. Внутрішній туризм, на який припадає близько 75% туристичної економіки в країнах ОЕСР, очікується відновлення швидше [10]. Це пропонує головний шанс для відновлення, особливо в країнах, регіонах і містах, де цей сектор підтримує багато робочих місць і підприємств. Вплив кризи відчувається у всій туристичній екосистемі, а для відкриття та відновлення напрямків буде потрібно об'єднаний підхід. працівники отримують вигоду від загальноекономічних пакетів стимулів, при цьому багато урядів також запроваджують спеціальні заходи щодо туризму [9].

Висновки. Однією з галузей, яка найбільше постраждала та зазнала значних фінансово-економічних наслідків під час пандемії COVID-19, є туристична галузь. На сьогодні туристична індустрія зазнає великих трансформацій, вимагає якісного та ретельного аналізу чинників впливу на попит у зв'язку з пандемією COVID-19 [9]. Майже всі країни розробляють та впроваджують програми стимулювання та підтримання розвитку туристичної галузі, передбачаючи, зокрема, підтримку малого та середнього бізнесу шляхом надання доступних кредитів, державних позик і субсидій, відтермінування сплати боргових зобов'язань, надання податкових канікул, пільг і зниження ставок за окремими податками та ін. Країни починають переорієнтовуватися на стимулювання

розвитку внутрішнього туризму, який є менш залежним від глобальної коронавірусної кризи та карантинних заходів. Пандемія COVID-19 сприяє пришвидшеному впровадженню онлайн-форм і цифрових інструментів у наданні туристичних послуг, що дозволяє зменшити контакти під час взаємодії туристів та надавачів туристичних послуг [1, с. 10]. Це забезпечує дотримання суб'єктами туристичної індустрії санітарних норм. Україна має значний туристичний потенціал і можливості для розвитку внутрішнього туризму, стимулювання та підтримання якого сприятиме покращенню іміджу країни на міжнародному рівні, допоможе привабити іноземних туристів та мінімізувати втрати, спричинені пандемією COVID-19 [1, с. 8]. У подальшому варто оцінити, чи ефективними були заходи, запропоновані країнами для стимулювання та підтримання туристичної галузі, чи вдалось економікам покращити туристичні показники та як зміниться індустрія туризму в постпандемічний період.

Індустрія подорожей, туризму та уряди повинні продовжувати посилювати свої координаційні механізми для супроводу підприємств, особливо найменших, та робітників. Особливу увагу слід приділяти також найбільш вразливим напрямкам на етапі відновлення. на місці сьогодні буде формувати туризм завтрашнього дня. Уряди вже повинні враховувати довгострокові наслідки кризи, одночасно випереджаючи цифрову криву, підтримуючи низьковуглецевий перехід та сприяючи структурним перетворенням, необхідним для побудови більш міцної, стійкої та стійкої туристичної економіки. Криза – це можливість переосмислити туризм для майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Бігус М. М., Гальків Л. І., Добушовський П. А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-1>
2. Демків Ю. М., Стукач Т. М. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 4. С. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.60-3>
3. Аппельт Г. В. Визначення змін у туристичній галузі, що сформувалися під впливом загальноприйнятих заходів безпеки у зв'язку з пандемією COVID-19. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 43. С. 58–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-9>
4. Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М., Шикіна О. В. Фінансово-економічні наслідки пандемії для світової економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 52–1. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.52-4>
5. Атаманчук З. А. Розвиток міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19: тенденції та очікування. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-94-99>
6. Панова І. О. Туризм під час пандемії: наслідки та перспективи. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 226–232. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-226-232>

7. Михайліченко Г., Клімова А. Світовий туристичний ринок: трансформації після пандемії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 2. С. 21–37. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(109\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(109)02)
8. Копець Г. Р., Кулиняк І. Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Вип. 4. № 2. С. 37–48. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.02.037>
9. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні (Оновлення до документу «дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні») // Національна туристична організація України. 23.06.2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>
10. World Data Atlas. URL: <https://knoema.com/atlas>
11. International tourism and COVID-19 // The World Tourism Organization (UNWTO). 17.12.2020. URL: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>
12. World Tourism rankings // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings

References:

1. Bihus, M. M., Halkiv, L. I., and Dobushovskiy, P. A. “Turystychnyi biznes pid vplyvom suchasnykh zmin, zumovlenykh svitovymy vyklykamy” [Tourist Business under the Influence of Modern Changes Due to Global Challenges]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3 (2020): 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-1>
2. Demkiv, Yu. M., and Stukach, T. M. “Ukrainska turystychna haluz u svitovomu seredovyschi: adaptatsiia za umov vplyvu hlobalnoi mizhnarodnoi kryzy COVID-19” [Ukrainian Tourism Industry in the World Environment: Adaptation to the Global International Crisis COVID-19]. *Biznes-navihator*, no. 4 (2020): 18–25. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.60-3>
3. Appelt, H. V. “Vyznachennia zmin u turystychnii haluzi, shcho sformuvalysia pid vplyvom zahalno-priyniatykh zakhodiv bezpeky u zviazku z pandemiieiu COVID-19” [Determination of Changes in the Tourist Industry that was Formed under the Influence of Common Security Measures in Connection with the COVID-19 Pandemic]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia “Ekonomika i menedzhment”*, no. 43 (2020): 58–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-9>
4. Danylina, S. O., Kotsiurubenko, H. M., and Shykina, O. V. “Finansovo-ekonomichni naslidky pandemii dlia svitovoi turystychnoi haluzi” [Financial and Economic Consequences of the Pandemia for the World Tourism Industry]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 52-1 (2020): 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.52-4>
5. Atamanchuk, Z. A. “Rozvytok mizhnarodnoho turyzmu v umovakh pandemii COVID-19: tendentsii ta ochikuvannia” [The Development of International Tourism in the Context of the COVID-19 Pandemic: Tendencies and Expectations]. *Biznes Inform*, no. 5 (2020): 94–99. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-94-99>
6. Panova I. O. “Turyzm pid chas pandemii: naslidky ta perspektyvy” [Tourism during the pandemic: consequences and prospects]. *Biznes Inform*. 2020. № 5. S. 226–232. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-226-232>
7. Mykhailichenko, H., and Klimova, A. “Svitovyi turystychnyi rynek: transformatsii pislia pandemii” [World Tourism Market: Transformations after the Pandemic]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 2 (2020): 21–37. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(109\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(109)02)
8. Kopets, H. R., and Kulyniak, I. Ya. “Suchasni napriamy rozvytku pidpriemstv u sferi turyzmu v Ukraini” [Modern Directions of Tourism Enterprises Development in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. Seriia “Problemy ekonomiky ta upravlinnia”, vol. 4, no. 2 (2020): 37–48. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.02.037>
9. Pandemiiia COVID-19 ta yii naslidky u sferi turyzmu v Ukraini (Onovlennia do dokumentu “dorozhnia karta konkurentospromozhnogo rozvytku sfery turyzmu v Ukraini”) [COVID-19 Pandemic and Its Consequences in the Field of Tourism in Ukraine (Update to the Document “Roadmap for Competitive Development of Tourism in Ukraine”)]. *Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy*. June 23, 2020. <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>
10. World Data Atlas. URL: <https://knoema.com/atlas>
11. International tourism and COVID-19 // The World Tourism Organization (UNWTO). 17.12.2020. URL: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>
12. World Tourism rankings // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-7>
УДК 338.43

Рибак О. М.

аспірант,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4223-780X>

Rybak Olga

Postgraduate,
Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution"
Interregional Academy of Personnel Management "

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Досліджено особливості методичного забезпечення оцінювання конкурентоспроможності та ефективності управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Визначено базові принципи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, яким повинен відповідати метод оцінювання задля забезпечення найбільшої точності та об'єктивності, ґрунтовності результатів оцінювання. Здійснено аналіз цілого ряду різноманітних методів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, за результатами якого з'ясовано, що вони в переважній більшості відповідають лише декільком базовим принципам, а це робить їх певної мірою суб'єктивними та не такими ґрунтовними, як того вимагають користувачі, що може негативно впливати на правильність управлінських рішень та інструментарію, до якого вдаються власники та керівники підприємств. Визначено, що при виборі та розробці методики оцінки ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства важливо враховувати безпосередньо особливості конкурентоспроможності підприємства та конкурентоспроможності продукції, які не лише суттєво відрізняються, а й значно впливають на результати оцінки, що не завжди враховується або залишається поза увагою науковців. Доведено, що для аграрного підприємства ключового значення набуває питання саме достовірності аналізу, його ґрунтовності та функціональної повноти, адже його результати є основою для прийняття відповідних управлінських рішень щодо визначення власного становища на ринку, об'єктивної кількісної та якісної оцінки, формування та управління конкурентними перевагами та можливостями, реалізації конкурентного потенціалу підприємства, обрання необхідного інструментарію керівництвом, тощо. Виділено перелік найбільш загальних недоліків та особливостей методів оцінювання, а також визначено, що уникнути їх можливо за допомогою обрання такого методу, який би відповідав більшості базових принципів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, застосовувався в комплексі з іншими методами, враховував кількісні та якісні показники в процесі оцінювання.

Ключові слова: аграрне підприємство, ефективність, оцінювання, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність аграрного підприємства, метод, управління конкурентоспроможністю.

The peculiarities of methodological support for assessing the competitiveness and effectiveness of managing the competitiveness of agricultural enterprises are studied. The basic principles of assessing the level of competitiveness of the enterprise, which must meet the method of evaluation in order to ensure the greatest accuracy and objectivity, soundness of evaluation results. An analysis of a number of different methods of assessing the level of competitiveness of the enterprise, which showed that they mostly meet only a few basic principles, and this makes them somewhat subjective and not as thorough as required by users, which may negatively affect the correctness of management decisions and tools used by business owners and managers. It is determined that when choosing and developing a methodology for assessing the effectiveness of enterprise competitiveness management, it is important to take into account the peculiarities of enterprise competitiveness and product competitiveness, which not only differ significantly but also significantly affect the results of evaluation. It is proved that for an agricultural enterprise the question of reliability of analysis, its thoroughness and functional completeness is of key importance, because its results are the basis for making appropriate management decisions to determine its market position, objective quantitative and qualitative assessment, formation and management of competitive advantages and opportunities, realization of the competitive potential of the enterprise, selection of the necessary tools by the management, etc. The list of the most common shortcomings and features of evaluation methods is highlighted, and it is determined that they can be avoided by choosing a method that would meet most basic principles of assessing the competitiveness of the enterprise, used in combination with other methods, taking into account quantitative and qualitative indicators.

Keywords: agricultural enterprise, efficiency, evaluation, competitiveness, competitiveness of agricultural enterprise, method, competitiveness management.

Постановка проблеми. Успіх сучасного підприємства у конкурентній боротьбі на високорозвинутому конкурентному ринку залежить не стільки від виробництва, скільки від управління, його якості та ефективності в широкому сенсі, а ефективність виробничих систем визначається не так внутрішніми факторами, як зовнішніми управлінськими факторами: якістю організації та ефективністю системи управління, тощо. Важливим елементом управління конкурентоспроможністю підприємства є оцінювання, що спрямоване на формування ефективного та дієвого зворотнього зв'язку за допомогою оперативного виявлення відхилень у системі управління та їх локалізацію. Цей елемент має найважливішу роль, адже від ефективності побудови зворотнього зв'язку, правильної її оцінки, інтерпретації та підбору коригувальних впливів залежить загальна ефективність функціонування системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Вибір методики оцінювання конкурентоспроможності підприємства полягає у виборі такої методики, яка б максимально враховувала особливості галузі: розкривала її сутність, ризики та обмеження, обґрунтовувала доцільність та можливість здійснення якісного оцінювання, з мінімальними витратами ресурсів та помилками, є важливим етапом оцінювання.

Оцінка конкурентоспроможності та ефективності управління конкурентоспроможністю служить відправною точкою для досягнення аграрним підприємством вищого рівня у конкурентному середовищі, дозволяючи задіяти відповідний функціонал процесу управління конкурентоспроможністю. Ця обставина визначає особливу роль оцінки конкурентоспроможності у структурі та у процесі управління конкурентоспроможністю підприємств будь-якої сфери. Оцінка конкурентоспроможності будь-якого господарюючого суб'єкта, зокрема й у аграрній сфері, виступає основою управління конкурентоспроможністю і необхідна для розробки стратегічних і тактичних управлінських рішень, що підвищують потенціал організації у конкурентній боротьбі. Висока актуальність даного питання, а також потреба у подальшому дослідженні теоретичних проблем визначили вибір теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань формування і розробки методів аналізу, визначення критеріїв оцінки економічної ефективності управління окремих підприємств знайшли відображення в роботах І. Бланка, В. Бочарова, Н. Бшарата, В. Леонтьєва, Г. Савицької, Р. Сайфуліна,

І. Сиротинської, Й. Шумпетера, О. Хазова, А. Шеремета, Н. Щербакової, В. Щербакова та інших авторів. Ґрунтовні наукові здобутки аналізу конкурентоспроможності зосереджені у роботах таких зарубіжних та вітчизняних науковців як Г. Азоєв, Л. Балабанова, І. Благу, А. Воронкова, А. Гальчинський, В. Геєць, У. Клекка, П. Кросбі, І. Мандель, Т. Мостенська, Ч. Мюллер, П. Осіпов, Л. Піддубна, С. Клименко, Т. Омеляненко, В. Пономаренко, В. Пересада, О. Пономарьова, М. Портер, Р. Фатхутдінов, Н. Хрущ, тощо.

Водночас, питання оцінки ефективності управління конкурентоспроможністю, в тому числі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств як підсистеми загальної системи управління підприємства і надалі залишається актуальним та потребує подальших додаткових досліджень, адже на результатах таких досліджень власниками та керівниками аграрного підприємства відбувається коригування стратегічних напрямів розвитку, визначаються оперативні заходи та дії.

Мета статті полягає у дослідженні методичного забезпечення оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, а також визначенні переваги, недоліків та особливостей існуючих методів оцінювання, необхідних вимог до якісних методів оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Задля забезпечення найбільшої точності та об'єктивності, ґрунтовності результатів оцінювання метод оцінювання повинен відповідати таким базовим принципам оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства:

- комплексність – полягає в тому, що результати оцінки конкурентоспроможності підприємства повинні поєднувати оцінку: ефективності його адаптації до умов функціонування, що змінюються; ступеня реалізації стратегічного потенціалу підприємства; конкурентних позицій підприємства щодо одного чи кількох конкурентів, які розглядаються як база порівняння;

- системність – полягає в тому, що основою для оцінки рівня конкурентоспроможності та розробки відповідних рекомендацій можуть виступати лише результати системного аналізу впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з урахуванням взаємозв'язків між факторами та викликаного ними синергетичного ефекту;

- об'єктивність – полягає в тому, що результати дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємства мають базуватися на повній та достовірній інформації про зовнішні та внутрішні умови його функціонування

та відображати реальні конкурентні позиції суб'єкта господарювання;

– динамічність – полягає в тому, що основним завданням дослідження конкурентоспроможності є не статична оцінка фактичних конкурентних позицій підприємства на конкретний момент часу, а прогнозування їх змін та розробка на цій основі ефективних управлінських рішень;

– безперервність – полягає в тому, що процес дослідження та оцінки конкурентоспроможності та змін її рівня повинен мати безперервний характер (через створення системи моніторингу ринку, факторів конкурентоспроможності, конкурентних позицій підприємства);

– оптимальність – полягає в тому, що об'єктом дослідження може бути як рівень конкурентоспроможності, а й рівень ефективності його досягнення. Це вимагає оцінки шляхів досягнення певних конкурентних позицій з урахуванням як прямих витрат, пов'язаних з реалізацією заходів щодо регулювання конкретного фактора, так і потенційних витрат на розвиток та підтримку конкурентної переваги у майбутньому [1].

Необхідність врахування в методиці оцінювання конкурентоспроможності та ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства всіх базових принципів виходить з того, що:

по-перше, такі принципи як безперервності та оптимальності характеризують безпосередньо вимоги до самого процесу проведення дослідження та оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства та ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства,

по-друге, такі принципи як комплексності, системності, об'єктивності та динамічності характеризують вимоги саме до методики оцінки конкурентоспроможності підприємства та ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства.

Водночас, здійснений нами та іншими науковцями аналіз цілого ряду різноманітних методів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства показав, що вони в переважній більшості відповідають лише декільком принципам. Це робить їх певною мірою суб'єктивними та не такими ґрунтовними, як того вимагають користувачі, що це негативно впливає на правильність управлінських рішень та інструментарію, до якого вдаються власники та керівники підприємств.

Крім цього, при виборі та розробці методики оцінки ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства важливо

враховувати безпосередньо особливості конкурентоспроможності підприємства та конкурентоспроможності продукції, які не лише суттєво відрізняються, а й значно впливають на результати оцінки, що не завжди враховується або залишається поза увагою науковців:

– оцінка конкурентоспроможності продукції може дати лише непряму та одномоментну характеристику конкурентоспроможності підприємства. Продукція може бути конкурентоспроможною лише у певний проміжок часу, і вона характеризує конкурентоспроможність підприємства саме у цей проміжок часу. Проте підприємство навіть за дуже міцному становищі продукції над ринком може бути цілком конкурентоспроможним і може виправити ситуацію, створивши новий товар. Отже, оцінкою конкурентоспроможності продукції чи послуги не можна замінити оцінку конкурентоспроможності самого підприємства;

– конкурентоспроможність підприємства оцінюється ним самим, а конкурентоспроможність продукції – споживачами;

– на відміну оцінки конкурентоспроможності продукції чи послуги як товару оцінку діяльності підприємства дає як і стільки споживач, як у разі порівняння різних товарів, скільки саме підприємство-виробник. Залежно від прибутковості він вирішує, чи вигідна йому продукція чи послуга для реалізації її як товару за вихідних умов;

– конкурентоспроможність продукції підприємства досліджується та оцінюється у тимчасовому інтервалі, що відповідає життєвому циклу даної продукції, а конкурентоспроможність підприємства – у тимчасовому інтервалі, що відповідає періоду функціонування підприємства;

– конкурентоспроможність продукції розглядається стосовно кожного її виду, а конкурентоспроможність підприємства повинна охоплювати весь перелік виробленої продукції, ефективність збуту та просування всієї продукції, виробничої діяльності підприємства та рівень фінансового стану підприємства [2].

Для будь-якого підприємства і особливо аграрного підприємства, зважаючи на особливості його діяльності, у боротьбі за завоювання певних сегментів конкурентного ринку, питання вибору правильної методики оцінювання конкурентоспроможності підприємства є необхідним і важливим елементом. Д. Волков зазначає, що «всі існуючі в практиці економіки та управління методи оцінки конкурентоспроможності різних об'єктів можна класифікувати за двома основними

критеріями: за ступенем об'єктивності (суб'єктивності) результатів оцінки, а також за підходом до оцінки – якісна або кількісна» [3]. Тому, для аграрного підприємства ключового значення набуває питання саме достовірності аналізу, його ґрунтовності та функціональної повноти, адже його результати є основою для прийняття відповідних управлінських рішень щодо визначення власного становища на ринку, об'єктивної кількісної та якісної оцінки, формування та управління конкурентними перевагами та можливостями, реалізації конкурентного потенціалу підприємства, обрання необхідного інструментарію керівництвом, тощо.

Обов'язковими чинниками, які мають бути також враховані в процесі вибору, є чинник часу та ресурсів (матеріальні, трудові, технічні, тощо), що необхідні для здійснення оцінки. Важливо також мати ґрунтовну інформацію з високим ступенем достовірності та мінімальними витратами ресурсів підприємства про:

- стан самого підприємства, його місце на конкурентному ринку та рівень конкурентоспроможності, слабкі та сильні сторони, які потребують додаткової уваги та відповідних дій з боку власників та менеджменту підприємства задля покращання власної конкурентної позиції, випередження конкурентів;

- стан основних конкурентів аграрного підприємства, їх слабкі та сильні сторони.

В науковій літературі на сьогодні підходи до оцінки конкурентоспроможності прийнято класифікувати за такими ознаками:

- 1) категорія організації;
- 2) тип методу оцінки;
- 3) особливості розрахунків показників конкурентоспроможності;
- 4) можливості прогнозування конкурентоспроможності;
- 5) фактори, що враховуються конкурентоспроможністю;
- 6) застосування вагомості показників;
- 7) трудомісткість розрахунків та критерії конкурентоспроможності [4, с. 53].

Ю. Іванов, А. Тищенко, Н. Дробітько та О. Абрамова вважають, що всі методи, які на сьогодні активно застосовуються для оцінювання рівня та стану конкурентоспроможності підприємства, можуть бути об'єднані у такі групи:

- методи, що базуються на аналізі порівняльних переваг;

- методи, засновані на теорії рівноваги фірми та галузі;

- методи, що ґрунтуються на теорії якості товару;

- методи, що побудовані на основі теорії ефективної конкуренції;

- метод, що ґрунтується на теорії мультиплікатора;

- метод визначення позиції у конкуренції з погляду стратегічний потенціал підприємства;

- методи, що базуються на порівнянні з еталоном;

- матричні методи оцінки конкурентоспроможності;

- інтегральний метод [5].

Л. Костюк пропонує всі методи оцінки конкурентоспроможності можна поділити на п'ять груп: методи оцінки ринкової частки; матричні методи; методи засновані на теорії ефективної конкуренції; методи засновані на теорії якості товару; інтегральні способи [6].

На нашу думку, до найбільш відомих та використовуваних методів оцінки конкурентоспроможності аграрного підприємства необхідно виділити наступні:

- графічні методи – ґрунтуються на «багатокутнику конкурентоспроможності» або «радіальній діаграмі конкурентоспроможності»;

- матричні методи цільового ринку – базуються на використанні матриць – таблиць, впорядкованих рядками та стовпцями елементів. Дозволяють провести аналіз окремих аспектів діяльності підприємства, середовища функціонування, ринкової позиції та визначити основні напрямки розвитку;

- індексні методи – передбачають поетапну реалізацію. Базою для порівняння можуть виступати галузеві показники, показники підприємства-лідера або ретроспективні показники оцінюваного підприємства;

- аналітичні методи – базуються на здійсненні розрахунково-аналітичних операцій із вхідними даними;

- методи на основі визначення інтегральної оцінки конкурентоспроможності підприємств;

- комплексні методи – орієнтовані на аналіз всього спектра найважливіших параметрів функціонування підприємства.

Аналіз більшості методик оцінки конкурентоспроможності підприємства дозволяє зробити висновок про їх переважний акцент на виявлення індикаторів, що визначають конкурентоспроможність підприємства, та використання якомога більшої кількості різних, в основному, кількісних показників. Проте, лише кількісні показники що неспроможні бути визначальними, бо залежно від становища над ринком, де функціонує дане підприємство, одні показники може бути

домінуючими нині, але в іншому ринку, визначальними можуть бути інші. Яким би не був великим перелік показників, все одно не буде вичерпним, а якщо показників буде незначна кількість то, і заснована на невеликій кількості оцінка конкурентоспроможності підприємства буде неповною, що підтверджує складність і важливість визначення методики оцінки конкурентоспроможності підприємства [7].

За результатами вивчення сучасних тенденцій розвитку факторів конкурентоспроможності Г. Прахова прийшла до висновку, що ключовими характеристиками підприємств-лідерів, які забезпечують їм конкурентні переваги, є:

- наявність власної ринкової ніші;
- контроль та підтримання високої якості;
- інновації; партнерство;
- швидкість дій, мобільність до кон'юнктури ринку, що змінюється;
- кваліфікація персоналу;
- міжнародна діяльність;
- мінімальна величина підприємств [8].

Що стосується методів оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства, то тут необхідно виділити наступні, які побудовані на базі методів оцінки конкурентоспроможності підприємств:

– оцінка управління конкурентоспроможністю організації щодо фірм-конкурентів – передбачає збір інформації про фірми конкурентів, оцінка інформації за шкалою, побудова піраміди-багатокутника конкурентоспроможності. Серед основних переваг даного методу слід виділити можливість визначення слабких місць в управлінні конкурентоспроможністю підприємством. Основним недоліком методу є істотна залежність точності оцінки від повноти та достовірності зібраної інформації [9];

– оцінка якості системи управління організації у сфері конкурентоспроможності – передбачає визначення вагомості факторів якості системи управління, рівня якості системи управління. Серед основних переваг даного методу – відповідність вимогам комплексності та системності. Основним недоліком методу є можливість застосування результатів лише для розробки комплексної програми, але не для програми підвищення рівня конкурентоспроможності [10];

– оцінка організаційно-управлінської ефективності системи управління конкурентоспроможністю – передбачає оцінку елементів різних підсистем, розрахунок узагальнюючих показників ефективності системи

різним підсистемам, визначення інтегрального показника системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Серед основних переваг даного методу слід виділити його відповідність вимогам комплексності та системності, можливість визначення проблем у конкретній підсистемі. Основним недоліком методу є вузькість наявної шкали бальних оцінок (від 0 до 3) [11];

– оцінка, що базується на теорії ефективної конкуренції, основу якої складають критерії, що визначають характер конкуренції на ринку та ефективною вважається тільки така конкуренція, яка заснована на зниженні витрат виробництва та підвищення якості продукції за рахунок ефективного використання технічних, організаційних та управлінських ресурсів, а самі критерії ґрунтуються на дослідженнях взаємозалежності між ринковою структурою, поведінкою підприємства на ринку та функціонуванням ринку. Даний метод передбачає оцінку конкурентоспроможності підприємства та ефективності управління конкурентоспроможністю на основі семи групових показників, які включають 27 показників. На основі визначається інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства. За такими ж показниками оцінюються інші підприємства, які діють на даному ринку і є конкурентами. У результаті підприємства отримують порівняні індикатори, і можуть визначити рівень своєї конкурентоспроможності або уточнити, в якому положенні вони перебувають у досліджуваному періоді, і які заходи слід вжити насамперед [7]. У зв'язку з тим, що кожен із цих показників має різну ступінь важливості для розрахунку коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства, експертним шляхом розробили коефіцієнти вагомості критеріїв. Також цей метод розглядає всі важливі аспекти господарської діяльності підприємства, виключає дублювання показників та дозволяє оперативно та об'єктивно отримати повну картину становища підприємства на конкурентному ринку.

До найбільш загальних недоліків та особливостей методів оцінювання слід віднести такі:

– кожен з методів оцінювання має свої обмеження, переваги та недоліки, що зводиться інколи до суб'єктивності та умовності оцінки і впливає на результат оцінювання, а в подальшому і на прийняті на підставі оцінки рішення;

– складності створення вичерпного переліку факторів для аналізу, через що кожен з методів оцінювання має, як правило, свій власний, спеціальний, унікальний набір

факторів, аналізованих змінних та показників;

– неможливість порівняння з підприємствами-конкурентами через їх постійну диверсифікацію, нечітке визначення меж того чи іншого ринку;

– в процесі оцінювання оцінювачами, як правило, використовується такий інструментарій як складання матриць, порівняльних таблиць, проведення експертних оцінок, тощо.

Уникнути зазначених та інших недоліків можливо за допомогою обрання такого методу, який би відповідав більшості базових принципів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, застосовувався в комплексі з іншими методами, враховував кількісні та якісні показники в процесі оцінювання, тощо.

Висновки. На сьогодні не існує якогось універсального, загальновизнаного методу оцінювання конкурентоспроможності, який би максимально задовольняв потреби всіх

споживачів даного продукту. Велика ж різноманітність існуючих методів оцінювання, які довели свою ефективність, та нових методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства та ефективності управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства (на сьогодні в економічній літературі нараховується понад 100 методів оцінювання і понад 300 різноманітних показників) дозволяє кожному конкретному підприємству обрати найбільш ефективний та оптимальний метод оцінювання, який би максимально задовольняв їх потреби та враховував особливості діяльності. При цьому, кожен з методів оцінювання має як переваги, так і недоліки, які обумовлюють дуже обмежені можливості їх практичного застосування. Отримати ж найкращих результатів від оцінювання можливо досягти шляхом об'єднання кількох методів, які б сукупності враховували більшість базових принципів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Клименко С.М., Омеляненко Т.В., Барабась Д.О., Дуброва О.С., Вакуленко А.В. Управление конкурентоспособностью предприятия : учеб. пособие. Київ : КНЕУ. 2008. 520 с.
2. Ильина И. Управление конкурентоспособностью предприятий сферы обслуживания и оказания услуг как элемент инновационного развития. *Экономический анализ: теория и практика*. 2012. № 10 (265). С. 27–34.
3. Волков Д.В. Оценка конкурентоспособности предприятия: теоретико-методологические подходы. *Вести высших учебных заведений Черноморья*. 2010. № 1 (19). С. 96–100.
4. Баян К.С. Методы оценки конкурентоспособности предприятия: общетеоретический аспект. *Инфраструктурные отрасли экономики : проблемы и перспективы развития*. 2017. № 8. С. 46–58.
5. Иванов Ю.Б., Тищенко А.Н., Дробитько Н.А., Абрамова О.С. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия : Научное издание. Харьков : ХГЭУ, 2004. 256 с.
6. Костюк Л.А. Теоретичні та методичні засади оцінки конкурентоспроможності. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. (Економічні науки)*. 2012. Випуск 2. С. 22–30.
7. Шогенов Т.М. Повышение конкурентоспособности предприятий АПК региона на основе формирования интегрированных структур. Диссер. на зв. канд. экон. наук специальность 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством. Нальчик, 2016. 160 с.
8. Прахова Г.С. Современные факторы конкурентоспособности предприятий. Ставрополь : Изд-во Северо-Кавказского государственного технического университета, 2005. 180 с.
9. Мишин Ю.В. Уровни конкурентоспособности фирмы. URL: <http://www.vector-study.ru/store/pdf/30/30-080.pdf> (дата звернення: 14.11.2021).
10. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации : учеб. Москва : Маркет ДС, 2008. 432 с.
11. Шилова Е.В., Третьякова Е.А. Оценка системы управления конкурентоспособностью фармацевтических предприятий. *Российское предпринимательство*. 2011. № 7. С. 117–122.

References:

1. Klimenko, S.M., Omelyanenko, T.V., Barabas, D.O., Dubrova, O.S., Vakulenko, A.V. (2008) *Upravlenye konkurentosposobnostiu predpriyatiya: ucheb. posobyie* [Management of enterprise competitiveness: textbook. Allowance]. Kyiv: KNEU, 520 p.
2. Ilyina, I. (2012) *Upravlenye konkurentosposobnosti predpriyati sferi obsluzhyvaniya y okazaniya uslug kak element ynnovatsyonnoho razvytiya* [Management of competitiveness of enterprises in the field of service and provision of services as an element of innovative development]. *Economic analysis: theory and practice*, vol. 10 (265), pp. 27–34.

3. Volkov, D.V. (2010) Otsenka konkurentosposobnosti predpriyatiya: teoretyko-metodolohycheskye podkhodi [Assessment of the competitiveness of the enterprise: theoretical and methodological approaches]. *Vesty vnsshykh uchebnikh zavedenyi Chernozemia*, vol. 1 (19), pp. 96–100.
4. Balyan, K.S. (2017) Metodi otsenky konkurentosposobnosti predpriyatiya: obshcheteoretycheskyi aspekt [Methods of assessing the competitiveness of the enterprise: general theoretical aspect] *Ynfrastrukturne otrasly ekonomyky: problemi y perspektvy razvytyia*, vol. 8, pp. 46–58.
5. Ivanov, Yu.B., Tishchenko, A.N., Drobitko, N.A., Abramova, O.S. (2004) Konkurentosposobnost predpriyatiya: otsenka, dyahnostyka, stratehiya: Nauchnoe yzdanye [Competitiveness of the enterprise: assessment, diagnosis, strategy: Scientific publication]. Kharkiv: HGEU. 256 p.
6. Kostyuk, L.A. (2012) Teoretychni ta metodychni zasady otsinky konkurentospromozhnosti [Theoretical and methodological principles of competitiveness assessment]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. (Ekonomichni nauky)*, vol. 2, pp. 22–30.
7. Shogenov, T.M. (2016) Improving the competitiveness of agricultural enterprises in the region through the formation of integrated structures. Diss. on zv. Cand. econ. Sciences specialty 08.00.05 – Economics and management of the national economy. Nalchik [Povysheniye konkurentosposobnosti predpriyatiy APK rehyona na osnove formyrovaniya yntehyrovannykh struktur. Dysser. na zv. kand. ekon. nauk spetsyalnost 08.00.05 – Ekonomika y upravleniye narodnym khoziaistvom]. Nalchik, 160 p.
8. Prahova, G.S. (2005) Sovremennie faktori konkurentosposobnosti predpriyatiy [Modern factors of enterprise competitiveness]. Stavropol: Yzd-vo Severo-Kavkazskogo gosudarstvennoho tekhnicheskogo unyversyteta, 180 p.
9. Mishin, Yu.V. (2018) Urovny konkurentosposobnosti fyrmi [Levels of competitiveness of the firm]. Access mode: <http://www.vector-study.ru/store/pdf/30/30-080.pdf> (access date: 14.11.2021).
10. Fatkhutdinov, R.A. (2008) Upravleniye konkurentosposobnostiu orhanyzatsyy: ucheb [Management of competitiveness of the organization: textbook]. Moskva: Market DS. 432 p.
11. Shilova, E.V., Tretyakova, E.A. (2011) Otsenka systemy upravleniya konkurentosposobnostiu farmatsevticheskikh predpriyatiy [Evaluation of the competitiveness management system of pharmaceutical companies]. *Russian entrepreneurship*, vol. 7, pp. 117–122.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-8>
УДК 331.101.386

Лобач А. М.

начальник відділу кадрів Філії «Будівельно-монтажна фірма
«Укргазпромбуд» АТ «Укртрансгаз»

Скриль В. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4064-8146>

Лобач Д. А.

студент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Lobach Anatolii

Branch “Construction Division Ukgazprombud”
of Joint Stock Company Ukrtransgaz

Skryl Vitaliia

PhD (Economics), Associate Professor,
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”

Lobach Danylo

Student,
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТА УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

TRANSFORMATION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF PRODUCTION ENTERPRISE PERSONNEL

В роботі розкривається важливість ефективності управління персоналу виробничого підприємства. Систематизовано функції керівників усієї вертикалі управління виробничого підприємства БМФ «Укргазпромбуд». Розроблено Регламент організації періодичної, щомісячної постановки завдань та оцінювання ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку персоналу БМФ «Укргазпромбуд». Наведено пошагову послідовність здійснення процесу оцінювання ефективності роботи працівників. Представлена градація оцінювання ефективності роботи працівників з детальним описом шкали оцінювання. Проведено апробація запропонованої методики оцінювання ефективності персоналу на БМФ «Укргазпромбуд» та наведено результати анонімного опитування ефективності впровадженого проекту щомісячного оцінювання ефективності роботи працівників.

Ключові слова: трансформація, персонал, мотивація, управління, розвиток персоналу.

The efficiency of any enterprise is largely determined by the level of compliance of its employees with jobs, as this condition is crucial in achieving the goals of its development. The degree of compliance of employees with the requirements of their jobs can be identified in the evaluation process, which is one of the leading functions of personnel management. The need and importance of staff appraisal is growing many times over in the current conditions of market transformation of Ukraine's economy. The transition of Ukrainian enterprises to the market has put

employers in front of the need to optimize the quality and number of staff following the reorganization of the structure of jobs. Analysis of people's behavior (activity), assessment of their business and personal traits are becoming one of the main areas of national management, without which it is impossible to ensure the effective functioning of the most valuable production resource – human. Current trends in human resources development are as follows: increasing demand for skilled labor, and hence increasing the price of labor services that it creates; significant strengthening of the role of the human factor in the production of the enterprise; transition to strategic management of the enterprise which demands high creative return from each employee. Under these conditions, managers are faced with such priority tasks as: the best use of employee skills to achieve business goals; achieving the fullest useful return and at the same time the highest level of staff motivation to work. Another trend in the modern development of enterprises is the rapid change of the external environment, hence the need for constant harmonization of qualitative and quantitative characteristics of staff with new requirements. The appropriate response of enterprises to these trends in human resources development should be increased attention to the development and implementation of effective systems of personnel evaluation. Therefore, the author's method of evaluating the effectiveness of the company's staff with explanations and evaluation criteria is presented. Approbation of the proposed methods was carried out at Branch "Konstruktion Division Ukrzazprombud", the results of which indicate a high level of efficiency of the implemented project.

Keywords: transformation, personnel, motivation, management, personnel development.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку, що характеризуються суттєвими змінами та невизначеністю, для утримання своїх конкурентних позицій на ринку, підприємствам потрібно постійно трансформуватися. Як показує досвід провідних країн світу та Європи найбільші перетворення спостерігаються в зміні пріоритетів в управлінській діяльності підприємств. Найголовніші трансформаційні процеси відбуваються в організаційній структурі управління та оптимізації штатної чисельності працівників підприємств. Адже метою управління персоналом є підвищення ефективності роботи підприємства через управління людьми. Тому сьогодні однією з актуальних проблем для менеджменту виробничих підприємств є забезпечення виконання виробничих програм та формування команди високоефективних, вмотивованих і злагоджених менеджерів і фахівців, які мають високий професійний і особистісний рівень компетентностей, володіють сучасними методами роботи, особистою відповідальністю з високим рівнем співпраці у досягненні спільної корпоративної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика знайшла своє вирішення у працях багатьох працях вітчизняних і зарубіжних учених. Загальні проблеми управління персоналом вивчаються в роботах М. Armstrong [1], G. Dessler [2], А.Я. Кібанова [3], О.П. Єгоршина [4] та ін. Окремі аспекти визначення ефективності управління персоналом на рівні організації висвітлені в роботах D. Parmenter [5], Ю.Г. Одегова [6], І.Б. Швець [7], Шубалий О.М. [8], Рудь Н.Т. [9], та ін.

Мета статті є формування шляхів оперативного управління ефективністю діяльності персоналу задіяного в роботі апарату управління виробничого підприємства, що відповідають сучасним вимогам, забезпечують реалізацію поставлених цілей і сприяють підвищенню ефективності роботи працівників.

Виклад основного матеріалу. Успішна діяльність виробничого підприємства є виконання річної виробничої програми за затвердженими планами, постійною робота із зменшенням операційних витрат і забезпеченням безбитковості виробництва, що дає можливість отримати позитивних бізнес результати. Це безпосередньо пов'язане з чітким плануванням діяльності підприємства, зокрема у роботі з персоналом, оскільки людський капітал є надважливим і головним ресурсом для бізнесу.

Завдання формування або вдосконалення системи управління персоналом на сучасних вітчизняних підприємствах набуває особливої ваги в теперішніх складних умовах економічного розвитку країни та окремих суб'єктів господарювання на різних рівнях управління. Вирішувати її потрібно своєчасно, комплексно та на основі врахування провідного зарубіжного досвіду у цій сфері [9, с. 6].

Менеджменту підприємства необхідно зосередитися на забезпечення бізнесу високоякісним та раціональним формуванням кадрового потенціалу, його ефективним використанням, мотивацією та утримання, постійним професійним і особистісним розвитком персоналу, за допомогою інноваційних підходів, інструментів і методів управління персоналом та сучасного менеджменту.

Успішна бізнес діяльність будь-якого підприємства залежить також від управлінських рішень менеджменту підприємства на всіх рівнях. Основна задача керівника – прийняття рішень та втілення його в життя. Чим ефективніше рішення, тим ймовірність успіху проекту підвищується. Крім того, чим вищий рівень керівництва, яке приймає рішення, тим більші його можливості та особиста відповідальність за управлінські рішення.

При цьому треба зважати, що не можливо передбачити достовірно, яким чином будуть розвиватися ринки та технології, що будуть

змінювати напрями діяльності підприємства, головне, щоб персонал, насамперед управлінський, став основою адаптивної політики в періоді змін і невизначеності. Саме тому, на сьогодні для подолання викликів та втримання конкурентних позицій, необхідно сформувати такий склад персоналу, який би не зупинявся на досягнутому, а постійно шукав можливості для розвитку організації та водночас свого особистого розвитку. Необхідно забезпечити управління розвитком персоналу, особливо керівного складу – це надасть змогу розширити їх компетентність, їх конкурентоспроможність, що є взаємовигідно як для менеджерів, так і для підприємства загалом [9, с. 58].

На кожному підприємстві, установі, організації необхідно створити певні умови, які б забезпечили та спонукали як до особистого розвитку персоналу, так і всього колективу в цілому. Враховуючи дане положення, авторами було здійснено розробку Регламенту організації періодичної, щомісячної постановки завдань та оцінювання ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку персоналу БМФ «Укргазпромбуд». Окрім Регламенту, управління персоналом БМФ «Укргазпромбуд» здійснюється Правилами внутрішнього трудового розпорядку Товариства та Кодексом корпоративної етики Товариства. У правилах внутрішнього трудового розпорядку Товариства на керівників покладені обов'язки щодо розвитку персоналу; забезпечення матеріальної і моральної зацікавленості працівників в результатах їхньої особистої праці; контролі дотримання трудової і виробничої дисципліни та ін.

У Кодексі корпоративної етики Товариства у принципах взаємодії щодо взаємовідносинах з працівниками зазначено, зокрема: запроваджує і розвиває систему навчання, мотивації, оцінки їхнього потенціалу, реалізує всі можливості для підвищення кваліфікації, професійного зростання, ефективної роботи. Також, Товариство підтримує ввічливі та коректні відносини між колегами, атмосферу співпраці, взаєморозуміння та стабільності, обміну досвідом та інформацією, командну роботу для досягнення найкращого результату [10, с. 18].

Отже, керівник вищого рівня Товариства розробляє довгострокову стратегію розвитку та діяльності компанії, виходячи з затверджених візій, корпоративних цілей та напрямків роботи, на період 3-5 років. Визначає щорічні індивідуальні цілі та ключові результати (ЦКР), згідно Порядку встановлення та оцінки індивідуальних цілей та ключових

результатів Товариства. Далі цілі каскадуються, декомпозиціюються та делегуються по вертикалі управління керівникам, а потім – до рівня виконавців підлеглим працівникам, забезпечуючи ефективне управління компанією. Ми повинні розуміти, що ціль – це те, до чого ми прагнемо, а ключові результати – це те, завдяки чому досягатиметься ціль.

Менеджери середньої ланки та лінійні керівники – начальники виробничих управлінь, відділів та груп підприємства повинні сформувати актуальні, зрозумілі задачі (цілі), з їх чітким розподілом між виконавцями та роз'ясненням очікуваного результату, делегувати завдання на основі індивідуальних цілей та ключових результатів підпорядкованим працівниками, забезпечити управління ефективності персоналу, контроль ефективної та злагодженої роботи своєї команди.

При цьому необхідно пам'ятати, що на мотивацію і лояльність підлеглих впливає відношення керівника і стиль його управління. Причини неефективності співробітників пов'язані з помилками в управлінні, а також з проблемами комунікації, тобто відсутністю чіткої постановки задачі й зворотного зв'язку за результатами виконання завдань [11, с. 200–201].

Необхідно розуміти, що мотивація – комплекс матеріальних і нематеріальних стимулів (факторів і дій для коректування трудової поведінки працівників), які забезпечують якісну й результативну працю персоналу, залучення в компанію найбільш талановитих і високопрофесійних фахівців та утримання їх. Задача мотивації – створити такі умови, щоб працівник хотів краще працювати.

Важливо керуватися наступними основними критеріями мотивації співробітників у процесі постановки цілей і задач:

1. Контроль без страху. Ціль контролю – не «наказати», а оцінити: ефективність, актуальність і обґрунтованість поставленої задачі та проміжні результати або виконання задачі з точки зору відхилень.

2. Лідерство. Наявність лідера колектив працює злагоджено, оскільки знаходиться в стані стабільності й впевненості в роботі, знає про підтримку, вбачає чіткість цілей, і в такому випадку виконує виробничі задачі успішно. Саме лідери «заражають» співробітників ідеями.

3. Особисте спілкування. Саме у особистому спілкуванні можете дізнатися про невикористані можливості в організації, про проблемні місця в процесах, зрозуміти сильні і слабкі сторони своїх підлеглих, дізнатися про їх особливості і особисті амбіції [12, с. 34-52].

Актуальність вивчення проблеми трансформації організаційної структури та управління ефективності персоналу посилюється наявністю наступних суперечностей:

- між вимогами менеджменту Товариства та Філії до роботи персоналу, здатного швидко адаптуватися до змін у виробництві, самостійно брати на себе відповідальність за пошук вирішення проблем, забезпечувати достатній професійний рівень знань та компетентностей;

- між рівнем відповідального ставлення до роботи працівників, раціонального використання ними наявних ресурсів, фінансової винагороди за виконану роботу, їх мотивацію і залученість, постійний професійний і особистісний розвиток і наявними можливостями менеджменту Товариства та Філії у забезпеченні високих показників бізнес-процесів.

У міжнародній практиці застосовується система управління ефективністю – Performance Management. Вона дозволяє систематизувати процес управління завдяки визначенню цілей, дає можливість провести оцінку ефективності роботи співробітників, орієнтують на результат, призводять до підвищення продуктивності компанії й бізнесу в цілому. При цьому велика увага акцентується на підвищенні ролі керівника у наданні підтримки співробітників у виконанні встановлених цілей [13, с. 90].

Слушною є також думка Кожевнікової Т. Ю. [14], яка вважає, що організацію мотивування підпорядкованих працівників та надання їм зворотнього зв'язку, відіграє саме менеджмент компанії й особлива роль у цьому лежить на лінійних керівниках.

Водночас, підрозділ по роботі з персоналом (HR) повинен забезпечити розробку, впровадження, консультування та організацію управління ефективністю персоналу, зокрема його оцінювання.

Тому необхідний дієвий, єдиний і зрозумілий для менеджерів і персоналу (керівникам та працівникам) підприємства інструмент оперативного управління ефективністю діяльності персоналу через постановку періодичних завдань, з об'єктивним, зваженим, відповідним та аргументованим процесом оцінювання виконання. Цей процес повинен давати можливість у подальшому корегувати поведінку працівників, їх відношення до роботи, розвиток, залученість, причетність та лояльність.

З урахуванням вищезазначеного на БМФ «Укргазпромбуд» був розроблений та запроваджений процес оперативного управління ефективністю діяльності персоналу через періодичну, щомісячну постановку завдань

та оцінювання ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку персоналу (далі – щомісячне оцінювання) по відділах/групах апарату управління та корпоративних функціях підприємства.

Даний проект було розроблено за наступними принципами:

1. Працівникам на початку періоду (місяць) встановлюються завдання (цілі), які пов'язані з цілями їх безпосереднього керівника і завданнями підрозділу та підприємства.

2. Встановлюються якісні показники ефективності KPI (Key Performance Indicators) для працівників, які працюють у апараті управління та корпоративних функціях підприємства.

3. Забезпечується періодичне оцінювання виконання завдань, досягнення цілей.

4. Проводиться моніторинг виконання завдань і позитивний зворотній зв'язок з працівниками.

Даний процес проводиться за зразком процесу періодичного оцінювання результативності співробітників у виконанні поставлених їм завдань (цілей) – Performance Review. Основна ціль Performance Review – постійний із регулярною періодичністю оцінювати результати роботи й поведінки співробітників керівником. При цьому підтримувати успіхи працівників за допомогою постановки чітких завдань, постійна поточна підтримка, розвиток професійних і особистісних компетентностей підпорядкованих працівників та заохочення досягнень. При цьому оцінка досягнень і компетенцій на регулярній основі дозволяє керівнику і його підлеглому частіше й системно обмінюватися зворотнім зв'язком, корегувати цілі й поведінку на наступний період. А в загальні – досягати більшого ступеня виконання цілей і задач (користь для компанії), заохочувати кожного в залежності від його досягнень (користь для співробітника) [15, с. 26-38].

Відповідно до Регламенту організації періодичної, щомісячної постановки завдань та оцінювання ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку персоналу запровадженого процесу оперативного управління ефективністю діяльності персоналу, до цього процесу залучені керівники та підпорядковані працівники (професіонали, фахівці та службовці) відділів/груп апарату управління та корпоративних функціях підприємства.

Інструментом щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників Філії є Таблиця оцінювання (табл. 1), яку заповнює безпосередній керівник підпорядкованого працівника.

Таблиця 1

Таблиця оцінювання періодичної, щомісячної постановки завдань та ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку підпорядкованих працівників (по відділу/групі та корпоративній функції)
 _____ інженера відділу _____ БМФ «Укргазпромбуд» (на _____ 202X)

№	напрямки діяльності щомісячного оцінювання	завдання щомісячного оцінювання, згідно напрямку діяльності	наявність зауважень, виявлених помилок	відміне виконання	оцінювання керівника, % (від 0 до 100%)	вага завдань, %	Остаточне оцінювання виконання завдань, з урахуванням ваги та оцінювання керівника, %
1	Виконання доручених (делегованих) завдань конкретного етапу проекту (програми, плану, наказу тощо) у цьому звітному періоді, поставлених безпосереднім керівником, консультування та моніторинг їх впровадження, згідно плану діяльності підрозділу та посадових обов'язків, які необхідно виконати на 100% у цьому періоді.	завдання щомісячного оцінювання визначається керівником за відповідними напрямками діяльності підрозділу на конкретний місяць				30	
2	Розвиток професійних і особистісних навичок, використання набутих знань, інструментів та методів (проходження навчання, участь у тренінгу, семінарі чи вебінарі, читання професійної літератури та статей, опрацювання нових нормативних документів тощо, в.ч. за своєю ініціативою), які необхідно виконати на 100% у цьому періоді, якщо завдання поставлене керівником.	завдання щомісячного оцінювання визначається керівником за відповідними напрямками діяльності підрозділу на конкретний місяць				10	
3	Дотримання термінів виконання завдань та доручень, достовірність і правильність оформлення документів, звітів (виконавська дисципліна)	вчасність, достовірність і правильність оформлення документів, звітів та повному обсязі виконання поставлених завдань і доручень, надання зворотнього зв'язку				30	
4	Економне використання ресурсів при виконанні завдань, заходи щодо зменшення таких витрат (робочого часу, фінансів, матеріалів)	заощадливе використання робочого часу, фінансів, матеріалів (ГСМ, енергетичні ресурси тощо), дотримання графіку роботи, відсутність запізнення та відсутність на робочому місці без поважних причин, попередження про можливу затримку.				20	
5	Відповідність поведінковим характеристикам працівника Компанії: дотримання Правил внутрішнього трудового розпорядку, Кодексу корпоративної етики та Антикорупційної програми, інших вимог та положень діючих наказів щодо безпеки, карантинних обмежень тощо.	дотримання діючих нормативних актів, наказів, положень, правил, вимог та обмежень при виконанні свої професійних обов'язків, не допущення порушень				10	
	Загальний бал						%

Щомісячне оцінювання підпорядкованих працівників організовується керівником відділу (групи) у два етапи:

1) письмова постановка керівником завдань по 5 напрямках для Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників за відповідними напрямками діяльності підрозділу, з оформленням Таблиці оцінювання;

2) персональне оцінювання керівником виконання завдань, доведених працівникам у частині Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників за попередній звітний період, з письмовим оформленням Таблиці оцінювання.

Керівник визначає (формує) перше та друге завдання у Таблиці оцінювання підпорядкованим працівникам за відповідними напрямками діяльності підрозділу на конкретний місяць. Завдання повинні бути конкретними, чітко визначеним, вимірними, досяжними, актуальними на даний момент та обмежені в часі (місяцем) і які необхідно виконати працівнику на 100%. Інші завдання Таблиці оцінювання є сформовані й залишаються постійними.

Керівник забезпечує письмову постановку завдань для Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників за відповідними напрямками діяльності підрозділу на наступний місяць, з оформленням Таблиці оцінювання, яка потім видається працівникові з роз'ясненням суті поставлених завдань.

Керівник забезпечує персональне оцінювання виконання завдань доведених працівникам у частині Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників за попередній звітний період, з відповідним письмовим оформленням Таблиці оцінювання. Копія підписана керівником Таблиця оцінювання видається працівникові, з подальшим обговоренням його результатів діяльності. Важливо надати працівникові позитивний зворотній зв'язок: обговорити його результати, досягнення і проблемні питання, завдання на майбутній період.

При цьому, керівник при оцінюванні підпорядкованих працівників після звітного місяця, заповнює Таблицю оцінювання на основі проведеної ними роботи за напрямком, з обов'язковим заповненням усіх стовпчиків таблиці. Так наприклад, по кожному завданні у стовпчику «Наявність зауважень, виявлених помилок»: якщо є зауваження – вказати коротко, які саме, для усунення їх у подальшій роботі; якщо не має зауважень – зазначити «Зауваження відсутні». Аналогічно заповнюються по кожному завданні стовпчик «Відмінне виконання», – якщо є можливість

відзначити дії працівника, то необхідно написати конкретно, за яку саме роботу, дії чи поведінку.

Керівник визначається з Щомісячним оцінюванням підпорядкованих працівників у залежності від виконаної ними роботи, дій чи поведінки (фактичне виконання за оцінюванням керівника, може бути від 0 до 100%) з урахуванням такого підходу оцінювання:

«Відмінне виконання» діапазон від 91% до 100%.

від 95% до 100% – завдання виконано, завчасно, без зауважень, у терміни, навіть без контролю зі сторони керівника. Отримано позитивний відгук; виконане завдання сприяло виконати проекту швидше; працівник розпочав нове завдання або ще й допоміг іншому.

від 91% до 95% – завдання виконано, завчасно, без зауважень, у терміни, навіть без контролю зі сторони керівника.

91% – завдання виконано, без зауважень, у терміни, повноцінно, без зайвих зусиль, «рівно».

«Добре виконання» діапазон від 81% до 90%.

від 85% до 90% – завдання виконано, є незначне зауваження або помилка, працівник самостійно вирішив проблему, виконав завдання без втручання керівника.

від 81% до 85% – завдання виконано, є незначне зауваження або помилка, було потрібне незначне (епізодичне) втручання керівника для роз'яснення завдання, корегування дій працівника та підказок для виконання завдання.

81% – завдання виконано, є незначне зауваження або помилка, було потрібне повноцінне втручання керівника для роз'яснення завдання, корегування дій працівника та підказок для виконання завдання.

«Посереднє виконання» діапазон від 71% до 80%.

від 75% до 80% – завдання виконано на середньому рівні, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання. Працівник приклав зусилля, розібрався самостійно й зрозумів суть проблеми, у подальшому зможе самостійно виконувати подібні завдання без помилок.

від 71% до 75% – завдання виконано на середньому рівні, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання.

71% – завдання виконано на середньому рівні, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання. Потрібна повторна допомога у тотожному завданні.

«Слабке виконання» діапазон від 61% до 70%.

від 65% до 70% – завдання виконано не повністю, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання. Працівник зрозумів суть проблеми, ініціює додаткове навчання, бажає доробити завдання у новому періоді.

від 61% до 65% – завдання виконано не повністю, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання. Але навіть після допомоги працівник не зрозумів суть проблеми.

61% – завдання виконано не повністю, є значні зауваження або помилки, було потрібне повноцінне втручання керівника для виконання завдання. Зауваження не почуто, помилки не виправлено, не зрозумів суть проблеми.

«Відсутнє виконання» діапазон від 0% до 60%.

від 40% до 60% – завдання не виконано, робота не проводилась за об'єктивних причин. Максимальне втручання керівника для вирішення проблеми. Завдання передано іншому виконавцю, працівник набуває необхідних знань і навиків як помічник нового виконавця).

від 20% до 40% – завдання не виконано, робота не проводилась за об'єктивних причин та суб'єктивних причин (працівник не здатний виконати завдання, бо відсутнє бажання, брак знань і навиків). Максимальне втручання керівника для вирішення проблеми. Завдання передано на виконання іншому працівнику.

0% – завдання не виконано, робота не проводилась. Максимальне втручання керівника для вирішення проблеми. Завдання передано на виконання іншому працівнику.

Керівник розраховує та виставляє оцінювання по кожному завданню Щомісячного оцінювання за формулою «Остаточне оцінювання виконання завдання, з урахуванням ваги та оцінювання керівника, %» за наступною формулою:

$$\frac{\text{Остаточне оцінювання виконання завдання, \%}}{100\%} = \frac{\text{Оцінювання керівника (\%)} \times \text{Вага завдання (\%)}}{100\%}$$

Керівник підводить підсумок Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників: усі результати «Остаточне оцінювання виконання завдання, з урахуванням ваги та оцінювання керівника, %» підсумовуються й внизу Таблиці оцінювання проставляється загальний бал щомісячного оцінювання підпорядкованого працівника.

Керівник формує на основі Щомісячного оцінювання Інформацію про щомісячне оцінювання підпорядкованих працівників (табл. 2), де зазначено зведені остаточні результати Щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників їх відповідний загальний бал та середнє значення остаточного оцінювання виконання завдань по відділу, групі, корпоративній функції.

Відділ кадрів, на основі отриманих від керівників табл. 1 і табл. 2, складає Зведену інформацію про щомісячне оцінювання підпорядкованих працівників за відповідний період оцінювання по відділах, групах та корпоративних функціях Філії (табл. 3), де зазначено загальний бал та середній бал щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників по відділу, групі, корпоративній функції за відповідний період.

Відділ кадрів визначений відповідальним підрозділом за управління ефективністю діяльності персоналу та з питань організації періодичної, щомісячної постановки завдань та оцінювання ефективності роботи, виконавської дисципліни та професійного розвитку персоналу Філії БМФ «Укргазпромбуд». Тому, на основі отриманих при проведенні Щомісячного оцінювання працівників, за відповідний період, відділ кадрів готує та надає пропозиції при розгляді перспектив призначення діючих працівників на керівні або ключові посади, внутрішнього конкурсного відбору, переведення або переміщення персоналу, формування кадрового резерву, потреб у навчанні та розвитку, при розгляді пропозицій про заохочення або стягнення та інших заходів і рішень у сфері управління персоналом Філії.

За підсумками чотирьох місяців проведення щомісячного оцінювання, організовано анонімне опитування керівників та підпорядкованих працівників (професіонали, фахівці та службовці) відділів/груп апарату управління та корпоративних функціях підприємства за допомогою Google Форм. Дане опитування проводилося для визначення рівня розуміння керівниками мети проекту оцінювання, планування та постановку щомісячних завдань, порядку й критерій оцінювання, об'єктивності та адекватності виставлених оцінок, надання зворотнього зв'язку та отримання пропозицій. Участь у ньому взяли 21 керівників та 94 підпорядкований працівників.

Опис основних результатів опитування.

До впровадження щомісячного оцінювання письмові завдання з обов'язковим їх оцінюванням робили – 40% керівників. При цьому складали та доводили до виконання щомісячні

Таблиця 2

Інформація про щомісячне оцінювання підпорядкованих працівників (по відділу/групі та корпоративній функції) відділу _____ БМФ «Укргазпромбуд» за _____ 202X року

№	завдання, доручення, напрямки діяльності	остаточне оцінювання виконання завдання з урахуванням ваги та оцінювання керівника, %			Середнє значення остаточного оцінювання виконання завдання по відділу, групі/корпоративній функції, %
		Прізвище 1 працівника	Прізвище 2 працівника	Прізвище N працівника	
1	Виконання доручених (делегованих) завдань конкретного етапу проекту (програми, плану, наказу тощо) у цьому звітному періоді, поставлених безпосереднім керівником, консультування та моніторинг їх впровадження, згідно плану діяльності підрозділу та посадових обов'язків, які необхідно виконати на 100% у цьому періоді.				
2	Розвиток професійних і особистісних навичок, використання набутих знань, інструментів та методів (проходження навчання, участь у тренінгу, семінарі чи вебінарі, читання професійної літератури та статей, опрацювання нових нормативних документів тощо, в.ч. за своєю ініціативою), які необхідно виконати на 100% у цьому періоді, якщо завдання поставлене керівником.				
3	Дотримання термінів виконання завдань та доручень, достовірність і правильність оформлення документів, звітів (виконавська дисципліна)				
4	Економне використання ресурсів при виконанні завдань, заходи щодо зменшення таких витрат (робочого часу, фінансів, матеріалів)				
5	Відповідність поведінковим характеристикам працівника Компанії: дотримання Правил внутрішнього трудового розпорядку, Кодексу корпоративної етики та Антикорупційної програми, інших вимог та положень діючих наказів щодо безпеки, карантинних обмежень тощо.				
	Загальний бал щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників				

плани діяльності відділу (групи) з розподілом завдань між працівниками лише 55% керівників; періодичний зворотній зв'язок працівникам у обговоренні їх результатів діяльності надавали 90% керівників, а також відзначали досягнення підпорядкованих працівників – назагал 65% і сам на сам – 25% керівників.

З'ясовано, що зрозуміла мета впровадженого щомісячного оцінювання для 85% керівників та 65% працівників (необхідне додаткове роз'яснення підпорядкованим працівникам мети щомісячного оцінювання).

Розуміють важливість і актуальність поставлених завдань щомісячного оцінювання 90% керівників та 88% працівників.

При цьому керівники залучають підпорядкованих працівників до планування їх майбутніх завдань щомісячного оцінювання – 70% завжди і 25% іноді (що свідчить про важливий зв'язок у плануванні діяльності у середині відділів (груп)).

Керівники надають зворотній зв'язок підпорядкованим працівникам під час виконання завдань щомісячного оцінювання (роз'яснення, схвалення, зауваження) на достатньому рівні – 75% та іноді – 10%. Зі сторони працівників, вони вважають рівень зворотнього зв'язку, отриманого від безпосереднього керівника – 81%, іноді – 15% (що може означати дуже високий рівень моніторингу та допомоги працівникам від їх безпосередніх керівників).

Щомісячне обговорення результатів щомісячного оцінювання працівниками, яке проводить керівник робиться персонально у 55%, а колективно 35% (що може свідчити про невисоку ефективність обговорення роботи конкретного працівника у присутності інших членів команди).

Оголошуються результати щомісячного оцінювання підпорядкованим працівникам відділу (групи) проводиться керівником: сам

Таблиця 3

**Інформація про результат щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників
(по відділу/групі та корпоративній функції) по БМФ «Укргазпромбуд» за ____ 202X року**

№ п/п	завдання, доручення, напрямки діяльності	остаточне оцінювання виконання завдання з урахуванням ваги та оцінювання керівника, %				середнє значення по Філії, %
		Відділ 1	Відділ 2	Відділ 3	Відділ n	
1	Виконання доручених (делегованих) завдань конкретного етапу проекту (програми, плану, наказу тощо) у цьому звітному періоді, поставлених безпосереднім керівником, консультування та моніторинг їх впровадження, згідно плану діяльності підрозділу та посадових обов'язків, які необхідно виконати на 100% у цьому періоді.					
2	Розвиток професійних і особистісних навичок, використання набутих знань, інструментів та методів (проходження навчання, участь у тренінгу, семінарі чи вебінарі, читання професійної літератури та статей, опрацювання нових нормативних документів тощо, в.ч. за своєю ініціативою), які необхідно виконати на 100% у цьому періоді, якщо завдання поставлене керівником.					
3	Дотримання термінів виконання завдань та доручень, достовірність і правильність оформлення документів, звітів (виконавська дисципліна)					
4	Економне використання ресурсів при виконанні завдань, заходи щодо зменшення таких витрат (робочого часу, фінансів, матеріалів)					
5	Відповідність поведінковим характеристикам працівника Компанії: дотримання Правил внутрішнього трудового розпорядку, Кодексу корпоративної етики та Антикорупційної програми, інших вимог та положень діючих наказів щодо безпеки, карантинних обмежень тощо.					
	Загальний бал щомісячного оцінювання підпорядкованих працівників					

на сам у 60% і колективно у 40% (що свідчити про велику кількість оголошення оцінювання конкретного працівника у присутності інших членів команди, що може негативно впливати на самооцінку працівників).

Критерії і показники (рівень оцінок) за якими проводиться підсумкове оцінювання результатів діяльності працівників зрозумілі для 90% керівників і 67% працівників, при цьому критерії оцінювання щомісячної діяльності вважають адекватними (відповідними) 75% керівників і 83% працівників, а також вважають об'єктивним оцінювання – 95% керівників і 80% працівників (необхідно керівникам провести роз'яснення працівникам щодо критеріїв і рівень оцінок, їх формування й аргументування, належним чином ставитися до заповнення Таблиці оцінювання та надавати позитивного зворотнього зв'язку).

Свій колектив відділу (групи) вважають дієвою, злагодженою, вмотивованою

командою однодумців 100 % керівників та 95 % працівників (що означає злагоджену командну роботу, яка склалася упродовж багатьох років).

Знають, де і як можна буде використовувати результати щомісячного оцінювання 85% керівників і 64% працівників (необхідне додаткове роз'яснення підпорядкованим працівникам мети щомісячного оцінювання).

Проект щомісячного оцінювання впливає на мотивацію, залученість, підвищення продуктивності та системності діяльності, планованість та ефективність роботи, професійне та особистісне зростання підпорядкованих працівників – так вважає 75% керівників та 57% працівників (необхідно керівникам провести роз'яснення працівникам щодо мети щомісячного оцінювання, критеріїв оцінок, їх формування, належним чином ставитися до заповнення Таблиці оцінювання та надавати позитивного зворотнього зв'язку з подальшим обговоренням його результатів діяльності,

досягнень і проблемних питань, завдань на майбутній період).

Ефективність впровадженого проекту щомісячного оцінювання визнали задовільно, добре, дуже добре та відмінно – 95% керівників (у т.ч. 20% – відмінно) та 81 % працівників.

Цілком згодні та підтримують впроваджений проект щомісячного оцінювання 70 % керівників і 62 % працівників, мають пропозиції щодо розвитку, розширенні й удосконаленню проекту 30% керівників і 38% працівників.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що оперативне управління ефективністю діяльності персоналу виробничого підприємства у період трансформаційних процесів можливе при впровадженні дієвого, єдиного і зрозумілого для менеджерів і персоналу підприємства інструменту щомісячного оцінювання через постановку періодичних завдань, з об'єктивним, зваженим, відповідним, аргументованим процесом оцінювання виконання. Цей процес надає можливість подальшого корегування поведінки працівника, його відношення до роботи, збільшення продуктивності роботи, постійний розвиток професійних і особистісних компетентностей працівників, підвищення залученості, причетності та лояльності персоналу. Так, результати впровадженого проекту оперативного управління ефективністю діяльності персоналу та проведеного анонімного опитування свідчать про те, що зрозуміла мета впровадженого щомісячного оцінювання більшості керівників та 65% працівників; розуміють важливість і актуальність поставлених завдань щомісячного оцінювання більшість керівників та працівників; керівники залучають підпорядкованих працівників до планування їх майбутніх завдань щомісячного оцінювання;

керівники надають зворотній зв'язок підпорядкованим працівникам під час виконання завдань щомісячного оцінювання на достатньому рівні; працівники вважають рівень зворотнього зв'язку, отриманого від безпосереднього керівника також достатнім; щомісячне обговорення результатів щомісячного оцінювання працівниками, яке проводить керівник робиться персонально у 55%, а колективно 35%; оголошуються результати щомісячного оцінювання підпорядкованим працівникам проводиться керівником: сам на сам у 60% і колективно у 40%; критерії і показники (рівень оцінок) за якими проводиться підсумкове оцінювання результатів діяльності працівників зрозумілі для 90% керівників і 67% працівників, при цьому критерії оцінювання вважають адекватними (відповідними) 75% керівників і 83% працівників, а також вважають об'єктивним оцінювання – 95% керівників і 80% працівників; свій колектив відділу (групи) вважають дієвою, злагодженою, вмотивованою командою односторонців 100% керівників та 95 % працівників; знають, де і як можна буде використовувати результати щомісячного оцінювання 85% керівників і 64% працівників; проект щомісячного оцінювання впливає на мотивацію, залученість, підвищення продуктивності та системності діяльності, плановірності та ефективності роботи, професійне та особистісне зростання підпорядкованих працівників – так вважає 75% керівників та 57% працівників; ефективність впровадженого проекту щомісячного оцінювання визнали задовільно, добре, дуже добре та відмінно – 95% керівників (у т.ч. 20% – відмінно) та 81% працівників; цілком згодні та підтримують впроваджений проект щомісячного оцінювання 70% керівників і 62% працівників, мають пропозиції щодо розвитку, розширенні й удосконаленню проекту 30% керівників і 38% працівників.

Список використаних джерел:

1. Armstrong M. *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice* 12th edition. Kogan Page, 2012. 756 p.
2. Dessler G. *Human Resource Management* 15th ed. Pearson, 2016. 720 p.
3. Кибанов А.Я. *Управление персоналом организации : учебник*. 4-е изд., доп. и перераб. Москва : ИНФРА-М, 2010. 695 с.
4. Егоршин А.П. *Основы управления персоналом : учебное пособие*. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2011. 352 с.
5. Parmenter D. *Key Performance Indicators (KPI): Developing, Implementing, and Using Winning KPIs* Wiley, 2010. 322 p.
6. Одегов Ю.Г., Абдурахманов К.Х., Котова Л.Р. *Оценка эффективности работы с персоналом: методологический подход*. Москва : Издательство «Альфа-Пресс», 2011. 752 с.
7. Швець І.Б., Коваленко Т.В. *Комплексна оцінка якості управління персоналом : монографія*. Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. 159 с.
8. Шубалий О.М., Рудь Н.Т., Гордійчук А.І., Шубала І.В., Дзямулич М.І., Потьомкіна О.В., Серeda О.В. *Управління персоналом : підручник*. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. 404 с.

9. Рудь Н.Т. Організація праці: значення в умовах інноваційної діяльності. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Луцьк, 11 груд. 2020р.). Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2020. С. 266–268.
10. Згалат-Лозинська Л.О. Особливості процесу розвитку управлінського персоналу промислових підприємств. *Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки*. 2018. Вип. 56(2). С. 56–65.
11. Кодекс корпоративної етики ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»: Наказ № 304 від 18.05.2018 рр. // АТ «Укр-трансгаз». URL: <https://utg.ua/utg/about-company/etyka-ta-komplaens.html>.
12. Ветлужских Е.Н. Система вознаграждения. Как разработать цели и KPI. Москва : «Альпина Паблишер», 2014. 224 с.
13. Чумак О. Мистецтво постановки задач – запорука досягнення цілей компанії. *Управління персоналом*. Щомісячний практичний журнал. Видавництво ТОВ «МЕДІА-ПРО». 2020. № 3. С. 34–50.
14. Кожевников Т. Ю. «Мотивация как она есть. Как Coca-Cola, Ernst & Young, MARS, METRO Cash & Carry вдохновляют сотрудников. Москва : Эксмо, 2019. 288 с.
15. Лисий В. Performance Review для великого роботодавця: як присвоювати рейтинг робітників і керівників. *Управління персоналом*. Щомісячний практичний журнал. Видавництво ТОВ «МЕДІА-ПРО», 2021. № 4. С. 26–38.

References:

1. Armstrong M. (2012). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice* 12th edition. Kogan Page, 756 p.
2. Dessler G. (2016). *Human Resource Management* 15th ed. Pearson, 720 p.
3. Kybanov A.Ja. (2010). *Upravlenye personalom orghanyzacyy* [Organization personnel management]. 4-e yzd., dop. y pererab. Moskva: YNFRA-M. (in Russian)
4. Eghorshyn A.P.(2011). *Osnovy upravleniya personalom* [Fundamentals of personnel management]. 3-e yzd., pererab. y dop. Moskva: YNFRA-M. (in Russian)
5. Parmenter D. (2010). *Key Performance Indicators (KPI): Developing, Implementing, and Using Winning KPIs* Wiley. 322 p.
6. Odeghov Ju.Gh., Abdurakhmanov K.Kh., Kotova L.R. (2011). *Otsenka effektivnosti raboty s personalom: metodologicheskiiy podkhod* [Evaluation of the effectiveness of work with personnel: a methodological approach]. Moskva: Yzdatel'stvo "Al'fa-Press". (in Russian)
7. Shvecj I.B., Kovalenko T.V. (2013). *Kompleksna ocinka yakosti upravlinnja personalom: monogh-rafiya* [Comprehensive assessment of the quality of personnel management: a monograph]. Donecjk: DVNZ "DonNTU". (in Ukrainian)
8. Shubalyj O.M., Rudj N.T., Ghordijchuk A.I., Shubala I.V., Dzijamulych M.I., Potjomkina O.V., Sereda O.V. (2018). *Upravlinnja personalom* [Personnel management]. Lucjk : IVV Lucjkogho NTU. (in Ukrainian)
9. Rudj N.T.(2020). *Orghanizacija praci: znachennja v umovakh innovacijnoji dijalnosti* [Organization of work: importance in terms of innovation]. *Proceedings of the Aktualni problemy upravlinnja socialjno-ekonomichnymy systemamy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf.* (Lucjk, 11 ghrud. 2020). Lucjk: RVV Lucjkogho NTU.
10. Zghalat-Lozysjka L.O. (2018). *Osoblyvosti procesu rozvytku upravlinsjkogho personalu promyslovykh pidpryjemstv* [Features of the process of development of management staff of industrial enterprises]. *Scientific works of IAPM. Economic Sciences Series*, vol. 56, no. 2, pp. 56–65.
11. Kodeks korporatyvnoji etyky PAT "UKRTRANSGAZ": Nakaz № 304 vid 18.05.2018 rr. // AT "Ukr-transghaz" [Code of Corporate Ethics of PJSC "UKRTRANSGAZ": Order № 304 of 18.05.2018 // JSC "Ukr-transgaz"]. Available at: <https://utg.ua/utg/about-company/etyka-ta-komplaens.html>.
12. Vetluzhskykh E.N.(2014). *Systema voznagrazhdeniya. Kak razrabotatj cely y KPI* [Remuneration system. How to develop goals and KPIs]. Moskva: "Al'pyna Pablysher". (in Russian)
13. Chumak O. (2020). *Mystectvo postanovky zadach – zaporuka dosjaghnennja cilej kompaniji* [The art of setting goals is the key to achieving the company's goals]. *Personnel management*. Monthly practical journal. MEDIA-PRO Publishing House, vol. 3, pp. 34–50.
14. Kozhevnykov T.Ju. (2019). *Motivacyja kak ona estj. Kak Coca-Cola, Ernst & Young, MARS, METRO Cash & Carry vdokhnovljajut sotrudnykov* [Motivation as it is. How Coca-Cola, Ernst & Young, MARS, METRO Cash & Carry inspire employees]. Moscow: Exmo. (in Russian)
15. Lysyj V. (2021). *Performance Review dlja velykogho robotodavcja: jak prysvojuvaty rejtyngy robitnykiv i kerivnykiv* [Performance Review for the big employer: how to assign a rating to employees and managers]. *Personnel management*. Monthly practical journal. MEDIA-PRO Publishing House, vol. 4, pp. 26–38.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9>
УДК 331.2 : 657

Коваль М. І.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент, проф. МКА, заслужений економіст України,
завідувач кафедри обліку та оподаткування,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Грибовська Ю. М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавський державний аграрний університет

Скиба Г. І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Koval Mykola

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
University «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, Ukraine

Hrybovska Yulia

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting
and Economic Control,
Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

Skyba Hanna

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and taxation
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
University «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, Ukraine

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ Й ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В УКРАЇНІ

ANALYTICAL REVIEW AND THE WAYS FOR IMPROVEMENT THE STATE REGULATION OF THE MINIMUM WAGE PAYMENT AND SUBSISTENCE LEVEL IN UKRAINE

Оплата праці – одна з найважливіших і складних ділянок роботи бухгалтера. Вона є основним джерелом доходу та характеризує рівень життя кожного працівника. Ефективна організація оплати праці, дотримання справедливих пропорцій, співвідношень, розмірів заробітної плати з умовами та результатами праці слугують вирішальним чинником стимулювання продуктивності праці, зацікавленості працівників в підвищенні результативності й якості роботи. Основою державного регулювання економіки України, як і більшості країн світу, є соціальні стандарти, розроблення і дотримання яких дозволяє стимулювати економічне зростання, контролювати перерозподіл доходів в економіці, забезпечувати належний рівень відтворення робочої сили та якості життя людей. Авторами статті досліджено сутність поняття «заробітна плата», функції заробітної плати. Встановлено проблеми в сфері оплати праці та сформовано функції заробітної плати в сучасних умовах, враховуючи зростання інфляції, безробіття й примусове надання відпусток без збереження заробітної плати. Одним із ключових важелів державної соціально-економічної

політики є встановлення в законодавчому порядку рівня мінімальної заробітної плати. У статті систематизовано ключові чинники, на основі яких визначається розмір мінімальної заробітної плати: прожитковий мінімум, темпи зростання індексу споживчих цін, середня заробітна плата. Значна увага приділена впливу мінімальної заробітної плати на формування інших показників. У статті наведено динаміку мінімальної заробітної плати в Україні за 2012 – 2022 рр. Для порівняння авторами досліджено розмір мінімальної заробітної плати за 2020-2021 рр. в розвинених країнах світу. Наведено динаміку зміни індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за 2011–2021 рр. Встановлено, що в розвинених країнах світу розмір мінімальної заробітної плати наближений до рівні прожиткового мінімуму, тоді як для України характерний значний розрив між даними показниками. В Україні прожитковий мінімум є одним із ключових інструментів планування соціальних витрат. Досліджено розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, оскільки він впливає на оподаткування виплат працівникам та розмір податкової соціальної пільги з ПДФО. Ключовою проблемою для України є одночасне існування двох видів прожиткового мінімуму: законодавчого та фактичного. Законодавчий базується на можливостях бюджету, а фактичний – на потребах людей, тому держава не може використовувати одночасно прожитковий мінімум для допомоги бідним і для збалансування бюджету. Встановлено, що значний розрив між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом призводить до нерівності в грошовому забезпеченні як працюючих, так і інших категорій населення, зниження рівня їх життя та поглиблення економічної кризи в країні. З метою поліпшення виконання заробітною платою своїх функцій, запропоновано напрями вдосконалення державної політики щодо встановлення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Ключові слова: заробітна плата, функції заробітної плати, мінімальна заробітна плата, мінімальний розмір єдиного соціального внеску, індекс Кейтца, прожитковий мінімум, соціально-економічна політика.

Remuneration is one of the most important and difficult areas of an accountant's job. It is the main source of income which characterizes the living standard of each employee. Effective organization of wages, compliance with the fair proportions, ratios, sizes wages with working conditions and results are a decisive factor of stimulating labor productivity, employees' interest in the increased efficiency and quality of their work. The basis of state regulation of the economy of Ukraine, as a social country of the world, are the social standards, which development and abidance allows to stimulate the economic growth, control the redistribution of incomes in the economy, ensure an adequate reproduction of labor and the quality of people's life. The authors of the article have investigated the concept essence of the word «wages», and its functions. There were established the problems in the field of remuneration and the formed functions of wages in modern conditions, considering the growth of inflation, unemployment and the coercion granting of unpaid leave. One of the key levers of social- economic policy of the state is to establish a minimum level of salaries in the legislative order. The article systematizes the key factors on the basis of which it is possible to determined the size of the minimum wage: the subsistence level, the growth rate of the consumer prices index, average wages. Much attention is paid to the impact of the minimum wage on the formation of other indicators. The article shows the dynamics of the minimum wages in Ukraine for 2012 – 2022. For comparison, the authors have investigated the size of minimum wages of 2020-2021 in some developed countries. The dynamics of index changes of inflation and real wages in Ukraine for 2011 – 2021 years are given. It is established that in the developed countries of the world the size of the minimum wage is close to the subsistence level, while Ukraine is characterized by the significant gap between these two indicators. In Ukraine, the subsistence level is one of the key instruments of social spending planning tools. The size of the subsistence level for able-bodied people has been studied, as it affects at taxation of employee benefits and the amount of social tax benefits from personal income tax. The existence of two types of subsistence level: legislative and actual is the key problem for Ukraine. Legislative level is based on the capabilities of the budget, and the actual – on the needs of the people, so the state can't use the subsistence level to help the poor people and balance the budget. It is also established that the significant gap between the minimum wages and the subsistence level, leads to inequality in cash security as for working people as for other categories of the population, their living lowering standards and deepening economic crisis in the country. In order to improve salaries functions, the directions of the state policy improvement concerning establishment the level of minimum wages and subsistence level are offered.

Keywords: wages, wage functions, minimum wage payment, the minimum size of the single social contribution, the Keitz index, subsistence level, socio-economic policy.

Постановка проблеми. Рівень життя громадян країни є інтегральним показником розвитку її суспільства. Він безпосередньо залежить від рівня доходів населення і їх купівельної спроможності. Розмір заробітної плати, як елемент структури доходів, є одним із головних показників і чинників рівня соціально-економічного життя країни та кожної конкретної людини зокрема. Однією із важливих соціальних проблем в Україні є великий розрив між високою вартістю життя і низькою оплатою праці. Наразі в Україні більшість населення стрімко бідніє на фоні стрімкого підвищення тарифів за комунальні

послуги (які складають значну частку доходів багатьох працюючих українців і, тим більше, пенсіонерів) та високого рівня інфляції. Наявність в Україні значної кількості працюючих, які перебувають за межею бідності, загрожують соціальній стабільності, зменшують мотивацію працівників до продуктивної праці і призводять до виникнення інших негативних економічно-соціальних проблем (тіньова економіка, злочинність, погіршення стану фізичного здоров'я населення, демографічні проблеми, трудова міграція, масовий розпад сімей і, як наслідок, неналежне виховання дітей в неповних сім'ях тощо). Тому дослідження

динаміки рівня заробітної плати в Україні в контексті виконання нею своїх функцій на макрорівні є надзвичайно актуальним.

На мікрорівні, тобто на рівні підприємств, питання оплати праці також займають центральне місце в системі бухгалтерського обліку, оскільки вимагають оперативної та достовірної інформації стосовно зміни чисельності працівників на підприємстві чи в установі, їх категорій, а також норм і витрат робочого часу, оскільки саме вони складають вагомую частку в собівартості товарів, робіт чи послуг. Тому облік заробітної плати серед фахівців вважається найскладнішою і найважливішою ділянкою роботи в системі організації бухгалтерського обліку на підприємстві та в системі управління виробництвом. Важливим для бухгалтера є застосування мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в практичній діяльності. Головна проблема із застосуванням прожиткового мінімуму в Україні – його функції не обмежуються застосуванням його як соціального стандарту для визначення рівня життя населення, він відіграє роль показника, до якого через систему коефіцієнтів прив'язаний розрахунок значної низки соціальних та інших виплат у бюджетному секторі. Невідповідність рівня мінімальної оплати праці та показника прожиткового мінімуму темпам зростання індексу споживчих цін, існування значної нерівномірності в доходах населення за регіонами України, потребує нагального вдосконалення механізму використання даного економічного важеля та взаємоузгодженості його супутніх показників для формування належної соціально-економічної політики в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням оплати праці і удосконаленню її механізму, сучасного стану заробітної плати в Україні та динаміки її рівня, формуванню і розподілу заробітної плати, її державному регулюванню приділяється значна увага. Дану проблематику, зокрема, досліджували В. Антонюк, В. Данюк, С. Бандур, А. Базиліюк, В. Близнюк, І. Вільман, Д. Богиня, Н. Болотіна, В. Брич, О. Грішнова, Г. Завіновська, О. Дороніна, А. Колот, Г. Куліков, Н. Лук'яненко, В. Лагутін, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Н. Овсюк, Н. Рубльова та інші. Проте, на наш погляд, потребують більш ґрунтовного, детального та подальшого дослідження питання повноти виконання заробітною платою її основних соціальних і економічних функцій, а також державне регулювання мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму як ефективного

інструменту формування відповідальної соціально-економічної політики України.

Метою статті є дослідження динаміки рівня реальної заробітної плати, мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні в контексті виконання державою своїх основних економічних і соціальних функцій, що суттєво впливають на ефективність соціальної політики держави та організацію бухгалтерського обліку оплати праці на підприємствах і в установах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність праці певною мірою визначається мотиваційними стимулами діючої системи організації заробітної плати країни. Заробітна плата як соціально-економічна категорія, з одного боку, є основним джерелом грошових доходів працівників, тому її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства. З іншого боку, її правильна організація мотивує працівників підвищувати ефективність виробництва (а неправильна, навпаки, демотивує), а відтак безпосередньо впливає на темпи й масштаби соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [11]. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Як важлива соціально-економічна категорія заробітна плата в ринковій економіці виконує такі функції:

- відтворювальна: джерело відтворення робочої сили та засіб залучення людей до праці;
- стимулююча: встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості і результатів праці;
- регулююча: засіб розподілу і перерозподілу кадрів за регіонами країни, галузями економіки з врахуванням ринкової кон'юнктури;
- соціальна: забезпечення соціальної справедливості, рівної винагороди за однакову працю.

Проте в сучасних умовах формування ринкових відносин в Україні заробітна плата більшості працюючих працівників не може виконувати вказаних функцій. Її нинішній рівень забезпечує не більш як 20 % відтворення робочої сили, який не відшкодовує навіть прямих затрат праці і не викликає зацікавленості

в переорієнтації працівників на пріоритетні сфери економічної діяльності. Заробітна плата нині виконує інші функції, а саме:

- набуття страхового стажу, оскільки страховий стаж – обов’язкова умова для отримання пенсії за віком;
- збереження зайнятості, запобігання безробіттю за рахунок зниження рівня заробітної плати;
- забезпечення соціальних гарантій;
- збереження набутого статусу, пов’язаного із попереднім робочим місцем;
- стримування темпів інфляції (при наявності значної заборгованості із заробітної плати, наприклад в оплаті праці шахтарів);
- перерозподіл зайнятих за галузями та сферами економіки;
- поширення нелегальної господарської діяльності (наприклад, у виробництві алкогольних напоїв, цигарок та їх контрабанди) та вторинної зайнятості;
- посилення мобільності робочої сили.

У більшості сучасних країн світу існує встановлений державою рівень мінімальної оплати праці. Основною метою використання даного інструменту державної економічної і соціальної політики є забезпечення соціального захисту населення й усунення дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці. Вважається, що дана норма повинна забезпечити мінімальні життєві потреби людини, яка виконує просту некваліфіковану роботу.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може встановлюватися оплата за виконану працівником місячну (годинну) норму праці [5; 11]. Згідно з п. 5 ст. 38 Бюджетного кодексу України розмір мінімальної заробітної плати визначається в Законі про Державний бюджет на відповідний рік [1].

Відповідно до пп. 4 п. 2 ст. 41 Бюджетного кодексу до набрання чинності Законом про Державний бюджет України на поточний бюджетний період мінімальна заробітна плата застосовується в розмірах і на умовах, що діяли в грудні попереднього бюджетного періоду [1].

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов’язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці [8, с. 4].

Якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений

розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець зобов’язаний провести доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яка виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати.

У разі укладення трудового договору про роботу на умовах неповного робочого часу, а також при невиконанні працівником у повному обсязі місячної (годинної) норми праці мінімальна заробітна плата нараховується пропорційно до виконаної норми праці.

Мінімальна заробітна плата впливає на ряд показників, зокрема:

1. Оплата праці не може бути нижчою від встановленого розміру мінімальної заробітної плати за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт) [6; 11].

2. Мінімальний розмір єдиного соціального внеску, який визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати та розміру внеску, встановленого на місяць, підлягає сплаті роботодавцями щомісяця. Такий мінімальний страховий внесок з 1 січня 2022 р. становить 1430 грн, а з 1 жовтня 2022 р. – 1474 грн.

3. Максимальну величину бази нарахування єдиного соціального внеску – максимальну суму доходу застрахованої особи, що дорівнює 15 мінімальним заробітним платам. З 1 січня 2022 р. така сума становить 97500 грн, а з 1 жовтня 2022 р. – 100500 грн.

4. За порушення законодавства про працю передбачені відповідні штрафні санкції.

Разом із тим, необґрунтоване підвищення мінімального рівня заробітної плати, як правило, призводить до порушення рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці, збільшення безробіття, інфляції, посилення трудової мотивації та зміни встановлених пропорцій тарифної сітки країни.

В Україні мінімальний розмір оплати праці змінюється в законодавчому порядку з періодичністю до кількох разів на календарний рік. Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 2 грудня 2021 р. № 1928-IX встановлено мінімальну заробітну плату у місячному розмірі: з 1 січня 2022 р. – 6500 грн, а з 1 жовтня – 6700 грн; у погодинному розмірі: з 1 січня 2022 р. – 39,26 грн, з 1 жовтня 2022 р. – 40,46 грн. Як змінювалася динаміка мінімальної заробітної плати в Україні за 2012 – 2022 рр. наведено у табл. 1.

Слід зазначити, що законодавче встановлення мінімального розміру оплати праці практикується в більшості країн світу. Він залежить від багатьох економічних і соціальних факторів, серед яких: величина валового внутрішнього продукту на душу населення,

Таблиця 1

Розмір мінімальної заробітної плати в Україні за період з 2012 по 2022 рр.

Період	Мінімальна заробітна плата (грн)	
	місячна	погодинна
01.10.2022 р. – 31.12.2022 р.	6700	40,46
01.01.2022 р. – 30.09.2022 р.	6500	39,26
01.12.2021 р. – 31.12.2021 р.	6500	39,12
01.01.2021 р. – 30.11.2021 р.	6000	36,11
01.09.2020 р. – 31.12.2020 р.	5000	29,20
01.01.2020 р. – 31.08.2020 р.	4723	28,31
01.01.2019 р. – 31.12.2019 р.	4173	25,13
01.01.2018 р. – 31.12.2018 р.	3723	22,41
01.01.2017 р. – 31.12.2017 р.	3200	19,34
01.12.2016 р. – 31.12.2016 р.	1600	9,59
01.05.2016 р. – 30.11.2016 р.	1450	8,69
01.01.2016 р. – 30.04.2016 р.	1378	8,29
01.09.2015 р. – 31.12.2015 р.	1378	8,29
01.01.2015 р. – 31.08.2015 р.	1218	7,29
01.01.2014 р. – 31.12.2014 р.	1218	7,30
01.12.2013 р. – 31.12.2013 р.	1218	7,30
01.01.2013 р. – 30.11.2013 р.	1147	6,88
01.12.2012 р. – 31.12.2012 р.	1134	6,80
01.10.2012 р. – 30.11.2012 р.	1118	6,70
01.07.2012 р. – 30.09.2012 р.	1102	6,61
01.04.2012 р. – 30.06.2012 р.	1094	6,56
01.01.2012 р. – 31.03.2012 р.	1073	6,43

Джерело: складено за [2; 6]

прожитковий мінімум, інфляція, темпи економічного зростання, досягнутий рівень продуктивності праці, середня заробітна плата, безробіття та ін.

Динаміку розмірів мінімальної заробітної плати в Україні та розвинених країнах світу наведемо у табл. 2.

Так, як бачимо з таблиці 2, розмір мінімальної заробітної плати у Греції протягом 2020-2021 рр. залишався на одному рівні і становив 758 EUR на місяць. У той же час, як відомо, Греція переживала складну економічну кризу, в країні спостерігався високий рівень безробіття, фінансування з державних бюджетів практично припинилося через дефіцит у скарбниці грошових коштів [19].

Для України характерний низький рівень мінімальної заробітної плати: у 2020 р. – 139 євро/місяць, а в 2021 р. – 182 євро/місяць, позитивним є зростання її розміру на 30,9 % на кінець звітного року, порівняно з базовим.

Важливим індикатором, який використовується в практиці аналізу багатьох країн, є визначення індекса Кейтца (Kaitz index), розроблений у 1970 р. та названий на честь Хаймана Кейтца – це економічний показник, представлений співвідношенням номінальної законодавчої мінімальної заробітної плати до

середньої заробітної плати, скоригованої на галузевий рівень. Чим вищий індекс Кейтца, тим більшою є частка працівників, які отримують заробітну плату близьку до встановленого мінімуму. Само собою високе чи низьке значення індекса фіксує певний рівень бідності працівників, проте демонструє відносну бідність тих, чий дохід прив'язаний до рівня мінімальної оплати, а також характеризує об'єктивну необхідність законодавчих змін у напрямі підвищення цього рівня, що зумовлюється відповідною соціальною політикою держави.

Розрізняють номінальну та реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата є сумою грошей, яку отримує працівник за виконану роботу. Реальна заробітна плата – це кількість товарів та послуг, яку можна придбати на номінальну заробітну плату; насправді це купівельна спроможність номінальної заробітної плати. Реальна заробітна плата залежить від номінальної заробітної плати та цін на товари та послуги (тобто від індексу споживчих цін або індексу інфляції) [2; 16].

Реальна заробітна плата може бути розрахована як абсолютна величина, тобто у грошовому виразі (номінальна заробітна плата

Таблиця 2

Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні та розвинених країнах світу за 2020–2021 рр.

Країна		Мінімальна заробітна плата (МЗП), євро/місяць		Темп росту 2021 р. до 2020 р., %
		2020 р.	2021 р.	
Люксембург	LU	2142	2202	102,8
Бельгія	BE	1594	1626	102,0
Ірландія	IE	1656	1723	104,0
Нідерланди	NL	1636	1684	102,9
Німеччина	DE	1584	1614	101,9
Франція	FR	1539	1555	101,0
США	US	1260	1300	103,2
Іспанія	ES	1050	1108	105,5
Греція	GR	758	758	100,0
Португалія	PT	741	776	104,7
Чеська Республіка	CZ	575	578	100,5
Хорватія	HR	546	563	103,1
Словаччина	SK	580	623	107,4
Угорщина	HU	487	442	90,8
Болгарія	BG	312	332	106,4
Україна	UA	139	182	130,9

Джерело: складено за [6; 7; 17]

Таблиця 3

Показники індексів зростання реальної заробітної плати в Україні за 2010–2021 рр. (%)

Роки	Місяці												
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	За рік
2010	86,7	100,1	106,8	100,2	105,1	108,1	100,0	95,2	100,1	98,4	101,0	110,6	110,5
2011	86,8	100,9	106,6	98,8	100,8	104,7	102,9	98,4	101,5	99,7	99,8	111,5	111,0
2012	89,5	102,5	104,1	100,5	102,8	103,4	101,3	97,8	99,6	101,8	99,7	108,6	111,0
2013	88,8	101,6	105,4	100,8	100,5	103,9	101,4	97,0	98,7	100,4	99,4	110,1	106,8
2014	87,0	100,7	104,1	97,3	96,3	103,9	97,7	92,9	100,3	98,5	98,8	110,0	86,5
2015	83,3	99,6	95,9	90,8	99,0	105,8	103,1	96,6	101,0	105,6	97,3	115,2	90,1
2016	80,3	105,3	106,2	96,1	101,6	107,2	100,9	97,1	101,2	97,0	99,3	118,6	106,5
2017	91,7	102,3	106,8	97,7	101,4	105,8	99,5	97,0	101,3	99,2	100,5	116,2	118,9
2018	86,6	100,6	105,9	100,4	102,9	104,8	101,0	97,9	98,8	100,2	98,0	114,5	109,7
2019	86,4	101,7	107,6	99,2	99,0	105,8	102,4	96,3	100,7	99,7	99,5	115,1	111,4
2020	87,3	101,4	104,8	90,4	100,8	109,5	102,6	97,2	104,3	100,5	97,2	117,2	110,2
2021	85,9	100,7	106,7	98,8	98,4	105,8	100,1	97,8	100,5	97,8	100,9	121,5	112,0

Джерело: складено за [3]

звітної періоду у цінах базового періоду). Вона розраховується шляхом ділення номінальної заробітної плати поточного періоду без урахування податків та обов'язкових платежів («нетто») на індекс споживчих цін.

Індекс зростання реальної заробітної плати – це показник, що характеризує зміну купівельної спроможності номінальної заробітної плати. Його обчислюють у відсотках та розраховують як відношення зміни номінальної заробітної плати до індексу споживчих цін (індексу інфляції). Так, індекс зростання

реальної заробітної плати в Україні у грудні 2021 року склав 121,5 %. Динаміку індексів зростання реальної заробітної плати в Україні за останнє десятиліття наведемо в таблиці 3.

Для наглядності додатково побудуємо графік динаміки змін індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за останні 10 років (наростаючим підсумком), рис. 1.

На рис. 1 можна побачити, що після 2014 р. зазначені індекси різко розійшлися у різні боки, що свідчить про значне відставання індексу реальної заробітної плати від індексу

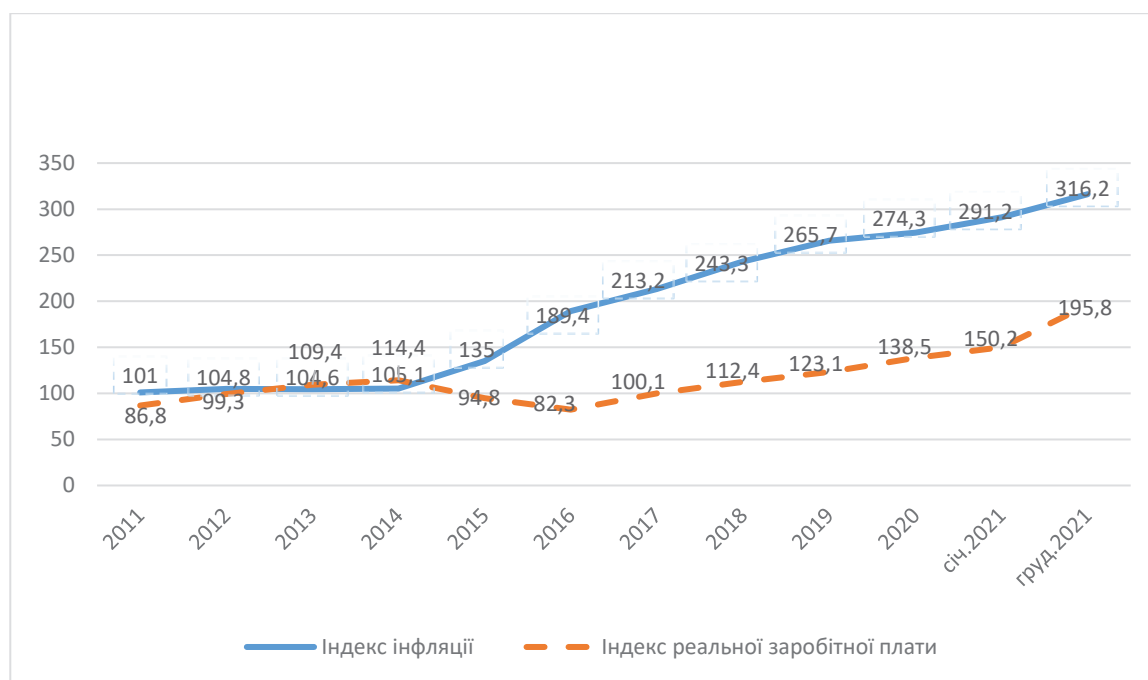

Рис. 1. Графік динаміки змін індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за 2011–2021 рр.

Джерело: складено за [2; 4; 15]

інфляції. Нормативне значення індексу реальної заробітної плати знаходиться в межах близьких до 100 %. Позитивним є невелике перевищення над 100 %. Індекс інфляції або індекс споживчих цін – це показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Індекс інфляції в Україні у листопаді 2021 року становив 100,8 %, а в грудні – 100,6 %.

Практика державного регулювання зазначених показників у розвинених країнах свідчить, що мінімальна заробітна плата, як правило, знаходиться на рівні прожиткового мінімуму, табл. 4.

Як бачимо з табл. 4, Люксембург займає провідну позицію в Європі, у країні найвищий прожитковий мінімум серед країн Європи – 2000 євро/місяць. Люксембург – розвинена індустріальна країна, найбільший світовий банківський центр. У США, Хорватії та Болгарії рівень мінімальної заробітної плати, встановлений державою, нижчий від прожиткового мінімуму, відповідно складає 92,6 %, 58,7 %, 90,1 %. Найбільший розрив між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом (без урахування України) спостерігається у Бельгії, Нідерландах та Ірландії, відповідно – 154,7 %, 151,4 %, 144,5 %; у середньому співвідношення між цими показниками становить 117,1 %. Для України ж характерний значний розрив між

мінімальною заробітною платою – 139 євро/місяць та прожитковим мінімумом – 62 євро/місяць.

Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [14].

Прожитковий мінімум – це соціальний норматив, який визначають нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення. Уряди інших країн світу використовують показник прожиткового мінімуму, щоб зрозуміти, яка частина населення не може задовольнити свої основні життєво необхідні потреби за рахунок власних доходів і тому потребує державної підтримки шляхом розробки і реалізації відповідної державної соціальної політики.

Прожитковий мінімум в Україні є одним із ключових інструментів планування соціальних витрат. Розглянемо прожитковий мінімум для працездатних осіб, бо саме він впливає на оподаткування виплат працівникам.

Таблиця 4

Співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму в Україні та інших країнах світу за 2020 р.

Країна		Мінімальна заробітна плата (МЗП), євро/місяць	Прожитковий мінімум (ПМ), євро/місяць	Відношення МЗП до ПМ, %
Люксембург	LU	2142	2000	107,1
Бельгія	BE	1594	1030	154,7
Ірландія	IE	1656	1146	144,5
Нідерланди	NL	1636	1080	151,4
Німеччина	DE	1584	1240	127,7
Франція	FR	1539	1254	122,8
США	US	1260	1361	92,6
Іспанія	ES	1050	858	122,4
Греція	GR	758	596	127,2
Португалія	PT	741	672	110,2
Чеська Республіка	CZ	575	579	99,2
Хорватія	HR	546	931	58,7
Словаччина	SK	580	451	128,6
Угорщина	HU	487	408	119,4
Болгарія	BG	312	346	90,1
Україна	UA	139	62	224,2

Джерело: складено за [6; 13; 17]

Прожитковий мінімум впливає на розмір податкової соціальної пільги з ПДФО, індексацію оплати праці, вартість подарунків дітям працівникам із пільговим оподаткуванням, мінімальний посадовий оклад (тарифну сітку) та інші показники [9, с. 4].

Разом з тим використання даного інструменту в Україні має низку суттєвих недоліків, які тривалий час обговорюються як у наукових та експертних, так і в політичних колах. Як наслідок, прожитковий мінімум не є ефективним інструментом подолання бідності в Україні. Ключовою проблемою української практики є одночасне існування в Україні двох видів прожиткового мінімуму: законодавчого та фактичного. Законодавчий прожитковий мінімум встановлюється в законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Він виступає у ролі соціального стандарту, яким керується Уряд під час розрахунку розміру соціальних виплат (63 з них залежать від розміру прожиткового мінімуму), а також аліментів, посадових окладів співробітників бюджетного сектору, частини пенсій та деяких штрафів. Тому будь-яке підвищення законодавчого прожиткового мінімуму зумовлює зростання витрат бюджету.

Фактичний прожитковий мінімум щомісяця розраховується Міністерством соціальної політики України на основі споживчого кошика та даних про рівень споживчих цін. Законодавчий прожитковий мінімум базується на обмежених фінансових можливостях

бюджету, а фактичний – на фізичних потребах людей (хоча розрахунок цих потреб теж потребує удосконалення). Тому держава не може повною мірою використовувати водночас норматив прожиткового мінімуму для суттєвої допомоги бідним і збалансування бюджету. На жаль, такі наші реалії, що свідчать про нагальну необхідність забезпечення в країні високих темпів зростання ВВП, шляхом широкого залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, здійснення ефективної інноваційної політики тощо.

У 2020 та 2021 рр. фактичний рівень прожиткового мінімуму згідно з розрахунками Міністерства соціальної політики України, майже вдвічі перевищив законодавчий. Наприклад, фактичний розмір прожиткового мінімуму у грудні 2020 р. у розрахунку на місяць на одну працездатну особу становив 4115,75 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 5112,73 грн). У той час як законодавчий прожитковий мінімум для працездатної особи за грудень 2020 р. склав 2270 грн, тобто є нижчим у 2,2 рази або на 2843 грн. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у грудні 2021 р. у розрахунку на місяць на одну працездатну особу становив 4477,52 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 5128,06 грн). У той час як законодавчий прожитковий мінімум для працездатної особи за грудень 2021 р. склав 2481 грн, тобто є нижчим у 2,3 рази або на 3311 грн [12].

Такий розрив між законодавчим та фактичним рівнями прожиткового мінімуму зберігається в Україні протягом тривалого часу. У зарубіжній практиці прожитковий мінімум застосовується для оцінки можливості громадян утримувати свої домогосподарства поза межею бідності. Якщо дохід домогосподарства менший за встановлений прожитковий мінімум, то воно має право на державну соціальну допомогу.

У багатьох країнах замість прожиткового мінімуму центральне місце у забезпеченні мінімально прийнятного рівня доходів громадян займає мінімальна заробітна плата. В Україні до 2017 р. мінімальна заробітна плата здебільшого дорівнювала прожитковому мінімуму або була дещо нижчою від нього. Але у 2017 р. Уряд скасував «прив'язку» мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму. Після цього мінімальну заробітну плату підвищували значно швидше, ніж законодавчо визначений прожитковий мінімум. У бюджеті Уряд країни запровадив додаткові прожиткові мінімуми для розрахунку заробітних плат суддів, прокурорів та працівників деяких інших держорганів, наглядових рад великих державних компаній, чим збільшив прірву в оплаті праці окремих категорій працівників і продовжив руйнування тарифної сітки та схеми посадових окладів, керуючись незрозумілою для більшості науковців тезою про те, що розміри додаткових прожиткових мінімумів визначаються можливостями бюджету.

Відомий дослідник прожиткового мінімуму, колишній старший економіст Міжнародної організації праці (далі – МОП) Річард Анкер та його дружина Марта, які є авторами ґрунтовного дослідження «Прожиткові мінімуми в країнах світу: путівник з користування», визначають прожитковий мінімум як заробітну плату, яку отримує працівник за звичайний робочий тиждень на певному робочому місці, що є достатнім для забезпечення гідного рівня життя працівника та його сім'ї. Елементи гідного рівня життя включають їжу, воду, житло, освіту, охорону здоров'я, транспорт, одяг та інші основні життєво важливі потреби, включаючи витрати, пов'язані з непередбачуваними випадками [18]. Таке визначення у своїй роботі також застосовує Глобальна коаліція з прожиткового мінімуму [19].

Методика визначення прожиткового мінімуму Річарда Анкера має дві основні складові. Перша компонента оцінює вартість базових, але достатніх потреб для забезпечення гідного способу життя працівника та його/її родини. Друга компонента визначає,

чи виплачується працівнику відповідна заробітна плата. Таким чином, змістом прожиткового мінімуму є потреби людини та її дохід, що може їх забезпечити. Це допомагає державним інституціям формувати більш чутливу соціальну політику та розраховувати видатки бюджету з соціальним орієнтуванням на потреби населення. Так зокрема, Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики, що прийнята МОП наголошує, що при встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні сімейні потреби працівників, як харчування (з урахуванням його калорійності), житло, одяг, медичне обслуговування та освіта [19]. У таких країнах як США, Великобританія, Австралія, Словаччина, Польща, Угорщина, прожитковий мінімум використовується для визначення мінімально прийнятного рівня доходів, який має отримувати громадянин. Опинившись за цією «межею», громадяни потребують і можуть розраховувати на соціальну підтримку держави. У країнах Центрально-Східної Європи таких, як Польща, Естонія, Словаччина, що в минулому належали до країн соцтабору, прожитковий мінімум існує як законодавчо визначений інструмент державної соціальної політики [17].

Висновки та пропозиції. В сучасних умовах заробітна плата не виконує в повній мірі своїх функцій, зокрема, відтворювальну, регулюючу і стимулюючу. Це призводить до знецінювання праці більшості найманих працівників окремими роботодавцями, виплати ними частини заробітної плати «у конвертах», появи намірів до отримання неправомірної вигоди, посилення соціальної напруги в суспільстві, нерівності, неформальної та вторинної зайнятості тощо. В порівнянні з розвиненими країнами в Україні спостерігається низький рівень індекса Кейтца, а також частки заробітної плати в структурі ВВП.

У розвинених країнах світу мінімальна заробітна плата фактично виконує роль прожиткового мінімуму (в цьому її головна функція), тоді як в Україні в останні кілька років такий зв'язок відсутній. Мінімальна заробітна плата не може бути нижчою за рівень прожиткового мінімуму.

Нинішній розмір споживчого кошика в Україні є дуже низьким, тому необхідно переглянути його розмір, щоб довести його показники до реальних мінімальних витрат. На нашу думку, доцільно виокремити три частини: перша – харчування, друга – ліки і непродовольчі товари, третя – послуги та одяг. Мінсоцполітики щомісяця розраховує прожитковий мінімум нормативним методом,

обчислює скільки коштує споживчий кошик, що містить мінімальні набори продуктів харчування, продовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я і забезпечення життєдіяльності людини. Це величезні обсяги даних. Разом з тим, асортимент дуже застарілий і не відповідає сучасним потребам.

Прожитковий мінімум, закладений у державному бюджеті, визначається ресурсним методом, тобто з огляду на наявні у країні ресурси. Його розраховують для окремих категорій людей: працездатних і непрацездатних, дітей до 6 і до 18 років та ін. Відповідно, у державі розраховують кілька розмірів прожиткового мінімуму. На сьогодні, на жаль, до прожиткового мінімуму «прив'язані» понад 180 різноманітних видів платежів, більша частина з яких не має жодного відношення до соціальних стандартів, – це штрафи, стягнення, збори, що стримує підвищення прожиткового мінімуму, оскільки будь-яке його збільшення автоматично призводить до перерахунку значної кількості виплат, що зумовлює пошук додаткових ресурсів на видатки в бюджетах усіх рівнів. Це стримує зростання соціальних стандартів.

Оскільки мінімальна пенсія за віком має відповідати прожитковому мінімуму, то доцільно збільшити його розмір, що би забезпечувало гідний рівень життя пенсіонерів. Розмір прожиткового мінімуму повинен бути реальним, достатнім для задоволення базових потреб людини у реальному часі, що дозволить створити соціально справедливе суспільство для всіх українців.

З метою посилення виконання системою організації заробітної плати в країні своїх функцій пропонується:

1. Удосконалити методику розрахунку прожиткового мінімуму, зокрема:

– встановити належне співвідношення законодавчого та фактичного прожиткових мінімумів з метою усунення штучного розриву між ними;

– вчасно враховувати зміни споживчого попиту і структури реальних сукупних витрат населення;

– у споживчому кошику переглянути терміни споживання непродовольчих товарів у бік скорочення;

– у структурі прожиткового мінімуму враховувати відповідні суми сплачуваного населенням податку на доходи фізичних осіб;

– узгоджувати темпи зростання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму з темпами зростання споживчих цін і тарифів на комунальні послуги;

– «відв'язати» від прожиткового мінімуму розмір заробітних плат у державному секторі, штрафів, стягнень, зборів тощо. Таким чином прожитковий мінімум буде використовуватися лише для визначення розміру допомоги найбіднішим громадянам;

– підвищити величину прожиткового мінімуму до 75 % від розміру мінімальної заробітної плати, що сприятиме значному зростанню рівня життя населення;

2. Мати за цільовий орієнтир в країні індекс Кейтца на рівні 50-60 %.

3. Розробити систему ефективних економічних і правових заходів для збільшення частки заробітної плати в структурі ВВП, зменшення рівня тіньової економіки та тіньової заробітної плати.

На нашу думку, зазначені пропозиції сприятимуть удосконаленню державного механізму регулювання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму як ефективного інструменту формування відповідальної соціально-економічної політики України.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

2. Демографічна та соціальна статистика / Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

3. Індекс інфляції в Україні / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

4. Інструкція зі статистики заробітної плати: Наказ Міністерства статистики України від 13 січня 2004 року № 5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

5. Кодекс законів про працю України: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 10 грудня 1971 року № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

6. Мінімальна заробітна плата / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/ua/labour/salary/min> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

7. Минимальная и средняя зарплата в США / HochuSvaliT.com. URL: <https://hochusvalit.com/ssha/zarplata-v-ssha> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

14. Pro prozhytkovyi minimum: Zakon Ukrainy vid 15 lypnia 1999 roku # 966-XIV [On the subsistence level: Law of Ukraine of July 15, 1999 No. 966-XIV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (in Ukrainian)
15. Serednia zarplata v Ukraini [The average salary in Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average> (in Ukrainian)
16. Slava, S.S., Vysich, O.V. & Pavlovych, V.I. (2014). Dynamika pokaznykiv efektyvnosti rehuliuвання оплатy pratsi v Ukraini [Dynamics of indicators of wage regulation efficiency in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika*, vol. 3, pp. 20–24. (in Ukrainian)
17. Durchschnittsgehälter und Mindestgehälter in Euro-E pa: Gehaltshöhen nach EU-Ländern und einige andere Ländern der Welt, Gehaltstabelle für das Jahr 2021 / RU-GELD.DE. Retrieved from: <https://ru-geld.de/de/salary/eu-erope.html>
18. Living Wages Around the World : Manual for Measurement. Retrieved from: <https://www.elgaronline.com/view/9781786431455/9781786431455.xml>
19. Living Income Report Rural Pakistan. Retrieved from: <https://www.globallivingwage.org/2021/12/Rural-Pakistan-LI-Benchmark>

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (64), 2022

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Відповідальний за випуск *Т. К. Валицька*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *В. О. Удовиченко*

Підписано до друку 31.03.2022 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,63.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.